

Čs. dokumentační středisko
nezávislé literatury
Referenční exemplář dílny
ERLANGEN

III. 1988

Josef Jelínek

- E. Kriseová: 17.8.1987 [2 - 4]
 V. Havel: Přemýšlení o Františkovi K. [5 - 13]
 Z. Urbánek: Únorová poznámka [14 - 18]
 J. W. Brügel: O soužití Čechů a Němců [19 - 39]
 M. Červenka: Halasova sebeoslovení [40 - 48]
 S. Machonin: Divadlo jako sebeobrana [49 - 85]
 M. Uhde: Jak chutná Ananas [86 - 88]
 A. Stankovič: Dvojí ikonografie debaklu [89 - 94]
 J. Trefulka: Pravda poezie [95 - 98]
 M. Šimečka: K jiné nehodě na krátkých vlnách ... [99 - 103]
 M. J.: Nahlédnutí pod povrch [104 - 112]
 I. Hoffman: Muž paradoxov? [113 - 118]
 I. Kadlečík: Pripomienky [119 - 121]
 I. Klíma: Významné dny, vybraná data ... [122 - 123]
 J. Šolc: Fejtóny pre Hanku [124 - 127]
 I. Kotrlá: Z Katalogu čtenářských záznamů [128 - 134]
 L. Vaculík: Srpnový Únor [135 - 137]
-
- Příloha: J. Mezník: O české malosti /a také velikosti/ [138-150]

Únor 1988

Copied from a type-written carbon copy (unbound sheets, A4), bound, continuously numbered and made available by DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN TSCHECHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and information purposes. Copyright continues to be held by each individual author and must be strictly observed. If clarification is required, please consult the Centre before publication of any item.
 DOKUMENTATIONSZENTRUM, SCHWARZENBERG 6,
 D-8533 SCHEINFELD, Tel. 09162/7761

O B S A H

- E. Kriseová: 17.8.1987
 V. Havel: Přemýšlení o Františkovi K.
 Z. Urbánek: Únorová poznámka
 J. W. Brūgel: O soužití Čechů a Němců
 M. Červenka: Halasova sebeoslovení
 S. Machonin: Divadlo jako sebeobrana
 M. Uhde: Jak chutná Ananas
 A. Stankovič: Dvojí ikonografie debaklu
 J. Trefulka: Pravda poezie
 M. Šimečka: K jiné nehodě na krátkých vlnách ...
 M. J.: Nahlédnutí pod povrch
 I. Hoffman: Muž paradoxov?
 I. Kadlečík: Pripomienky
 I. Klíma: Významné dny, vybraná data ...
 J. Šolc: Fejtóny pre Hanku
 I. Kotrlá: Z Katalogu čtenářských záznamů
 L. Vaculík: Srpnový Únor
-
- Příloha: J. Mezník: O české malosti /a také velikosti/

Únor 1988

17.8.1987

Odmykám les,
aby tam někdo vlez,
zamykám řeku,
aby ti nebraly ryby,
berou roha,
eróhá má hotel nad řekou,
nikdo neví,
že bude konec světa
dnes o polednách.

Ráno,
lovíš na třpytku
a chytíš krokodýla.
Do dlaní dáváš mi motýly,
do klína plotice
a krokodýla k nohám.

Vytočím z břicha klíště,
hoří a prská,
než oheň uhasne,
zlátne bolen od bolesti,
křen je nastreuhán.
Stříbrozubá přes plot hledí,
bolen propadne roštem,
popel v řecentopím,
už musí... Pane

Pane, řekni jen jediné slovo...
Ty je neřekneš, já vím,
tvůj nůž je buď anebo
odřízni, co je dobré
zbav mne zlého.
Ať za mnou nejde ten,
co pižlal do živého,
chtěl vidět, cos udělal, Pane,
dne šestého,
vzít si z mého
a oddálit svou smrt.

Pořád jen nová, nová slova,
jež sdělila,
jak mrtví přes media,
co každý ví,
třpytky utopil v bahně,
vlasec na stromě mu zůstal,
střílel,
mrtvé peří, nastřelená slova,
šel polem o polednách
a minuli se,
muž je ten , který musí,
žena ví,
když vymění si role,
nenávist konce nemá.

Jsem na svém místě, Pane,
dnes v poledne u lesa,
vešla jsem znovu do ženského těla,
jak motýl do motýla,
ryba do ryby,
bylo bílé ticho,
tys tvořil,
tvůj nůž je buď anebo.

Večer, obraze boží,
dáváš mi motýly,
co přinesl jsi z polí,
on stvořil deset tisíc samců
a sedmý den si odpočal,
ten modrý s duhovými koly,
nabral si žlutou sám,
podívej,
anebo Bůh měl modrásků už dost,
plácl tam dneska kanárkovou sám,
kdybych ho nechytil,
sezobl ho pták,
dne prvního...
ráno,
plavaly na řece jepice jak pěna

ryby se nažraly,
 spaly spolu v tnách,
 nebrala ani jedna.
 Zaspali zvěstování,
 betlémskou hvězdu,
 krále s černým vzadu.
 Bude to zase nevinátko?
 Ž panny?

Ryba vodami ulitá,
 motýl olověnýa sklem,
 obilí nepraská,
 zeměkoule
 na lebku odřená
 nadechne se až s ní
 a rozkývá se v bocích,
 možná.

Deránku boží,
 který snímáš hříchy světa
 máš v tlamě nuž,
 sojka na osice křičí,
 že osika ho schová
 a přestane se třást
 po dvou tisíci letech.
 Beránek tichounce se pase,
 milost z nebe padá
 a každý volí znovu.

/Adině /

101

Václav Havel:

PŘEMÝŠLENÍ O FRANTIŠKOVI K.

Celý den trávím s Františkem Krieglem: probírám se různými dokumenty o něm, čtu jeho osobní poznámky, proslovy i dopisy, znovu a znovu si vybavuji svá osobní setkání s ním, přemýšlím o něm.

A pomalu se mi vkrádá do mysli poněkud zvláštní otázka: nebyla to vlastně tragická postava? Jedna z velkých tragických postav našich novodobých dějin?

- - -

Zdá se, že člověk je dnes obdařen dvojím způsobem bytí: jako kdykoli jindy je konkrétní osobou, zakotvenou ve svém přirozeném světě, vedle toho je však zároveň - víc asi než kdy dosud - jakousi stavební jednotkou světa, který bych nazval /pro leckoho možná poněkud drsně/ světem ideologických a politických keců: vše se v tom světě přece dělá "jménem člověka" a "pro jeho dobro", člověk je v něm přece "výchozím bodem" i "nejvyšším cílem", jedině o něho tumídajně jde. Všichni jsme tedy jaksi dvakrát: jednou jako živí jedinci na této zemi a podruhé jako abstraktní objekty teorií a proslovů. Čím dovedněji je přítom - ať už z posedlosti, bezcharakternosti, setrvačnosti či tuposti - našim zájmem máváno v proslovech, tím větší neštěstí se obvykle na nás valí na této zemi.

František Kriegel byl celým svým osobnostním založením jednoznačně na straně "konkrétních osob": měl rád jednotlivé lidi a po celý život jim sloužil - ať už jako lékař v nemocnicích a na bojištích, jako bližní v každodenním životě, nebo jako politik tím, že na ně myslel, případně v duchu jejich přirozených, totiž politikou neodcizených mravních představ jednal /jen proto také mohl zachránit čest a československé politiky v srpna roku 1968/.

Potvrzuje to nepřehledné množství dobrých věcí, které pro lidi udělal a o nichž - vinou jeho nechuti je registrovat a

publikovat - nemá nikdo z živých kompletní přehled. Potvrzuje se to však i tím, co neudělal: když se například přes četná naléhání nikdy nestal profesionálním politikem a když soustavně odmítal přijímat výsady, jež by mu mohly plynout z jeho funkcí, bylo to mimo jiné proto, aby se nevzdálil světu konkrétního člověka a nezapletl s oním "člověkem abstraktním", na kterého se tak rád odvolává ten, kdo ve skutečnosti sleduje zájem pouze jediného konkrétního člověka: sebe samého.

Z výpovědi bezpočtu Krieglových přátel i mnoha dalších svědků jeho života vyplývá, že tento skromný, statečný a šlechtný člověk stál pevně na této zemi, v onom přirozeném světě, kde se povědomí o tom, co je dobro a co zlo, co slušnost a co nízkost, co čest a co zrada, ještě nerelativizuje a nerozpouští v roztoku ideologické akrobacie, pragmaticko-politických spekulací a účelově mocenských kalkulů, schopných vždy věrohodně dokázat, že ta či ona konkrétní špinavost je nutná v nějakém vyšším obecném zájmu.

Neokázalá láska ke konkrétním lidem a vlastní lidské svědomí byly tedy pro tohoto muže základním kompasem - v životě občanském, v medicíně i v politice.

- - -

Mimo jiné: podle mého pevného přesvědčení není taková životní orientace vysvětlitelná jen jakousi "psychologickou výbavou", ale může vyrůstat jen z hlubokého - byť nepřiznaného a pro materialistu nepřiznatelného - respektu k tomu řádu bytí, který je skryt za jevovým světem jako trvalé vysvětlení jeho pomíjivosti, tedy k tomu, co přesahuje všechna jednotlivá "duševna" a je jediným srozumitelným zdrojem, důvodem a smyslem skutečné lidské odpovědnosti. Té odpovědnosti, která nepotřebuje, aby o ní někde v jevovém světě věděl: není vůbec náhoda, že jediný politik, který byl ochoten v srpnu 1968 nasaďit vlastní život za věc národního společenství, byl týž, který byl později zahlédnut na pražské ulici, jak vzdává - domnívaje se, že není viděn - počtu obětí cizí agrese.

- - -

Vše, o čem jsem psal, zakládá lidskou velikost. Nikoli však ještě tragiku. Zkusím zkoumat, proč cítím v Krieglově velikosti tragický rozměr.

- - -

Není zajisté lehké proměnit svůj život v souvislou sérii dobrých skutků, pomáhajících konkrétním jednotlivcům. Za jistých okolností a pro člověka pronikavého ducha a vskutku neobelhateľného svědomí se však i to může stát způsobem úniku a sebeobelhání: opakované napravování jednotlivých následků by totiž mohlo snadno a efektně odvádět od namáhavějšího, ale ještě důležitějšího hledání jejich hlubších a širších příčin.

Jako člověk, který poznal na vlastní kůži bídu, bezpráví, rasovou nenávist a sociální nespravedlnost, a zároveň jako vzdělanec, pokoušející se pronikat za horizont jednotlivostí a pátrat po jejich obecnějším smyslu, pochopil Kriegel záhy, že nemůže lidskému utrpení čelit jen jako bližní a lékař, ale že musí - chtěl-li být v souladu se svým neobelhateľným svědomím - pochopit i společenský kontext tohoto utrpení a společenskou cestu k jeho odstraňování. Čili: že musí vstoupit do politiky.

V době jeho lidského zrání se otevírala před ním velmi suggestivní možnost: existovalo politické hnutí, které nabízelo konzistentní výklad nejrůznějších rozporů světa a ucelený program jeho nápravy. Ale nejen to: svou zdůrazňovanou vědeckostí uspokojovalo moderního racionálního ducha a zároveň - paradoxně - nabízelo soudobou - totiž temuto duchu přijatelnou - variantu toho, co člověk odnepaměti na světě potřebuje a hledá: víry.

František Kriegel se stal komunistou a zůstal jím po celý život: jako komunista bojoval ve Španělsku a v Číně proti fašismu, jako komunista politicky působil po válce v Československu, jako komunista se podílel v únoru 1948 na převzetí moci komunistickou stranou, jako komunista organizoval naše i kubánské zdravotnictví, jako komunista pracoval po léta v parlamentě a posléze i v nejvyšším vedení strany.

- - -

Vzniká otázka: jak se Krieglovo osobnostní založení, pevně svázané s přirozeným světem, jednoznačně orientované na "konkrétního člověka" a hluboce ctící ony "před-ideologické" mravní imperativy, jež žijoucí přítomnost v přirozeném světě vždy provázejí, snášelo s ideologií, vírou, politickou praxí a politickými nároky hnutí, jemuž se podařilo tak dokonale /mimo jiné proto, že naprosto nenápadně/ nadřadit imaginární a tudíž snadno zneužitelný svět "vyšších zájmů" a "obecných ideálů" elementárnímu lidskému cítění a rozmyslu, ba dokonce prohlásit toto cítění a tento rozmysl - v situaci, kdy to potřebovalo - za pouhou pověru a přelud? Jak se celoživotní úcta ke konkrétnímu člověku mohla snášet s celoživotní vírou v ideologii, založenou - jak se průběhem let a desetiletí stále zřetelněji vyjevuje - na ideji "člověka abstraktního"?

František Kriegel byl všechno jiné než oportunista, machiavelista či cynický pragmatik; neumím si představit, že by dokázal chladnokrevně a účelově dělat kompromisy mezi svým svědomím a nároky své ideologie a své strany. Kdyby to byl dokázal, nebyl by postavou ani velikou, ani tragickou, ale jen smutnou a banální.

Tragické rozpětí - aspoň v mých očích a mém pocitu /které mne mohou samozřejmě klamat/ - dává jeho osudu to, že nejen jeho svědomí, ale i jeho víra byla vždy pravá, autentická a poctivá. Takže i všechny kompromisy, které v něm musely tyto dvě jeho protichůdné mohutnosti v různých dobách spolu uzavírat, byly - lze-li to tak říci - vnitřně autentické, opravdové a poctivé. Nepochybně přinesly /aspoň relativně vzato/ naší zemi mnoho dobrého /některé statečné postoje v padesátých letech, reformátorské úsilí v letech šedesátých, hrdinství v roce 1968, vytrvalý odpor proti diktátorskému Hasákovu režimu, angažmá v Chartě 77/. Mnohdy však byly také asi nešťastné a zhoubné /účast na prosazení monopolní moci gottwaldevské KSČ/. Právě to však, že tyto kompromisy - bez ohledu na míru své konečné prospěšnosti či zhoubnosti - nikdy nebyly dílem zjištěného kalkulu, ale dílem člověka ve všech směrech opravdového a vždy vnitřně integrálního, zakládá podle mého mínění tragičnost Krieglovy postavy.

Jen si to uvědomme, jen se do toho pokusme vžít:

Čestný muž, nesnášející křivdu a bezpráví - a zároveň komunistu, tedy člověk oddaný straně, která páchá tolik různých křivd a bezpráví. Jak si zachovat svou víru a zároveň nesloužit zlu?

Muž chtějící pomáhat lidem konkrétně a hned a tady - a zároveň muž identifikující se s ideologií, která je schopna jakékoli přítomné zlo ospravedlňovat utopickou vizí zářných zítřků kdesi v nedohlednu.

Muž věřící bytostně v rovnost všech lidí - a zároveň komunistu, ~~kteřý si pro sebe a své soudruhy musí v souladu se svou~~ ^{tedy příslušník strany, která si nerozkládá pro své cíle} ideologií nárokovat jakési vyšší postavení, než mají všichni ostatní.

Tento člověk to nemohl mít lehké - ani v sobě, ani se svou stranou. A skutečně: tak jako mnoho jiných poctivých komunistů měl s ní trvalé potíže: špinila ho za jeho statečný boj ve Španělsku, persekuovala ho v padesátých letech, v roce 1969 ho vyloučila a až do smrti všemožně pronásledovala, aby nakonec ukázala celou hloubku své ubohosti, když mu znemožnila důstojný pohřeb.

socialistické

Přesto se nikdy své ^(víry) nevzdal.

Tragickému rozporu mezi ní a svou lidskou přirozeností čelil mnohaletým úsilím o relativní zlidštění komunistického systému a posléze svou identifikací s konceptem demokratického socialismu. Ale i tento kompromis musel zůstat tragicky rozporný: což je skutečně demokracie slučitelná s principem předem a natrvalo mocensky garantované vedoucí role jedné politické ideologie a jedné politické strany? Anebo naopak: což lze v podmínkách vskutku svobodné soutěže o moc jednou provždy zaručit, že hospodářství bude organizováno jediným a předem určeným způsobem?

- - -

Když čtu různé dávné Krieglovy proslovy v Národním shromáždění, zmocňuje se mne zvláštní lítost: tolik dobrých úmyslů - a tak beznadějně zabalených do dobových politických předsudků a dobové frageologie a tak podivně spoléhajících na demokratickou

zlepšitelnost různých institucionálních konstant, jejichž nejvnitřnějším posláním je naopak předem vyloučit možnost takovéto své transformace.

Ta rozsáhlá, nenápadná, riskantní a nepříliš úspěšná práce opravdu nemohla být dílem oportunní povahy nebo vypočítavé kalkulace.

František Kriegel zřejmě dlouho upřímně věřil, že stačí vdechnout zevnitř nelidskému systému lidštější obsah.

- - -

Běh času, tvrdé dějinné zkoušky a četná hluboká zklamání samozřejmě proměňovaly a zužovaly rozsah toho, k čemu se jeho politická víra upínala. Mnohých dávných dogmat své víry se musel postupně vzdát, zákeřný a prolhaný smysl četných dříve posvátných věcí musel postupně prohlédnout. Předivo ideologie, kdysi tak pevné a neporušitelné, se zvolna rozpadalo ve světle poznání, které činilo spravedlivé srdce a poctivý rozum.

I to musel být tragický proces! Jak hořké musí být asi opouštění věcí, které člověk s takovým zápalem a tak dlouho prosazoval a jimž tolik obětoval!

Kriegel, pokud je mi známo, nikdy nedával najevo bolest, zklamání, rozpaky či zoufalství. Byl to muž: své hořkosti si nechával pro sebe. Svět kolem sebe trvale povzbuzoval, aniž se sám od něj povzbuzování dožadoval; na to byl příliš hrdý.

O to těžší bylo asi to, co se dělo v něm.

Znovu se mi neodbytně vnucuje pocit, že jsme tu konfrontováni s hrdinou vpravdě tragickým.

- - -

Úplně se své víry ovšem nezřekl nikdy: socialismu zasvětil celý svůj život a do své poslední vteřiny v něj věřil. On - člověk, který věděl lépe než kdo jiný, v co se dávný socialistický ideál v praxi proměnil a zřejmě - aspoň ve své leninské variantě - proměnit musel: v naprostou nadvládu státu jako uni-

verzálního zaměstnavatele a vykořisťovatele všech pracujících, centrálního manipulátora všech oblastí života a nejneschopnějšího myslitelného kapitalisty. Z ideologie, která tvrdila, že postupně odbourá stát, vyrostl zatím nejvšemocnější druh státu: stát totalitní. A údajně osvobozenému pracujícímu lidu nakonec nezbývá, než závistivě šilhat po právech, kterým se těší jejich druzí v kapitalistických zemích.

V jaký socialismus asi muž, který toto vše pochopil, až doposledka věřil? Co si pod tím slovem po všech těch hořkých zkušenostech asi představoval? Pluralitu samostatných hospodářských subjektů? Podniky jako vlastnictví jejich zaměstnanců? Hospodářskou samosprávu? Družstva a drobnější soukromé podnikání? Tržní vztahy? Musel přece vědět, že skutečná hospodářská pluralita je nemyslitelná bez úplné plurality politické. ~~Věřil i v ní? Pokud ano,~~ Co měla ^{ale} taková představa v jeho očích ještě společného se socialismem? Vždyť pro komunisty bylo to slovo odjakživa jen šifrou pro jejich mocenský monopol /jehož ohrožení proto vždy nazývali a dodnes nazývají "demontáží socialismu" "antisocialistickými silami"/! Vzdal se tohoto tradičního komunistického pojetí socialismu a vyměnil je za nějaké jiné, třeba sociálně-demokratické?

Nevím. Chtěl jsem o tom všem s ním někdy upřímně a podrobně mluvit. Ještě na Ruzyni v roce 1979 /poté, co mne přišel pozvudit na pohřeb mého otce, kam mne odvezli/ jsem si spřádal plán, že ho s paní Rivou pozvu hned po svém návratu na dlouhou debatu a na všechno se ho vyptám. Nestalo se to: při přestávce našeho odvolacího soudu mi má spolupřezávaná Otká Bednářová pošeptala, že nedávno zemřel.

Zbývá mi jen terén dohadů. Mám pocit, že v posledních letech života měl František Kriegel o lepším společenském uspořádání asi podobnou představu, jakou o něm máme já a mnozí další, kteří se slovu socialismus už dlouho vyhýbáme pro jeho sémantickou nejasnost.

On se ho nezvzdal. Proč asi? Vrátil se snad na sklonku života k tomu, u čeho kdysi začínal, totiž k socialismu jako ideálu - jen nějak zbrusu jinak myšlenému? Anebo mu slovo socialismus - podobně jako jiným slovo soudruh - zůstalo posledním

magickým znakem dávno rozbité konfesijní pospolitosti, s nímž se prostě nedokázal citově rozejít? Přidržel se ho jako symbolu mravní kontinuity svého života? Anebo mu bylo připomínkou dávných ideálů, dávného nadšení a dávných bojů, tedy jakousi historickou legitimací? Bylo mu pojátkem s jeho eurokomunistickými západními přáteli, těmito šťastnými panici, kteří dosud nemuseli podstoupit zkušenost budování socialismu a následné desiluze a pro něž má tudíž to slovo ještě krásnou vůni budoucnosti? Anebo mu bylo už jen jiným označením pro lepší svět?

~~V jako tomu sovětskému novináři, který mi nedávno na otázku, co si představuje pod pojmem socialismus, odpověděl: "že se mají lidé navzájem rádi."~~

- - -

Tragické paradoxy, které cítím v postavě, díle a osudu Františka Kriegla, nejsou jen jeho a nejsou dokonce jen komunistickou záležitostí. Zdá se mi, že zhuštěně zpřítomňují, ba přímo symbolicky zastupují paradoxy daleko obecnější, možná dokonce jakési základní paradoxy moderní doby.

Pokusím se jich dotknout několika otázkami:

Může v dnešním komplikovaném světě působit ve sféře reálné politiky vůbec člověk, pro něhož jsou jeho svědomí a základní mravní kategorie jeho přirozeného světa jediným pracovním vodítkem? Či musí už vždycky, byť třeba jen částí své bytosti, patřit světu ideologií, doktrín, politických náboženství a kolektivně přijatých dogmat a floskulí? Stačí mu věřit v život, v dobro a ve vlastní rozum - anebo musí vždy už věřit zároveň v něco méně prostého a čistého, například ve svou stranu? Může světem všech těch partikulárních zájmů, iracionálních vášní, "politických realit", mocných ideologií, slepých revolt, zkrátka celým tím chaotickým světem soudobé civilizace prorůst až k vrcholům faktické moci člověk opravdu čistého srdce, vlastního nezávislého rozumu a vůle řídit se jen jím? A může mít v těchto sférách úspěch? Anebo mu nezbyvá, než se přeci jen zaplést - ať už proto, že realisticky slevil, nebo proto, že idealisticky uvěřil - s něčím dalším a pro tento svět přesvědčivějším, co sice může být s jeho svědomím v souladu, co se však kdykoli může obrátit

proti němu?

- - -

Mladí lidé v dnešním Československu už dávno nevědí, že tu byli politikové - a dokonce i komunističtí -, kteří byli normálními čestnými a statečnými lidmi, byť třeba tragického osudu; těžko si už umí něco takového vůbec představit. Vždyť jako představitele státu znají už jen beztvárné byrokraty, mrtvě civící před sebe ve svých šestsettřináctkách s absolutní předností v jízdě a čtoucí občas v televizi jakési nudné fráze, které nemají se skutečným životem téměř nic společného. Už kvůli těmto mladým lidem by měla být napsána pravdivá a poutavá kniha o Františku Krieglovi. Nejen pro uchování památky tohoto vzácného muže. Ale i proto, aby lépe rozuměli složitému světu, v němž žijí, lépe chápali, proč jejich předkové dělali to, co dělali, lépe rozuměli jejich problémům, ideálům i iluzím, úspěchům i prohrám. Aby si uvědomili, že i v dnešním světě lze usilovat o něco smysluplného, pakliže se člověk nebojí překážek a obětí. A aby posléze pochopili, že se politice a politikům nemusí už navždy jen a jen posmívat, ale že si jich mohou i vážit.

/Napsáno k nedožitým osmdesátinám Františka Kriegla/

23.1.1988

299

Ú N O R O V Á P O Z N Á M K A

Vojensky strategické zřetele vždy v dějinách podstatně ovlivňují vztahy a jednání říší a velmocí. Jejich neshody i dohody se převážně týkají malých států a etnických území. Zvláště západní část geografické soustavy, na níž roku 1918 vzniklo Československo, soustřeďovala na sebe z těch hledisek zájem až výjimečný. Říše a velmoci jako by braly v počet geopolitické okolnosti, jež vedly Bismarcka k výroku, že "kdo má Čechy, má Evropu". K sebezáchově a k obraně nezávislosti by se obyvatelům takové země hodila i vojácká tvrdost a jednoduchá otužilost. Převládá však ve všech jejich vrstvách, co se ve srovnání s lidmi ostatních zemí střední a východní Evropy jeví jako zhýčkanost. Pomohla jí přivodit táž poloha, jež zavinila ohrožení. Civilisace a kultura se tu v dobrém i ve zlém vyvíjela bezmála současně s nejvyspělejšími částmi světa. V důsledku specificky místních podmínek a dějů se zvláště v českých zemích spontánní demokratismus dokonce rozmohl dřív a šíř než na Západě. Někteří soudí, že toto sociální vyrovnání, jakkoli relativní, bylo předčasné, a že jeho vinou chyběly v rozhodujících časech energie, jež jinde vznikají a kultivují se či mění v hrubou sílu za sporů a soutěží mezi třídami, vrstvami, elitními skupinami a individualitami. I tak byla první republika značným hospodářským, politickým a kulturním úspěchem. Ústava apriorně nevymezovala hospodářské a sociální vztahy a svěřovala jejich proměny politickému vývoji. Zaručovala svobodu přesvědčení a vyjadřování. Její litera spolu s povahou lidu, politiků i státníků umožňovala usilovat o sociální spravedlnost podle nejrůznějších koncepcí. Historik může uvést výhrady, ale rozsáhle se tak dalo v parlamentě, činnostech odborů, v tisku a na základě shromažďovacího práva. Spravedlnost obecně právní se opírala o nezávislost soudní ^{na moci} mocí zákonodárné i výkonné. K vadám patřilo, co pak pomohlo jako jedna ze záminek k likvidaci republiky: víc než pětina obyvatel byla určena úloha národnostní menšiny. Práva, jež mezinárodní smlouvy menšinám přiřkly, byla dodržována, ale lpění ústavy na národním státě Čechoslováků je ponižovalo

a odrazovalo od přímé a prosté účasti na politickém životě. Když nyní víme, co následovalo, nemůžeme než soudit, že se předáci spolu s většinou v tom bodě chovali netakticky a nepředvídavě. Podobně neobstála myšlenka jednotné československé národnosti. Při všech přednostech nebyla tedy první republika ničím hotovým ani dokonalým. Ale dávala volnost usilovat. Bylo proč žít a o co se přít. V září 1988 tomu bude půl století, co to vše zaniklo. Humánní demokracie, ze skočeny důsledky hospodářské krize, nedokázaly se dorozumět samy se sebou a při své relativní racionalitě nepochopily iracionálnost sil vyvřelých v Itálii, v Německu, ve Španělsku, zčásti i jinde. Anšlusem byl bismarckovský klíč k Evropě sevřen do pěstí. Mnichovská dohoda už jen jeho vyvlastnění schválila. Tehdejší vlády Francie a Británie rozhodly o další evropské a světové katastrofě. Přijetí mnichovské dohody, zčásti zaviněné onou civilisační změkčilostí zdejších obyvatel a jejich demokraticky zvolených a kontrolovaných zástupců, zrušilo tu se svobodou všech jiných činností především politiku. Zůstalo obyvatelstvo pod patou prostředkovatelů rostoucí mocí autoritáře v sousední říši. Odboj byl minoritní a individuální, navíc ideologicky rozdělený. Květen 1945 politiku v potřebné intenzitě a rozsahu neumožnil, naopak občany ve vztahu k politice znovu demoralisoval. Vyproštění z nacismu nastalo zvenčí. Vláda se vlivem vývoje války právě tak zvenčí vrátila s programem, který politický život okleštil a zmanipuloval. Občané po prvním dojetí pocítili obdobu pomnichovské bezmocnosti: všechno jde, stojí-li za tím velmocí, nic nejde bez nich. Domácí politická rozhodnutí neplatí a nelze k nim ani dospět. Nic nezmuže hlas skupinový, natož individuální. Přesto i bez průzkumu veřejného mínění bylo po dvou letech zřejmé, že straně opřené o konečný vyprošťující zásah sovětské armády a nabízející výhody sociálního a hospodářského řádu stalinského typu zachovává přízeň zhruba jen třetina obyvatel. Než se zbylé dvě třetiny dokázaly probudit k obnově dostatečně pronikavé politické aktivity, projevil svůj smysl a účel koaliční útvar zvaný "národní fronta". Byl importován v jednom balení s "košickým vládním programem". Nic z toho dovozu nebylo předmětem parlamentních či ještě veřejnějších rozprav. Prezident a vláda se vrátili via Mosk-

va se zjevením nedotknutelné pravdy. Ta se přitom z rozhodujících hledisek rovnala předválečným koalicím zvaným "front populaire", jež nyní Stalinův takticismus čerstvě opracoval a přizpůsobil poválečným podmínkám na obsazených územích. Stojí za zmínku, že obdoba "národní fronty" nevznikla v Jugoslávii, která se v podstatném rozsahu od nacistů osvobodila sama. Brzy taky nastal spor Tito-Stalin. Víc demokracie proto v Jugoslávii nevzešlo. Ale její zbytky zanedlouho zanikly v celé Stalinově sféře zájmů. "Národní fronta" byla past na spojence stejně jako "front populaire" kdysi ve Francii, ve Španělsku, po svém v Číně: pokud napomáháte našemu příštímú dosažení moci, táhneme i s vámi, například vy, buržoazní radikálové ve Francii, anarcho-syndikalisté ve Španělsku, kuomintangci v Číně. Co se politicky před válkou katastrofálně zhroutilo, zkusil Stalin po válce znovu vojensko-politicky. Ve výsledku podnes žijeme. Řečená účelová koalice měla ovšem svou vedoucí stranu pod Stalinovou taktovkou. Ta využila první příležitosti změnit dané seskupení v koalici jen a jen nominální a ujmout se samovlády. Příležitost poskytlí ministři ostatních stran tím, že jednali v mezích tradičně demokratických norem a precedentů. Za podmínek daných ideologicky taktickou shodou vedoucí strany ^S dozorčí velmocí se to neosvědčilo. Jedna třetina dovedně organisovaných zvýhodněných obyvatel ani nepotřebovala hrozit zbraněmi. Dvoutřetinová většina byla pluralitně rozdělena na skupiny a individualisty. Politická rozdrobenost byla její demokratickou přirozeností. Usilovači o moc prošli vzhůru bez námahy. Zvláště když se opírali o totožnost svých intencí s intencemi rozhodujících sil ve velmoci zdejšímu kraji nyní nadřazené. A zdejší vedoucí strana samozřejmě přisvědčovala i vojensky strategickému zájmu té velmoci. Kruh poznámky se tím uzavírá. Pokusně vnímavá a svobodná mysl tehdy počátkem roku 1948 zděšeně zjišťovala, jak se před vnímavostí a svobodou jakoby zavčas uzavírají i některé mravní a intelektuální organismy, které se do té doby dožadovaly úcty nebo dovolovaly přátelství. Brzy nebylo proč se divit. Vinou systémového ideologismu a mravní pokleslosti se nikdo z tehdejších dovozců stalinismu nerozhlížel a nerozmýšlel, do jakých podmínek v jaké zemi s jakými lidmi stalinskou "revoluci" vnáší. Mnichov zdejší lidi zle zřídil. Ale historicky ani geneticky set tady už dávno nikdo nerodil k podřízenosti. Průměr vzdělání a in-

teligence byl vysoký. Vliv rodinných, spolkových i obecněji sdružovacích tradic účinkoval ve prospěch volnosti projevu a jednání. Stalinský model se bez problémů aplikovat nedal. Lidé tu pro ten účel museli být terorem zlomeni úplně. Když Stalin vyslovil tézi o "nepříteli uvnitř strany", opojen úspěchem své moci asi netušil, že tentokrát jeho promluva skoro odpovídá skutečnosti. Nebyly to ovšem tisíce a tisíce těch, jež jako "nepřátele" přikazoval likvidovat. Byl to každý jen trochu fungující mozek, cit, lidsky ochočený instinkt. Za čas se to projevilo. Po době justičních vražd a nelidsky protizákonného věznění nastalo tání. Mnoho se už napravit nemohlo. Je cenné, že některé životy byly zachráněny nebo zproštěny věznění a že některé "věřící stalinisty" zkušenost upravila v myslící lidi, ale stranický aparát metastázuující do byrokracie a do jednotlivých sobeckých, ctižádostivých, nemyslících hlav těžší ze stalinského teroru a přidružených metod podnes. Nebo může snad někdo vědět v totalitním systému, zda se za týden nebo za hodinu relativně umírněné jednání nástrojů moci nezmění v repetici padesátých let? Není záruky a nebude odvolání. To jsou následky února 1948. Ty však mají i svou mezinárodní šíři. Československo, jehož západní část je z vojensky strategického a tedy i velmocensky politického hlediska tak významná, že kdo ji vlastní, vlastní Evropu /jak tvrdí bismarckovský mýtus, ale jak jistě berou v úvahu příslušní generálové/, nemůže dosáhnout návratu demokratických svobod bez války. Mnichovská smlouva se mstí. Chamberlainův, Daladierův, Benešův podpis oddálil válku o několik měsíců jen proto, aby se znovu a znovu muselo na ni myslet, kdykoli tady i jinde někoho napadne zatoužit po obnově masarykovské demokracie. Zatím je to ve velmocensky rozděleném světě bez války nemožné. Jak budou smýšlet individuální mozky v době, kdy to snad začne být uskutečnitelné? Za pouhé měsíce míru několik držav kdysi západních připadlo Východu a v těch už padesát let trvá zotročení. Jako se však vrozený a tradiční smysl pro svobodu mysli ozval po roce 1956 a pak znovu a důrazněji ke konci šedesátých let, obnovuje se den co den volnost uvažování i nyní, a to nejen ve známých odolných a vzdorujících okruzích. Probouzejí se k širší svobodě zvláště například intelektu odborně poutané k matematice, k technologii nebo k lékařství. Nechceme-li zánik světa vinou nukleární války, za ny-

nějššího mezinárodně politického stavu zbývá jen rozšiřovat ghetto svobodných myslí uvnitř totality co nejdál za jeho meze. Venku už je mnoho spojenců. Početně je jich jistě víc než ozbrojených nepřátel volnosti. Mnoho to neznamená. Zítra se může totalitní moc vrátit do stalinských východisek a způsobů. Ale je proč riskovat. Je proč myslet a žít. Únor 1948 nepředznamenal věčnost. Jen si to tehdy dějiny popletly. Tady i jinde může být jinak. Záleží na lidech, na smělosti jejich myšlení, na odvaze jednat po samu mez ústavních zákonů. A ještě na něčem, co už nedokážu definovat, protože to je otázka budoucnosti. Ta má vždycky v zásobě překvapení a zatím ji nikdo v žádné přítomnosti průkazně nepředpověděl. Chce-li kdo dál věřit v Marxův zlatý věk čili v návrat prvobytně pospolné společnosti, asi mu není pomoci. Jen je jisté, že otázka důvěry v Marxe je morálně psychologická, nikoli historiografická. Víra ve spasení právě tak. Důležitá je činorodá tolerance uprostřed pluralismu myšlení a smýšlení i pod vahou totalitárního zřízení. To buď svobodou myslí bude rozleptáno, nebo svobodě myslí ustoupí samo. Kdy? Není známo.

176
Únor 1988

Z d e n ě k   U r b á n e k

/O SOUŽITÍ ČECHŮ A NĚMCŮ/

/J.W. Brügel: TSCHECHEN UND DEUTSCHE, 1918-1938, Nymphenburger Verlagshandlung, München 1967/

Je až nepochopitelné, že žádného našeho vydavatele dosud nenapadlo zveřejnit v češtině dílo, jež by mělo patřit k základní literatuře při zkoumání období moderních dějin zakladatelského dvacetiletí let 1918-1938. Tím spíše, že nám nabízí seriózní a ucelený pohled na první republiku očima Čechoslováka německé národnosti. Johann Wolfgang Brügel, rodák z Hustopečí, a v létech 1930-38 tajemník německého ministra československé vlády Czecha měl kromě jiných předpokladů také k dispozici vlastní archiv přímého účastníka politického dění, a po válce, jako Němec usedlý v Londýně, též neomezený přístup ke všem zachovaným archivům Třetí říše a její tajné diplomacie.

Jako motto si pro svou knihu zvolil tři citáty:

"Vůbec je to s nenávisťmi mezi národy zvláštní věc. Na nejnižších stupních kultury ji najdete vždy v nejsilnějších podobách..."

/Goethe: Hovory s Ackermannem/

"Nezapomínejte jedno. Neexistuje moderní velký stát, který by tak málo udělal pro to, aby získal lásku národů jako Německo. Prohlédněme si mapu a položme si otázku: Kterému národu kdy pomohlo Německo ke svobodě? Téměř všude nalezneme Německo na straně utlačovatelů, v odporu proti bojovníkům za národní svobodu."

/Bernstein: Německá sociální demokracie a turecké zmatky/

"Lež už stačila třikrát oběhnout svět, než si pravda obula boty."

/Mark Twain/

Poslání své knihy vyjadřuje autor v předmluvě:

"Mezi oběma světovými válkami byl v Československé republice, demokratickém státě střední Evropy, učiněn pokus vytvořit předpoklady pro spolužití Slovanů a Němců. Má dnes smysl, po zvratech následujících po roce 1945, sledovat politiku od roku 1918 do 1945 v jednotlivostech? Je možné čerpat poučení z tehdejšího poměru Československa k Německu, který by měl význam pro dnešní politický život ve středoevropském prostoru?"

Dokumentace a objasňování jsou tím nezbytnější, že až dosud chyběla rozsáhlejší shrnutí, v nichž by byly věci zobrazeny tak, jak se přiházely, ale ne tak, jak odpovídá politickým požadavkům. Dát slovo faktům je samozřejmá povinnost historika; objasňovat neuralgická místa je povinnost morální."

Jednotlivé kapitoly jsou nazvány: Bylo Rakousko schopno reformy? Právo na sebeurčení není kouzelná formule! Převrat 1918-19. Versailles a St. Germain. Pokus o vyjasnění pojmů. Ústava z 1920. Prvá léta. Německá účast na vládě - první fáze. Německá účast na vládě - druhá fáze. Německo a

Československo 1918-1933. Ve stínu Třetí říše. Henlein ante portas. Henlein intra muros. Demokracie se staví k obraně. Československo a zahraniční politika Třetí říše. Češi a Slováci. Komunisté a národnostní otázka. Zneužívání historie k nacionalistickému štvání. Poslední pokusy o záchranu před Hitlerovým úspěšným vyděračstvím. Září 1938. Mnichov. Poučení minulosti. Dodatek: Poznámky, biografie, bibliografický přehled, osobní rejstřík. Celkem stran 663.

Následující text představuje skrovný výběr několika ucelených kapitol, jež se mi zdály nejzajímavější. Texty českých knih a projevů nebylo možno ověřit srovnáním s originálem.

Překl.

ZNEUŽITÍ HISTORIOGRAFIE K NACIONALISTICKÉMU ŠTVÁNÍ

Zdá se nám nezbytné zmínit se ještě o zneužití historiografie k otrávení německo-českých rozporů. Do jisté míry lze chápat, že se historikové malého, a ve své existenci stále ohroženého národa stavají jeho buditeli, zvěstovateli jeho skutečné či údajné velikosti. To přirozeně neznamená, že by bylo lze emluvit falšování historie, byť "z národnostních důvodů". Bylo právě velkou zásluhou T. G. Masaryka, že spolu se skupinou mladých vědců v 80. letech minulého století bez ohledu na "vlastenecké" zábrany odhalil tzv. Rukopisy Královédvorský a Zelenohorský, naivní přikrašlování české minulosti, jako jednoznačná falza. Člověk se mimoděk ptá, zda by dnes taková míra reálné politické prozíravosti, uvědomující si, že nakonec pravda ctí národ nejvíce, zda by tolik pohrdání možností používat "zbožné lži" naráželo na odpor ještě mnohem větší.

České historické vědě bychom nemohli upírat jisté právo, pokud z nacionalisticko-opportunistických důvodů nestaví věci na hlavu, na vytváření a posilování národního vědomí. Museli se ale naproti tomu němečtí historikové, příslušníci velice nacionálně uvědomělého, a navíc také mocného národa, stát propagátory národnostní nesnášenlivosti, nenávisť vůči slovanským národům? Neměli by raději následovat příklad Goethův a Herderův a snažit se svůj vlastní národ získávat pro pochopení, že tyto národy bez

vlastní viny zůstaly bez dějin nebo o ně byly připraveny? Nemá snad smutné opodstatnění žalobný výkřik Eduarda Bernsteina: "Kterému národu kdy Německo pomohlo ke svobodě?"

Mommsenův protičeský výpad

Klasickým dokladem pro to je dnes už těžko uvěřitelný výpad, který si dovolil muž významu Theodora Mommsena /1817-1903/. Mommsen zasáhl do národnostních bojů ve starém Rakousku výzvou "Rakouským Němcům", která byla vytištěna ve formě dopisu v Neue Freie Presse na vynikajícím místě. Byla podepsána jen iniciálami TM, ale nikdo nepochyboval - a nikdy nebylo dementováno -, že toto poselství přišlo od nejslavnějšího německého historika. Dopis je napsán ze stanoviska říšského Němce, který údajně sleduje stále rostoucí opovážlivost Slovanů v Rakousku se stejně prudce rostoucími obavami. První recept, který se Mommsen cítil nucen dát rakouským Němcům, nebyl příliš originální: "Buďte jednotni!" Ale potom to začalo:

"Za druhé: Buďte tvrdí! Na rozum česká lebka nezabírá, ale ranám je i ona přístupná. V Rakousku se mnoho zhřešilo a mnohé se pokazilo vinou naší snášlivosti, pro kterou není doba. Jde o všechno: Podlehnutí znamená sebezničení. Rakouští Němci se nemohou vystěhovat ze země, které materiálně a s civilizačním posláním přivedli k rozkvětu... kdo zůstane lhostejný, ať si je vědom, že on nebo jeho děti či přinejmenším vnuci budou čechizováni. Buďte tvrdí! To je to druhé poslání."

V dopise byla kromě toho řeč o "apoštolech barbarství", kteří by chtěli pohřbít německou práci "v propasti své nekulturnosti". Ať už má být Mommsenův apel na holé násilí chápán doslova nebo v přeneseném smyslu, zůstal příznačný pro to, co tehdy /a ještě mnohem později/ považovalo za možné a hlásatelné, aniž by kdo považoval za potřebné lámat si hlavu nad nevyhnutelnou reakcí z české strany. Ta pak samozřejmě dopadla podle toho, a často i přestřelovala, protože nemířila jen na nacionalistického profesora, ale nepřesně - na německý vztah ke Slovanům vůbec.

Spor o teorie kolonizace

Jiným případem zneužití historického bádání byl spor o teorii kolonizace, o názor, že čeští, moravští a slezští Němci

jsou potomky přistěhovalců, kteří byli povoláváni do země ve 12. století. Proti tomuto v zemi do st běžně přijímanému názoru zastával brněnský vědec Bertholt Bretholz /1863-1936/ poprvé ve Vídni v roce 1912 teorii, že tito Němci nejsou potomky přistěhovalců, ale potomci germánských praobyvatelů /Markomanů a Kvádů/ země, ve které vždy žili Němci. Bretholz nebyl německý nacionalista a nejspíš sotva vyvinul svoji teorii z nacionálně politických spekulací. Vše nasvědčuje tomu, že byl přesvědčen o její správnosti z ryze vědeckých důvodů. Krátce řečeno, opíral své teze o mínění, že pro kolonizaci není žádný pozitivní důkaz: často uváděné "německé právo" knížete Soběslava /1173-1178/, které mluví o "vocatio in Bgemia" /Povolání do Čech/ Němců, používá v jiném exempláři obrat "vocatio in Boemia" /povolání v Čechách/; originál neexistuje. Ať jakkoli, pro naše zkoumání je tento spor bez významu: nám jde o právo na život žijících generací, jež se po sedmi stoletích pobytu v nějaké zemi jeví opodstatněné. Češi, "národní nepřítel", věnovali Bretholzově teorii pozornost až teprve po vytvoření republiky, v prvním svazku čtyřsvazkových dějin Čech a Moravy, a to přispělo k demokratickému vyznění základních stanovisek vydavatele.

V táboře německých historiků se však odehrávaly pozoruhodné věci. V Bretholzovi vystoupil muž, který vědecky bojoval za stanovisko Němcům "příznivé"; spořádané německé dějepiscectví ho však i s jeho teorií s opovržením odmítlo. Dalo by se říci, že nacionalisticko-němečtí držitelé příslušné katedry na německé universitě v Praze, profesor Adolf Zycha /1871-1948/ a jeho nástupce Wilhelm Wostry /1877-1951/ vystoupili proti Bretholzovi z ryze vědeckého přesvědčení a nenechali se ovlivnit žádným nacionálním oportunistem. Ale nelze se zbavit podezření, že opozici pro Bretholzovi šlo daleko spíše o to, aby se nepřipustilo vměšování nějakého autsajdra. Bretholz byl "jenom" archivář a žádný "řádný" historik, byl "jenom" docent na Německém vysokém učení technickém v Brně, a nadto, nebo především to, co se mezitím stalo zvykem nazývat "Neárijec". Takový člověk evidentně musel mít nepravdu, ať už třeba nabízel cokoli "příznivého".

V Třetí říši nebyli zajedno

Jak tedy reagovala "věda" Třetí říše na celou věc? /Bretholz sám se její působností ve své vlasti nedožil./ Došlo k zá-

bavným protimluvům. Jedni se na něho odvolávali, buď z neznalosti jeho odpudivého původu, nebo si byli ochotni posloužit odvoláním na něj, když soudili, že tím mohou posloužit Němcům v Českých zemích. Jiní šířili jeho údajně Němcům příznivé teorie ve zvlgarizované verzi, aniž se zmínili, kdo je jejich autorem. Oblíbené východisko, v obtížné situaci tak trochu zahrát na antisemitismus, zvolil opět profesor Heinz Zatschek, který až do své smrti r. 1965 působil ve Vídni ve vedoucím postavení: "Ta teorie není přece lepší jen proto, že ji Žid Bretholz hlásal jako první!"

Pekař kontra Bretholz

Ať už se Bretholz se svou teorií dopustil omylu nebo nevrátil názory svých protivníků, argumentoval vždy vědecky a na úrovni. Což se naopak nedá říct o jeho hlavním českém kritikovi, a to se mi zdá důležité zde uvést, protože tento muž, bezsporně nejvýznamnější český historik své generace, je od doby nacionálně socialistické éry vydáván za obzvláštního přítele Němců, či protivníka československé politiky po r. 1918. Josef Pekař /1870-1937/ byl složitý zjev, kterému být plně práv je v této souvislosti nemožné. Pekař, výjimečný talent ze selského rodu, při vši pronikavé jasnozřivosti mnoha svých vědeckých prací, vždy projevoval i drsnou a nevědeckou, politickou stránku své osobnosti; často si liboval v impulsivním prosazování svých názorů. Jako český nacionalista starého ražení, projevoval někdy, jak se u nacionalistů stává, jisté pochopení pro potřeby jiných národností. Ale to byla jenom výjimka. Dá se pro-
 minout, že se vrhl na Theodora Mommsena s rozhořčením uražené národní hrdosti a náležitě mu splatil německou brožurou "Čechy jako apoštol barbarství". Koneckonců patří na hrůbý pytel hrubá záplata. Pekař se ale také vrhl s bezpříkladnou agresivitou na Bertholta Bretholze, jako by spáchal strašlivý zločin tím, že vyvinul teorii, kterou Pekař považoval za nesprávnou. Pekařova odpověď Bretholzovi je napsána v tak nekvalifikovatelných slovních obratech, že se vymykají každému vědeckému sporu. Ne-
 ní bez zajímavosti, že existence tohoto výbuchu temperamentu, dokonce ani celá otázka "kolonizační teorie" nestojí za zmínku těm, kteří se teď snaží servírovat nám Pekaře nanejdvůš chutně.

Ujímá se Pekař německých zájmů?

Pekař prý se, jak slýcháme, ujímal svým vlastním národem znásilňovaných Němců tak intenzívně, že jeden svůj spis věnoval Kriticce Pozemkové reformy, která měla být manévrem českého nacionalismu k oloupení Němců. Prkonzervativec Pekař skutečně kritizoval velice mírné a nikterak "bolševické" redukování velkostatků, které po první světové válce probíhalo v Československu, a jehož metody lze srovnávat s těmi, jaké nemohla po druhé světové válce odkládat ani křesťanskodemokratická vláda v Itálii. Ale jemu rozhodně nelželo na srdci nějaké skutečné či údajné znevýhodnění Němců touto reformou - jinak by mu Kramářovy Národní listy sotva poskytly prostor k publikování -, ale přímo naopak se jí pokoušel diskreditovat jako nespravedlivé znevýhodnění Čechů. Ať jakkoli to bylo bezdůvodné, Pekař viděl v Pozemkové reformě jednostranný krok proti české národně uvedomělé šlechtě, který je nespravedlivý, jestliže německý průmysl zůstává pro státní zásahy nedotknutelný.

"Nejsem zásadně proti pozemkové reformě. Ale nemohu pochopit, proč česká revoluce nechává na pokoji skutečné kapitalistické žraloky a finanční i průmyslové magnáty, kteří se stali mocnými teprve v posledních padesáti letech, kteří vždy a všem stáli v táboře Čechům nepřátelském, a svoji revoluční horlivost vybouřila proti českému šlechtickému velkostatku, který je v české půdě zakořeněn po staletí... a o český národ si získal velké a nepopiratelné zásluhy."

Jindy zase - když mluví o německo-nacionalistické propagandistické práci, maskované jako vědecké dílo - formuluje své stanovisko způsobem, který propekařovská propaganda Třetí říše necitovala, a který nepřipomíná ani ta dnešní.

"Nejdůležitější skutečnost je... že to byl český národ, kdo tento stát založil a vyrodoval, a že Němci nemají žádné právo na plné sebeurčení."

Německý nacionální socialista v roli Pekařova propagátora

"Jsem vykřičený jako nacionalista a také jím jsem," napsal Pekař jednou sám o sobě, "protože jako český historik vím a vi-

dím, že bez ochranné moci nacionalismu by náš národ už dávno zašel." I když se tenkrát Pekař - nejinak než Masaryk - vyslo-
vil proti tomu, aby se metody ve starém Rakousku zaměřené pro-
ti Čechům, obrátily teď proti ~~Čechům~~ Němcům, znělo jeho caete-
rum censeo: "Mně jako českému nacionalistovi jde přirozeně ta-
ké o to, aby se tento poměr sil /mezi Čechy a Němci/ zlepšil
ku prospěchu Čechů." Nicméně německý nacionálně socialistický
historik Josef Pfitzner, když hledal českou autoritu, která by
v očích Čechů zbavila Hitlerovu věc ostnů, přišel na absurdní
nápad propagovat Pekaře jako kritika československé národnostní
politiky - kterým Pekař nebyl - a nepřímou ho tím vydávat za spo-
jence snah Hitlerových a Henleinových. Publikováním jedné před-
nášky z roku 1928, kterou Pekař přednesl v němčině, "Smysl čes-
kých dějin", s odpovídajícím vlastním úvodem zkonstruoval Pfitz-
ner tuto tezi. Chtěl tím proti Masarykovu ideálu světoobčanské-
ho idealismu postavit ideál národně uvědomělého češství s údaj-
ným pochopením pro německá přání. V té souvislosti hlasal také
polopravdu, že "konzervativní vlastenecké kruhy českého národa"
chtěly Pekařovi koncem 1935 "dokonce nabídnout kandidaturu na
presidenta republiky". Jiní autoři z toho odvodili báji, že 1935
byl Pekař jedním z protikandidátů Beneše, což vůbec nesouhlasí.
Nebyly to "konzervativní vlastenecké kruhy", kdo tehdy přišel
za Pekařem s nápadem, aby kandidoval, ale někteří s Henleinem
konspirující funkcionáři agrární strany, kteří v zájmu pro saze-
ní svých reakčních vnitropolitických cílů byli ochotni vstoupit
do koalice s Hitlerovými agenty v zemi. Pfitzner ale zamlčel
nejdůležitější: že Pekař, starý, nemocný a politice vzdálený
muž, odmítl stát se kandidátem proti Benešovi, jehož osobnosti
a působení si velmi vážil. Byl to jeden z četných rozporů v Pe-
kařově životě, že sice ještě z doby před první světovou válkou
stál v opozici ~~proti~~ k Masarykovi a jím hlásanému ideálu huma-
nity, tuto opozici však na Beneše nevztahoval. Ale rovněž v pří-
padě Masaryka se neukázal jako nepoučitelný, nýbrž vyzdvihl
právě je^{ho} smířlivý postoj vůči Němcům velmi pochvalně ve své
přednášce při příležitosti Masarykových 85. narozenin.

Byla-li absurditou propaganda, kterou s českým nacionali-
stou Pekařem provozoval německý nacionální socialista Pfitzner,
platí to ještě více o skutečnosti, že se nyní německým čtená-
řům znovu předkládá Pekařova přednáška z roku 1928 bez Pfitz-

nerova úvodu a beze zmínky o této Pfitznerově iniciativě. Velký díl přednášky je polemika s českým historikem a politikem Františkem Palackým, který díky roli buditele bývá nazýván "otec národa". Je možné, že Pekař svou kritikou Palackého pojetí husitského hnutí chtěl zasáhnout Masaryka, kterého ovšem nelze s Palackým identifikovat. Pekařův spis se však německy rozšiřuje ve skutečnosti proto, že proti Palackého tezi, že české dějiny jsou v podstatě "boj, setkávání a spor dvou světů" namítá, že točení všechno, že nejdůležitější faktor tvoří "přejímání, podléhání, prolínání životem a myšlením pokročilých sousedů německého a románského světa". Při uvádění tohoto profesorského sporu se však mlčí o tom, že Masaryk tuto myšlenku vyjádřil již dříve a pregnantněji.

Zamlčovaná dohra

Zneužívání Pekaře spočívá však také v zamlčování okolností pro posouzení celého případu nikoliv nedůležitých, po Pekařově smrti. Den po pohřbu uveřejnil Pfitzner v Henleinově listě údajně jemu adresovaný Pekařův dopis z dubna 1936, který útočil na "svobodné zednáře, židy a Moskvu", protože tyto mocné síly nenávidí Třetí říši, což ztěžuje přátelské urovnání česko-německých vnitropolitických problémů. V údajně Pekařově dopise byly ještě jiné slovní obraty, které byly přizpůsobené frazeologii německého nacionálního socialismu, ale jeho české obdivovatele /mezi nimiž byli i mnozí, kteří mu v různých věcech oponovali/ musely naplňovat bolestí. V následujících sporech Pfitzner nemínil předložit faksimile sporného rukopisu. Bez důkazu ovšem nebylo možné pochyby o pravosti veřejně vyhlásit, a tak se museli Pekařovi přívrženci spokojit s opatrnými narážkami, jako by v posledních měsících svého života už nebyl zcela při jasných smyslech. Pfitzner se poté odvolával na to, že Pekařův dopis je zcela konsekventní, protože údajně už v r. 1919 uveřejnil článek s antisemitskou tendencí "Židé a bolševismus". Přitom měl smůlu, že z citátů z této práce mohlo být dokázáno, že antisemitskou tendencí vůbec neměla; Pekař se v ní zřetelně od antisemitismu distancoval.

Od roku 1939 do 1945 byl nacista Pfitzner diktátorem na pražské radnici. V té době se už nemohla česká historiografie bránit proti falšování dějin Třetí říši a jejími nohsledy, kte-

ré vydávalo Palackého za nepřítele Němců, jenž hlavní úkol údajně viděl v boji proti nim, a stavělo proti němu vlasteneckého Čecha Pekaře, který údajně horoval pro spolupráci s Němci.

Německá historiografie, která se zbavila tlaku nacismu a nedostala se pod tlak komunismu, by se neměla spokojovat s tím, že nechá padnout nejhrubší nepravdy, jež za nacistického období sloužily k ideologickému zdůvodňování politiky "nadřazeného" národa vůči "rasově méněcenným". Měla by naopak zabránovat všem možnostem podporovat nacionalistické štvání jednostrannými a neúplnými výklady.

KOMUNISTÉ A NÁRODNOSTNÍ OTÁZKA

Podat úplný obraz komunistického postoje k národnostním problémům Československa do roku 1938 by znamenalo napsat dějiny komunistické strany. To nemůže být úkolem této knihy. Naše zkoumání by ale bylo neúplné, kdyby politice komunistů v tom směru nevěnovalo alespoň určitou pozornost. Tím spíše, že oficiální historiografové dnešního Československa bez ohledu na všechny existující důkazy svědčící o opaku horlí o tom, že předválečná komunistická politika vlastnila zázračný recept na řešení národnostní otázky a probíjávala ho s železnou důsledností.

Internacionální jednota -vnucená Moskvou

Komunisté byli jedinou mezinárodně organizovanou stranou země. Nebyli národnostně rozdělení, nýbrž soustřeďovali ve stejných organizacích Čechy a Němce, Slováky a Maďary, Poláky a Rusíny. Naproti tomu českoslovenští a němečtí sociální demokraté nikdy nepomysleli, ani v hodině nejužší a bezproblémové spolupráce ve vládě, na organizační splynutí. Na papíře se komunisté jeví jako nejdůslednější internacionálisté - ale jen na papíře. Spojení německých a českých komunistů v jediné straně bylo Moskvou vynuceno jako cena za přijetí do Třetí internacionály přes odpor českých komunistů a internacionální jednota strany mohla být uchována vlastně jen tím, že se konkrétní problematice německo-českých vztahů co možná vyhýbala.

Počátek hereze

K rozpolčení jak československé, tak německé sociální demokracie došlo zhruba současně na přelomu roku 1920-21, kdy se po etapách uskutečňovalo organizační osamostatňování komunistických křídel. Nejprve přijala v lednu 1921 "21 podmínek" Komunistické internacionály konference pro Slovensko a Podkarpatskou Rus, ale začala tak s něčím, co později platilo za herezi: vycházela z existence jednotného československého národa. Konference má na svědomí "chybu při posuzování národnostní otázky Slovenska", poznamenal s nevolí jeden pozdější komunistický historik, jehož díla byla mezitím označena za "stalinistická", a tudíž jako ještě mnohem pochybenější byla stažena z oběhu. /Jindřich Veselý: Vznik a založení KSČ, 1952, pozn. překl./

Dvě komunistické strany v zemi

Potom se ustavila tzv. "Liberecká levice" německých sociálních demokratů, rozšířená o některé jiné odpadlé organizace, v "Komunistickou stranu Československa, německé oddělení sekce Třetí internacionály". Karl Kreibich /1883-1966/, nejdůležitější a ideologicky nejkovanější vůdce německých komunistů Československa, který proto poměrně slušně přetrval opakovaná popírání svých dřívějších stanovisek vzdor občasnému zatracování i Stalinem, vydal na liberecké zakládající konferenci výzvu, která se mimo jiné obracela také na "československý proletariát", tím tedy uznal československý národ. Ve svém referátu vyměnil Kreibich své hyperněmecko-nacionalistické stanovisko z let 1918-19 tak radikálně za opačné, že mu to vyneslo předhůzky "levičáctví" a "levého nihilismu v národnostní otázce", protože popíralo i pouhou existenci národnostní otázky.

"Každý národnostní boj nebo otázka jsou poškozováním proletářského třídního boje. Mají tudíž proletáři všech, i porobených národů, povinnost postavit se se vší rozhodností k obraně proti každému národnostnímu boji či válce."

Vyzdvihování otázky hranic, tedy stanovisko, které přijal dva roky předtím, zatracoval Kreibich na libereckém sjezdu: "Pro nás je otázka Němců něco, co musíme podříditi proletářské revoluci." Také Sovětské Německo - tehdy nikterak nerealistické očekávání - by mohlo "žít bez tohoto okrajového území". Je ale

"zcela samozřejmé, že by si československá kapitalistická republika nenechala líbit odtržení od tohoto území", takže by došlo k válce mezi proletářským Německem a kapitalistickým Československem. S onou typicky komunistickou krkolomnou logikou, která vždy zároveň dovoluje také důkaz opaku, je-li to zapotřebí, poučoval poté Kreibich, že je pro německé komunisty v Čechách skutečné štěstí, že nejsou částí komunistického Německa:

"Německá revoluce bude zajištěna, až jí československá bude následovat. Kdyby den zrodu Německé republiky rad byl ihned svázán odtržením tohoto území s komunistickou proletářskou iredentou, zachvátila by nacionalistická agitace celý československý národ. Německý komunistický proletariát by byl postaven do role nejhrubšího a největšího nepřítelů národní samostatnosti a existence českého národa..."

Kreibichova linie z roku 1921 nebyla nic jiného než pokus kázat pod "revoluční" a "marxistickou" rouškou reálně politickou moudrost, že "Liberečtí", jak byli nazýváni, si mohou přiměřenou budoucnost zajistit ~~se~~ jenom v nejužší spolupráci s českými nebo československými komunisty.

Volání po "internacionálním spojení proletářů všech národností tohoto státu k velké, silné, jednotné Komunistické straně", které vyšlo z Liberce, však nemělo na české straně žádný nadšený ohlas. Když se v květnu 1921 konstitovali českoslovenští komunisté ve vlastní stranu, ležel před nimi dopis exekutivy Třetí internacionály, který obsahoval sotva zahalenou vyhrůžku:

"Jenom ten, kdo je připraven spojit komunisty v jedinou stranu boje na život a na smrt proti kapitalistům za diktaturu proletariátu... jenom ten je komunista... Komunistická internacionála zná revoluční energii, kterou projevilí čeští dělníci, i když se nalézali na nacionalistických oklikách. Doufá pevně a určitě, že se tato revoluční energie pojí s komunistickou prozíravostí a že povede k vytvoření velké komunistické dělnické strany... v Československu."

Moskva se nenechá podvádět

Do tohoto kyselého jablka však vůdce českých komunistů dr. Bohumír Šmeral /1880-1941/ nechtěl kousnout, přinejmenším prozatím. Sjezd se nerozhodl pro žádnou fúzi s německou stranou, vedenou Kreibichem, nýbrž jen pro slučovací sjezd v budoucnu. To vyneslo později Šmeralovi špatnou známku:

"Je nesporná skutečnost, že Šmeral udělal ve svém referátu řadu malých politických chyb, z nichž největší spočívala v tom, že se postavil proti urychlenému splnutí s německou stranou. Považoval tento akt za scestný a snažil se prokázat, že český proletariát má stále ještě mnoho nacionálních výhrad proti Němcům, kteří byli po staletí jeho utlačovateli; že by neuvážené spojení českých a německých komunistů v jedné straně vedlo k vystoupení povážlivého počtu českých dělníků ze strany; že by se od strany mohli odvracet i neorganizovaní dělníci, kteří s ní sympatizují, ale ještě podléhají mnohým vlasteneckým iluzím..."

Šmeralova vyčkávací taktika se zdála ztroskotat, když v létě r. 1921 třetí kongres kominterny přijal československé a německé komunisty jen pod podmínkou, že se spojí "v nejkratší době". Ale Šmeral se ještě nepovažoval za poraženého. Chtěl nechat národní skupiny dál žít a pouze vzájemně je přibližovat pod jednou střechou, jež měla být vytvořena na základě proporcionality. To by nezajišťovalo početně slabším, ale v ideologické oblasti agilnějším německým komunistům vliv na celou stranu, to by přesahovalo jejich skutečnou sílu. Opět zasáhla kominternu a poslala do Prahy Piecka a Fina Kuusinena, aby na vývoj věcí dohlédli. Pod takovou kanonádou musel Šmeral - který nebyl žádný vlastenec, ale oportunist - kapitulovat, a před čím v květnu varoval, to musel v říjnu doporučit jako vrchol revoluční moudrosti. Nový sjezd se usnesl na vytvoření jednotné strany spojující všechny národnosti.

Kreibich se brání proti tezi odtržení

Pátý kongres kominterny r. 1924 nařídil podstatné zostření boje proti občanskému státu, pro což měl partajní žargon slovo "bolševizace". Prostředek k podryvání buržoazně-kapitalisticko-

-imperialistického státu, jak bylo Československo v Moskvě klasifikováno, viděl Stalin, který se po Leninově smrti dostal k moci, právě v bodě, jehož se komunisté všech národností Československa, byť z různých důvodů, nechtěli dotýkat: Propagování práva jednotlivých národností na "sebeurčení až po odtržení": Čeští komunisté sotva mohli takové stanovisko hájit vůči českým dělníkům. Maďarští komunisté na Slovensku se překřikovali v opozici, kterou mimo jejich řady sotvakdo bral na vědomí; ale požadavek, že by se maďarské kraje státu měly z titulu práva na sebeurčení spojit s Horthyho Maďarskem, byl neúnosný. Sudetoněmecká iredenta ve prospěch Výmarské republiky, jak už jsme řekli, neexistovala. Kdyby ji teď ze dne na den propagovali zrovna komunisté, bylo by to k smíchu. Tím spíše, že Německá komunistická strana Výmarské republiky vyčítala horší imperialistické tendence /zvláště po podpisu Locařnské smlouvy 1925/, než českoslovenští komunisté vládě své země. Kreibich a Šmeral byli tedy v těžké situaci, když na pátém světovém kongresu v červnu a červenci 1924 vystoupil Ukrajinec Dimitri Manuilski s návrhem národnostního programu, který hlásal "sebeurčení až po odtržení". Manuilski jako oficiální referent sám mlsil mnoho oportunistické vody do vína ortodoxie. Řekl, že se polští komunisté sice vyslovili pro sebeurčení, ale ze strachu, aby tím nenapomáhali buržoazii, nepožadovali připojení miliónu polských Němců k Německu. Podobně že se chová československá strana:

"Vidíte tedy, jak je národnostní otázka komplikovaná a kolik revolučního důvtipu musí vyvinout naše strany, aby mohly uskutečnit právo sebeurčení."

Ale Kreibich se přesto odvážil škemrat: chce, aby se právo na sebeurčení probíjávalo podle okolností, tedy vůbec ne:

"Právo na sebeurčení nemůže znamenat, že se strany musí vyslovit pro autonomii za každých okolností. V každém jednotlivém případě musíme mít na zřeteli zájmy proletářské revoluce... Nacionální hnutí nemůžeme pěstovat uměle... Na Slovensku je silné hnutí za autonomii, mohli bychom na sebe strhnout vedení a vyhladit jeho reakční charakter. Ale Slovensko netáhne k nezávislosti... Otázka oddělení Deutschböhmen od Československa a připojení k Německu je velmi komplikovaná. Pro proletářské Německo je od buržoazního Československa odtržené Böhmen nebezpe-

čný balast... Náš boj za národnostní emancipaci menšin nesmí vést k novému národnostnímu utlačování."

Kreibich se tedy vůbec nezmiňuje o "odtržení" a ani netrvá na autonomii ve všech případech. Od strážce ortodoxie se mu za to dostalo pokárání:

"Kreibich nám říká, že naše strana nemůže podporovat oddělení německých oblastí, pod záminkou /!/, že mezi Němci neexistuje žádné separatistické hnutí. I kdyby to byla pravda/!/, argument neplatí, protože bolševismus vždy podporoval absolutní právo národů na sebeurčení."

Tím bylo pravověrnosti učiněno zadost. Kongresem přijaté usněsení "doporučovalo" KSČ politiku "sebeurčení až po odtržení", ale nepouštělo se do podrobností, až na pokyn podporovat/!/"boj Slováků za jejich nezávislost". Autonomie prý je buržoazní švindl a teprve diktatura proletariátu osvobodí národnostní menšiny. V budoucnu se českoslovenští komunisté pokud možno vyhýbali sebevražedné tezi odtržení a tomuto choulostivému tématu vůbec.

Komunisté mohou tak, ale také jinak

Roku 1925 kandidovali komunisté poprvé samostatně do parlamentu a stali se na přechodnou dobu druhou nejsilnější stranou ve státě. Později už nedosáhli počtu hlasů a postavení z roku 1925, nicméně do roku 1938 zůstali sice silnou, ale opoziční stranou bez jakéhokoliv vlivu. Když po volebním vítězství r.1925 promluvil Šmeral poprvé v parlamentě a pronesl programové prohlášení, nezbylo mu než se sklonit před moskevskou ortodoxií a - ať už si přitom myslel cokoli - proklamovat "právo na sebeurčení až po odtržení" jako cíl své strany. Národnostní autonomie, po které tehdy volaly všechny německé strany s výjimkou "deutsch-nacionálů", zatracoval v duchu moskevských formulací jako "buržoazní vynález", nicméně sliboval těmto snahám podporu své strany. Také českoslovenští Němci mají právo, řekl, vyjádřit svůj poměr k státu. Komunisté všech národností ve státě budou bojovat proti odstraňování německých státních úředníků, zneužívání pozemkové reformy k nacionalistickým účelům, zavírání škol a podobným věcem. Ale zůstalo jen při tomto vyhlášení. O "právu na sebeurčení až po odtržení" už téměř nebyla dál ani zmínka -

kromě vskrytu ve stranických rezolucích - a také boj proti národnostnímu útlaku se v činnosti celé strany nikterak neprojevoval.

V takových věcech se však nedávězdýcky uhnout. Zpočátku, když se komunisté předváděli jen jako radikálnější socialistická strana, uhýbali všemožně před otázkou, jaký je jejich vztah ke státu vytvořenému r. 1918, zahrnutí do úzkých dopouštěli se však formulací, v nichž se ještě projevvalo něco zdravého rozumu. Když např. r. 1922 naznačovali sociálním demokratům a národním socialistům možnost jednotné fronty, položily jim tyto strany otázku, jaký je jejich vztah ke státu, a dostaly od celostátní konference KSČ odpověď, jež je ve všech pozdějších dějinách komunistického hnutí stydlivě zamlčována:

"KSČ považuje národní svobodu a politickou samostatnost československého národa... za revoluční vymoženost a považuje za povinnost revolučního proletariátu tuto vymoženost bránit... Českoslovenští komunisté, nikoliv z národnostních důvodů, ale v zájmu boje dělnické třídy všech národů stojí na půdě samostatnosti československého národa a odmítají každou iredentistickou politiku a reakci, která by tuto samostatnost mohla ohrožovat..."

Komunisté za sjednocení všech Němců

Podobná "sociálpatriotická" vyhlášení se později už nevykytla. Obecně se pak komunisté spokojili s opozicí proti všemu a každému, třebaš šlo o zlepšení podpory v nezaměstnanosti. Do rozpaků se ovšem dostali, když se jejich nepřátelství k pražskému režimu dostalo do konfliktu s jejich nepřátelstvím vůči jinému režimu. Pak obvykle poslali Václava Kopeckého /1897-1961/, svého experta na nejabsurdnější východiska ze zamotaných situací; bývala by to byla vždy malá katastrofa, kdyby jen komunisty ~~by~~ vůbec někdo býval bral vážně.

K takové situaci došlo v souvislosti se zprávou k otázce německo-rakouské celní unie, kterou podával ministr zahraničí Beneš v březnu r. 1931 v parlamentě. Pro komunisty byl projekt Curtius-Schober přirozeně aktem přípravy na válku proti Sovětskému svazu, a tedy hoden zatracení. Na druhé straně bylo všechno, co Beneš dělal, pro ně přinejmenším stejně hodno zatra-

cení. Z toho dilematu vychází Kopeckého řeč v parlamentě. Československo, volal v ní, je ještě krutější žalář národů, než bylo Rakousko, a pokračoval:

"Český lid nemůže být svobodný, dokud trvá Československo... Prohlašujeme, zejména my, čeští komunisté, že právo na sebeurčení českým imperialismem utlačovaných částí německého národa, až po odtržení, budeme hájit a prosazovat až do nekrajnějších důsledků, v zájmu proletářské revoluce. Prohlašujeme, že stejně rozhodně budeme hájit a prosazovat právo na sjednocení všech částí německého národa v jedinou jednotu..."

Dokud ještě v Německu nevládl Hitler, mohly by takové vývody být brány ještě jako předepsané, ale nepřiliš vážně míněná ideologická akrobacie. Groteskní komedie se ale změnila v akt politické infámie, když se v Evropě objevila Třetí říše a komunističtí funkcionáři z Německa hledali v Československu azyl a nacházeli ho.

V březnu r. 1933 bylo v Praze projednáváno zbavení imunity německých nacionálně socialistických členů parlamentu. Bez ohledu na vykřikování "Bijte fašismus, kde se s ním setkáte!", bylo by možno komunistům prominout, kdyby se zdrželi hlasování, protože kladný výsledek hlasování mohl být veden jako precedens při nikterak řídkých případech pronásledování komunistických členů parlamentu. Ale ne: Čech Kopecký dal k lepšímu představení, které musí připadat jako bludné předivo bláznova mozku nejenom čtenářům, bohatším o zkušenosti 30.let. Čech Kopecký, který r. 1933 viděl v pronásledování Hitlerových stoupenců akt národnostního útlaku, a tak odhodlaně se bil za sjednocení všech Němců v jediném státě, je identický se stejnojmenným členem vlády, která 1945-46 nejhlasitěji volala po "očištění" republiky od všech /zdůrazněno autorem/ Němců, nikoliv jenom stoupenců Hitlera v nejširším smyslu slova. Opětně o několik let později kázal Kopecký solidaritu s Pieckem a Ulbrichtem jako nejvyšší český ideál. Abychom se vyhnuli jakýmkoli pochybám, budiž zdůrazněno, že následující citáty z Kopeckého projevu jsou doslovným překladem ze stenografického protokolu pražského parlamentu /23.2.1933, str. 5-11, řeč Kopeckého, a str. 95-96 řeč Sterna/:

"My budeme proti /zrušení imunity poslanců Junga, Kaspera, Krebse a Schuberta - pozn. aut./ hlasovat ze závažných politických námitek. Jde o akt národnostní perzekuce proti německému lidu. Sleduje jedině a výhradně záměr národnostní perzekuce německého lidu. My komunisté nechceme a nikdy nebudeme podporovat štvaniče a nacionalistické perzekuční procesy, i kdyby přitom za záminku sloužilo pronásledování hackenkreuzlerů. Hitlerovi poslanci jsou očividně pronásledováni jenom proto, že jsou Němci... Atmosféry je využíváno k rozsáhlému pronásledování celé německé inteligence, celého německého národa, který se brání proti utlačování, který plným právem volá po právu na svobodu a právu na sebeurčení."

Kdyby byl Kopecký mluvil pravdu a nepřezvykoval jenom nacionalně socialistické lži, byli by českoslovenští Němci podle něho chtěli právem vyměnit českou tyranii za svobodu Třetí říše! Aby "dokázal", že tu nejsou pronásledováni nacionalně socialističtí nepřátelé československé samostatnosti, ale jedině Němci pro své němectví, vydával Kopecký Krebsovi a Jungovi potvrzení, že jejich ujišťování loajality jsou čistá pravda:

"Tito lidé nemají nejmenší úmysl skutečně bojovat proti české nadvládě, vzdávají se práva na sebeurčení a říkají, že chtějí pouze skromnou autonomii, a ani ve snu by je nenapadlo myslet na nějaký skutečný podvratný boj a ještě méně na nějaký národnostní boj se zbraní v ruce."

Loajální stanovisko pánů Junga, Krebse a dalších zasluhuje tím větší důvěru, že si Hitler po převzetí moci pospíšil potvrdit oficiální formou, že schvaluje loajální stanovisko hackenkreuzlerů v Československu a že hitlerovské Německo absolutně nemyslí na osvobození německého obyvatelstva Československa. Jungovo prohlášení loajality zapadá v jedno se zradou Hitlera /zdůraz. autor/, který dříve vyhlašoval, že Němce z Československa vysvobodí, ale dnes je opouští a zrazuje a vydává cizí nadvládě... /zdůraz. autor/.

Jsou to jediní komunisté, kteří důsledně vyžadují právo na sebeurčení /zdůraz. autor/, a jsou rozhodnutí za právo na sebeurčení bojovat... Zrovnoprávnění národností zůstalo na papíře, a dnes se v Československu zachází s Němci tak, že se pro ně otvírají vězení pro velezrádce... Dnes podléhá česká buržoazie naivnímu klamu, že z duše tří a půl miliónu Němců

může vyrvat touhu po svobodě a respektování jejich národních práv... Česká buržoazie štvě sedmimilióňový český lid proti sedmdesátimilióňovému silnému německému národu... Český pracující lid chce, aby německý národ poznal, že ho nechce utlačovat, a naopak mu přeje, aby si vybojoval plnou národní svobodu..."

Kopeckého následoval německý komunista Viktor Stern /1885-1938/ slovy adresovanými německým nacionálním socialistům:

"Týž Hitler na vaše prosby zradil také tři a půl miliónu Němců zde v tomto státě, a vy sami jste slavnostně otiskli, že Hitler nemá v úmyslu těchto tři a půl milióňů Němců osvobodit, a že schvaluje, abyste provedli ten podvod s autonomií, samosprávou a spoluprací národů ve střední Evropě... Vzdali jste se národnostního osvobození, vzdal se ho váš Hitler za vás..."

Je zbytečné říkat, že žádný komunistický historik se o těchto projevech patologického politického exhibicionismu ani nezminí.

Třebaže se podobně drastické případy neopakovaly, zůstali komunisté ještě dlouho po Hitlerově uchopení moci věrni tezi, že Hitler a Beneš patří do jedné kategorie. Za dva měsíce po Viktoru Sternovi poučoval Pavel Reimann /nar.1902/, jeden z nejvýznamnějších odborníků strany na ideologickou správnost v každé době, že je nutno "rozbít iluzi, že zfašizovaná československá demokracie je lepší než otevřená fašistická diktatura".

V té době se na obzoru objevovaly náznaky taktické změny stanoviska Sovětského svazu, který už nepovažoval Československo tak docela za nepřítele Hitlerovy ráže. Ale českoslovenští komunisté ještě neměli v ruce příslušný rozkaz z Moskvy a při prezidentských volbách 1934 nejen postavili Gottwalda jako protikandidáta Masaryka, ale v hlučné kampani ho provázeli heslem: "Ne Masaryk, ale Lenin!"...

Z Šavla se stává Pavel

Poté co 7. a poslední kongres kominterny v létě 1935

prudce otočil kormidlem a komunistům určil za povinnost bránit demokracii, trvalo dost dlouho, než komunisté, kteří se v Praze chovali jako nejdivočejší revolucionáři, si začali hrát na správné, ba nejsprávnější československé vlastence. Ještě na moskevském kongresu kominterny použil Gottwald jako krajní koncesí předchozímu srovnávání demokracie s fašismem přirovnání, že za fašismu je dělník spoután na nohou a rukou, v demokracii jenom na nohou. Když ale v březnu r. 1937 senát projednával prodloužení vojenské služby, prohlásil Kreibich jménem komunistů, že budou pro předlohu hlásat, protože jsou pro obranu demokracie. "Němečtí komunisté přijetím předlohy brání svůj německý domov a sudetoněmeckou kulturu proti usilování fašismu." Toto poněkud opožděné poznání však běželo o závod s nacionalistickou demagogií SdP, do něhož se pustil mluvčí německých komunistů v poslanecké sněmovně Bruno Köhler /nar. 1900/. Köhler skutečně dokázal v kritice Henleinovy ústecké řeči z března r. 1937 předhazovat mu vlašnost v probouzení německých nacionálních zájmů, pro které komunisté dělají více:

"O desetitisících pracovních míst ve státní službě, která jsou občanům německé národnosti upírána v důsledku dosavadní pražské politiky, není v ústeckém projevu ani slovo. Rozšířená jazyková práva, zajištění vyučování v německé mateřštině pro všechny německé školní děti, lepší podpora německých kulturních zařízení atd., to vše se v ústeckých požadavcích vůbec neobjevilo..."

Příklon k linii německých aktivistů

Když bylo na podzim r. 1936 jasné, že pod tlakem aktivistických stran se vláda hodlá chopit národnostně politické iniciativy, pospíšili si komunisté s předáním memoranda vládě - zůstalo však bez povšimnutí - s nacionálně politickými požadavky. Aby byl zdůrazněn internacionální charakter akce, byl spis podepsán Čechem Gottwaldem a Němcem Bruno Köhlerem. Vzhledem k jejich letité pasivitě v této oblasti šlo evidentně komunistům o to, aby si v tom směru rychle opatřili alibi, a tak měl stát, ještě krátce před tím označovaný za "zfašizovaný", náhle uskutečňovat následující krásné věci: občanské zrovno-

právnění, zajištění výuky v německém mateřském jazyce pro všechny německé děti, zaměstnání ve veřejných službách podle národnostního klíče, zřízení německých sekcí při všech ministerstvech... Po 18. únoru 1937 zaujali komunisté zcela linii dříve tak tupených německých vládních stran; chtěli mít přirozeně více z toho, co se těmto stranám podařilo prosadit. Národnostní samospráva už najednou nebyla žádná "buržoazní vymoženost", Kreibich v jedné brožuře vysvětlil, že národnostní samospráva nemůže být nic špatného, "nejdokonaleji je uskutečňována v Sovětském svazu, kde existuje celý systém národnostně autonomních okrsků, okresů, oblastí, republik". "18. únor r. 1937," jak shledal Kreibich, "je první, důsledný a ještě zcela nedostačující krok na cestě k národnostnímu vyrovnání." Nutné je nyní "zákonné zakotvení toho, čeho bylo dosaženo". Této "já-taky" taktice byla nasazena koruna dopisem KSČ ministerskému předsedovi Hodžovi a ministru zahraničí Kroftovi v květnu r. 1938; opět byl společně podepsán Čechem Gottwaldem a Němcem Köhlerem. V něm /vláda na něj nereagovala/ poukazovali komunisté na svých osm německých členů parlamentu a údajných sto dvacet tisíc německých voličů - silně přehnaný počet -, a právo, aby byli přizváni k tehdy ohlašovaným národnostně politickým jednáním.

Nejprimitivnější oportunistus v ortodoxním balení

To je v hrubých rysech obraz "postoje" komunistů k národnostně politickým otázkám v letech před rozhodnutím v Mnichově. Vyvíjel se měnícími se taktickými potřebami, mnohdy zcela bezprostředně, z extrému do extrému, a v mnoha případech nebyl nic jiného než výrazem nejprostšího oportunistu, i když byl přednášen s dovednou rabulistikou. O nějaké "linii", nějakém specificky komunistickém receptu nebyla nikdy řeč. Není se tedy co divit, že poté, co se r. 1945 komunisté českému lidu prezentovali jako nejnekompromisnější nepřátelé všech Němců, své někdejší vystupování za práva Němců z výčtu svých hrdinských činů velkoryse vypustili. V letech zhruba od r. 1958 stupeň falšování minulosti poněkud opadl. Ale v poměrně bohaté literatuře o předválečné republice a jejím německém problému, jež

se objevila v 50. a 60. letech, nenajde se ani jediná zcela
hodnověrná práce o navzájem si protiřečících a z hlediska
přívrženců komunismu rovněž těžko pochopitelných skutečno-
stech, o nichž právě byla řeč.

/Dokončení/

757

Halasova sebeoslovení

(pokračování)

Miroslav Červenka

Společně s tímto významovým aspektem sebeoslovení jako pohroužení do vlastního nitra působí však i protikladné asociace spjaté s užitím druhé osoby. Navzdory logice komunikačních situací je druhá osoba v běžné zkušenosti vždy příznakem komunikace navenek, obrácení k druhému člověku. Intencí každého mluvčího užívajícího tohoto slovesného tvaru je projektování na sobě nezávislého partnera; další konotace tohoto postupu záleží tedy v tom, že mluvčí prolamuje své osamocení alespoň v touze. Dospívá k tomu i reálně ve chvíli, kdy jeho vlastní, v promluvě pojmenované prožitky ztrácejí individuální výlučnost a svým obsahem naznačují nárok, aby byly sdíleny i jinými subjekty nebo prostě všemi. Lyrické "ty" pak potenciálně zahrnuje i čtenáře. Předmětem sdělení se stává společná zkušenost mluvčího i posluchače, byť osvětlená nově a individuálně:

Stín každý i tvůj je stínem věčnosti
dvojčata siamská jež rozloučí jen smrt
čihá na každý pohyb bezděčný
tvůj černý chrt

...

Kaluž smutku to z tebe vytéká
oči se v ní zhlížejí bez naděje a útěchy
což tento průvod konce nemá
Tys rakev stín tvůj vraník pohřební

(Stín ve sb. Sěpie)

Subjekt označený druhou osobou tu stojí přímo na předělu toho, co lingvistika jmenuje obecným subjektem a co bývá nezřídka vyjadřováno druhou osobou jednotného čísla např. v aforismech a maximách ("Co se v mládí naučíš, k stáru jak bys našel."). - Jindy se výpověď týká méně četné skupiny lidí, a přece mluví o zkušenosti ne výlučně jedinečné; v následujícím textu je skrze jednotlivý subjekt oslovena množina básníků:

...
 Nakonec jen stažením ^{úst} slov říci
 co víš a co jsi nezvěděl
 vina útěchy se zřící
 a skočit přes předěl

toho co bylo a toho co pak bude
 odejít jako bys šel spát
 byls a zase budeš všude
 Bůh na tebe si bude tiše hrát

Jednou i nechtě musíš stanout
 a vydat počet z hodin svých
 pak necháš pravá slova vanout
 a zapomeneš umělých

(první verze básně Slova, později
 v Ladění, cit. podle časopiseckého
 otisku 1937)

Zde a v mnoha jiných případech se sebeoslovení stává nástrojem výrazu morálního úsilí. Je k tomu využito oné hierarchizace obou subjektů zúčastněných v autokomunikaci, o které jsme mluvili výše. Co však obecně bylo pouhou převahou mluvčího nad naslouchajícím ve fiktivní komunikační situaci, je zde přeneseno na osu hierarchie mravní. Mluvící subjekt se stává hlasem společenství, tradice, nadosobního závazku a sděluje jejich poselství oslovenému. Právě zde se logicky projevuje i tendence k osamostatnění mluvčího jako bytosti na lyrickém subjektu nezávislé, jako by vzdálená obdoba k tomu, s čím jsme se setkali v citované Březinově básni Slyším v duši. Nejdále v tom zachází báseň Obolos, kde mluvčí je dokonce na začátku jmenován ve třetí osobě (a pojmenován jako "hlas"); tato první sloka je uvozovací větou pro následující oslovení ve druhé osobě. "Hlas" se tedy obrací s výzvou a nabádáním k lyrickému subjektu jako kdosi na něm nezávislý,

Slyším dech hlasu který velí
 zrát pro všecko co ještě v oblacích
 má léta příští co vás rozševlí
 jak utratím to stříbro na spáncích

S pláčem narozený s pláčem nevracej se
 do kraje stínů smrti provázen
 námků zbabělých a strachu z prázdna vzdej se
 máš čas až staneš přimrazen

v siném podsvětí u řeky zapomnění
jediný v ústech verš co zůstal uchován
obolos skromný jímž splatíš převezení
ten tepem krve byl však ukován

(sb. Tvář)

Kdo mluví, není Březinův Nejvyšší; je to hlas herojské tradice lidství nepodléhajícího smrti; subjekt ho nese ve svém vlastním srdci. Proto i zde máme právo mluvit o sebeoslovení.

A sebeoslovení konkretizované příznačným imperativním tvarem sloves jako sebevýzva určuje podobu celé řady básní, v nichž se námi probíraná autokomunikační forma setkává s tím prvkem Halasova stylu a postoje, který před časem rozeznal Ludvík Kundera, nazýváje ho Halasovou apelativností.

Řekl bych - matematický důkaz by vyžadoval násilně striktní kategorizaci materiálu - že k setkání těchto dvou postupů naprosto nedochází jen v té míře, jakou by stanovila náhoda, že mezi apelativností a sebeoslovením je u Halase pozitivní korelace. Ostatně velká část Halasových apelů i při užití jiných gramatických forem (např. plurálu) je skrytým sebeoslovením, to jest sebevýzvou, jež získala intersubjektivní dosah.

Ani zde tedy není vždy lehké vést hranici mezi ryze osobním a individuálním subjektem osloveného a obecným podmětem - člověkem vůbec, básníkem vůbec apod. Konkrétní a obrazné atributy, pokud je jimi subjekt vybaven, přiklánějí váhu spíše na stranu komunikace se sebou samým; tak je tomu v závěru následující básně:

Když stínem krví světla
vše kolem zborceno
a tmí se chvíle světlá
neříkej zkráceno

Zadrhni uzel slova
nade vším co chce zem
a radost najdi znova
naději vem kde vem

Počátek jistý dáš
i mlčky nemluv záhy
ohnisko všeho uhlídáš
zbledlý jak ocún nahý

(Důvěra ve sb. Dokorán)

Naproti tomu zkratkovitá formulace s užitím abstrakt a ustálených emblémů, tedy stylizace do podoby tradiční maximy, dává známému romanticky stylizovanému závěru básně Tiše domlouváno zřetelný charakter výzvy nejen k sobě samému, ačkoli předchozí verše vycházely z intimních situací (dokonce stejně jako sebeoslovení je lze brát i jako oslovení milenky). Poslední dva verše zní

odpusť radost a odpusť i své hoře
a do prázdna bij perutí byť zlomenou
(sb. Tvář)

Po přehledu typů Halasových sebeoslovení z hlediska jejich konotací (přehled je pravděpodobně neúplný, a také uvnitř jednotlivých typů by bylo záhodno provést jemnější rozlišení) ještě poznámku o kompoziční úloze tohoto postupu. Jen v části dokladů, např. v naposled citované básni Důvěra, prostupuje druhá osoba celou básně a určuje její celkový charakter. Ve většině případů zahrnuje jen část textu a stává se tak faktem jeho kompozičního členění. V básni se vystřídá několik typů komunikace a komunikačních postojů. Sebeoslovení např. konkuruje s přímou konfexí v první osobě; v citované básni se ta první osoba prolíná s apostrofou neživých přírodních bytostí (jež ovšem vychází od stejného subjektu, jako je subjekt označený onou první osobou):

Ohně na polích já dychtivě vás pil
teď skláním se nad kapkou klouzající
pln úleku co vše jsem promarnil

Dračí setbo dešťů jeseně
do mne padající v kraji dětství mého
hledám svůj čas už mlčky znaveně

Čím nasytíš svůj sen a čím jej zahališ
sám hladov štěstí přec se mu vyhýbáš
stín smrti přikrádá se blíž a blíž

Ne ty se nebojíš a dávno víš
že noc je vláhou smyslů tvých
a poznáním chlad hrobu zteplal již

(Ohně ve sb. Tvář)

Paralelní výstavba trojverší (s oslovením na počátku a záznamem vlastní duchovní situace v závěru) spoluvytváří dojatý tón první, elegické půlky básně; třetí slokou nastává ostrý zvrát k útočnému téměř sebevidění a sebesouzení (i zde ~~ne~~ bez účasti rétorických prostředků - apostofě z prvních dvou slok odpovídá řečnická otázka ve strofě třetí), které v závěru zvolna přecházejí do polohy pokojnějšího nadhledu. V druhé půli básně přitom čtyři veršové zakončení ze šesti nápadně vyznačují (zájmenem nebo příslušným morfémem slovesným), že apostrofa se od přírodních atributů mládí obrátila k současnému lyrickému subjektu. (Kontrast obou půlí básně se realizuje ovšem i ve zcela odlišné jejich základně lexikální, s protiklady na ose konkrétní-abstraktní, obrazné-přímé pojmenování atd.)

Příkrý zvrát, náhlé vztažení k sobě samému jako předmětu pozorování a soudu, je nejčastější kompoziční funkcí, která je sebeoslovení v určitém bodu básně svěřena.

Psí víno na zdích chudobince
jenom psí víno
jsou verše útěchy

Houstnouce stíny kosti dne
toť vše co zbylo z poledně
z poledne věci lide tvých

V močálu noci inkoustové
jen ticho rybí rosol plove
a dál vyblédá negativ

Ty marně hmatáš po akordu
toť jako bys chtěl špičkou kordu
vyčistit z bláta střevíce

Psí víno na zdích chudobince
jenom psí víno
jsou verše útěchy

(Psí víno ve sb. Ladění)

Tragikomická situace bezmocnosti básníka (viděného s příznačným atributem estétství, který zcela vylučuje, aby apostrofu ve čtvrté sloce bylo možné pokládat za pokračování apostrofy lidu ve sloce druhé) tu přestává být jednou z komponent umrtveného ovzduší mezi Mnichovem a okupací, kdy byla báseň napsána, vedle houstnoucích stínů, inkoustové noci atd.; druhá osoba ostře vyčleňuje sloku a zvýrazňuje její charakter

autokritiky a sebeironie. Refrén o psím víně, prstencovitě obemkající báseň, přes totožnost slov zní na počátku melancholicky, v závěru (který je možná vysloven tímž mluvčím, který pronesl i ono sebeoslovení ve sloce bezprostředně předchozí) se stává útokem proti básnictví útěchy.

x x x

Jak jsme už řekli, je sebeoslovení především básnickým postupem Halasových prvních tří sbírek. V dalších knihách trvá, s výjimkou tří knížek nejvíce obrácených k nadosobním tématům - Torza naděje, Naší Paní Boženy Němcové a V řadě. C něco méně než polovina dokladů pochází z básní zařazených do prvotiny nebo napsaných v jejím období. Bylo to období sebeanalýzy, a právě z ní se Halasovi vynořil tento postup; s její trvalou účastí v Halasově tvorbě zůstává spjat i později, kdy se (od Tváře) silněji uplatňuje i motiv usvědčení sebe a výzvy k sobě, v Sépii přítomný spíše latentně.

Prozatím málo prozkoumanou otázkou jsou předpoklady a tradice sebeoslovení i literární podněty, které mohly přispět k jeho využití u Halase. Listování českou lyrikou mě dosud nedovedlo dále zpět než do let devadesátých (lze předpokládat, že historie sebeoslovení sahá dále do minulosti), a u mnohých autorů se objevily nečetné, ale výrazné výskyty tohoto postupu. U mladého Machara to zní např. takto:

Vidíš nad hlavou se něsti
černou bouři řadu let,
která v chvílky tvého štěstí
nepřestává blýskat, hřmět,
a tvé lkaní je tak plané
jako stromů šumění,
prořesty tvé veršované
praničeho nezmění -

(Rezignace ve sb. Třetí kniha

lyriky).
Pro Sovu je sebeoslovení od Soucitu i vzdoru všeobecně běžné, často naznačuje situaci osamělé introspekce (zejména ve Vybouřených smutcích). Z následující generace najdeme u Gellne-

ra uvozená sebeoslovení motivovaná a popsaná v rámci reálné situace ("Řek jsem si: ..."). Nejpilnějším uživatelem tohoto postupu je však v této generaci pravděpodobně Dyk, zejména ve Válečné tetralogii. To vše ovšem spíše mluví o tom, že náš způsob užití druhé osoby byl v dané době součástí možností lyrické poezie, nikoli o přímých podnětech pro autora Sěpie. Z tohoto hlediska se zdá závažnější výskyt téhož postupu v básních F.X. Šaldy, o nichž je známo, že v rozporu s převládajícím houževnatým hodnotkovým kliše byly předmětem Halasova upřímného obdivu. U Šaldy se sebeoslovení v četných lyrických bilancích objevuje prakticky současně se vznikem básní Sěpie, několik výmluvných dokladů však pochází i z doby starší:

Je chvíle tajemná, půl mezi létem, zpola
již mezi teskným podzimem.
Dnes, cítíš, osudová obrátí se kola
a cosi víc než listí sprchne v svitu mdlém,
jenž od západu po mracích sem šlehá,
V kruh těsný teď tě borovice sevřely,
co v korunách jim vře, je píseň bezbřehá:
a naráz cítíš vedle ní svůj život necelý.

(Na křižovatce, později, vesb. Selský sv.
Václav a jiné básně; 1909)

Podle mého názoru je Šalda jedním ze skutečných Halasových pramenů.

Z Halasových současníků se vynořuje sebeoslovení často u J. Hory, výslovně k lyrickému subjektu je vztaženo především prvotně, zatímco v pozdějších verších druhá osoba označuje spíše obecný podmět; zaměření k subjektu jako k jedinci se obnovuje v knížkách let třicátých. U básníků Devětsilu nacházíme jen jednotlivé doklady; nejvýznamnější z nich, rozvinuté a kompozičně využitě sebeoslovení (s častým střídáním slovesných osob) v Nezvalově Vyznání (jde o rozsáhlé pásmo autobiografických motivů Akrobatu, 1927) nás vede k dalšímu předpokládanému prameni, který by byl společný pro oba básníky: je to pochopitelně Čapkův Apollinaire, konkrétně Pásmo se svým incipitem

Tím starým světem přeš jsi znaven nakonec ...

Třetím autorem, který jistě našel podnět u Apollinaira, je V. Závada. Ten pěstuje označení subjektu druhou osobou ze všech nejbohatěji, a překonává v tomto ohledu i Halase samého; zůstává také tomuto postupu věrný i v letech třicátých, kdy jeho četnost u Halase poklesá. Intenzita sebeoslovování v Sérii a Panichidě ukazuje na souvislost tohoto postupu s obratem některých básníků druhé půle dvacátých let k niterně dramatickému subjektu.

Nabízí se proto úkol zabývat se třetím možným zdrojem Halasových sebeoslovení, lyrikou Georga Trakla (v Reynkových překladech). Probírka Traklovým Šebastianem v snu (česky 1924) tyto předpoklady vcelku potvrzuje, přičemž však musíme vzít v úvahu, že Trakl pěstuje především básnictví třetí osoby prezentující symbolické události a děje odehrávající se ve fiktivním prostoru mimo subjekt. Rozvinuté užití druhé osoby označující lyrický subjekt najdeme v uvedené sbírce překvapivě ve dvou ze tří básní v próze. Ale také v textech veršovaných vystoupí často sebeoslovení v kompozičně význačných bodech, a to s významy a stylistickými odstíny velmi blízkými tomu, co jsme viděli u Halase.

Zšeří-li se,
potichu tě zanechává modrá tvář.
Drobné ptáče v tamaryšku zpívá.

Dobrý mnich
spíná umřelé ruce.
Bílý anděl navštěvuje Marii.

Jako noc tmavým věncem
fialek, žita a brunátných hroznů
jest rok nazírajícího.

U tvých nohou
otevírají se hroby nebožtíků,
vkládáš-li čelo do stříbrných dlaní.

Tiše přebývá
u tvých úst luna podzimní,
zpit makovou šťávou temný zpěv;

modrý kvítek,
jenž tichounce zní v kamenech vybledlých.

(Jasně proměnění)

Význačné je také užití druhé osoby v pointách básní V par-
ku a Záhy zemřelému, v první z nich dokonce s imperativem *špelu*:

Nehnuto ční na modrém rybníku
rákosí, drozd večer zmlká.
Ó! pak i ty skloň čelo
nad rozpadlým mramorem předků.

x x x

Kromě snahy přispět k osvětlení jedné složky Halasovy po-
etiky psal jsem tento text také s jistým zájmem teoretickým.
M. Bachtin, jehož okruh tak významně přispěl k analýze umělecké
literatury z komunikačního stanoviska, ukázal význam polyfónie
různých hlasů, střetajících se v próze, pro vyjádření světa a
postojů k světu v jejich vnitřní rozpornosti a mnohostrannosti.
Proti tomu postavil jednohlasost Lyriky. Zdánlivě okrajová
záležitost užití různých gramatických osob v tvorbě Halasově
je jedním z mnoha dokladů, jak mylná je tato Bachtinova
kontrapozice. Lyrický monolog je vším, jen ne omezením subjek-
tu na jediný hlas, zploštěním vrstevnaté a mnohoznačné struktu-
ry skutečnosti. Nevyužívá-li přitom lyrika postupů, které
analyzoval Bachtin, neobrací-li se např. k různým sociálním
dialektům a kulturně určeným *způsobům* řeči, nachází místo toho
svoje prostředky vlastní; také ty, jak jsme viděli, jsou často
zakořeněny v různých užitích řeči mimo umění. S jejich pomocí
otvírá se jí v první řadě niterná dialektika subjektu. Subjekt
lyrického díla není pouhou obětí své jednostrannosti, nucenou
jediným úhlem vidění znásilňovat skutečnost. Signály této vý-
znamné komplexnosti lyriky působí na čtenáře bezprostředně,
vědeckému poznání je však zpřístupní jen pozornost k detailům
poetiky a stylistiky díla. Rozhovor o výstavbě díla je i zde
rozhovorem o básníkově postoji k světu.

Sergej Machonin:

DIVADLO JAKO SEBEOBRAÑA
A JAKO NOSTALGIE PO OBYVATELNÉM SVĚTĚ

I.

Viděl jsem, bez záměrného výběru, tak jak je přinášely programy divadel a zájezdy některých souborů do Prahy, půldruhé desítky inscenací malých divadel. Vybírám si několik záznamů prvního dojmu z několika představení, která se mi dodatečně zdají nejprůzračnější pro celé to velké hnutí něčeho, čemu by se dalo říkat dejme tomu "malá", spontánně vznikající divadelní kultura jako reakce na život, který žijeme, i na oficiální divadlo. Nepůjde mi o hodnocení jednotlivých představení a tím méně o vyslovování soudů o celkovém charakteru a směřování divadel, která je sehrála - o tom bude podrobná a kvalifikovaná řeč v mnoha státech tohoto čísla. Jde mi spíš o jakousi řádně nedoloženou úvahu, která se mi neustále vnucuje od chvíle, kdy jsem se začal napsanými prvními dojmy probírat, klást jim otázky, a kdy jsem je začal podezřívát z nedostatečnosti - zdá se mi, že z dobrých důvodů. Zvláštní věc: skoro všechny obstály jednotlivě, ale neobstály ve svém úhrnu.

K oné úvaze, zaměřené zpočátku jen k těmto divadlům, mě nakonec ponoukla čím dál zřetelněji se vyjevující příbuznost volby prostředků, myšlení, způsobů a chování malých divadel, která jsem viděl, s obdobnými jevy průzračnými i pro jiné oblasti a "trendy" /jak se ošklivě říká/ domácí i světové kultury. Hlavně architektury, výtvarného umění /a někdy od konce 70. let zřetelně i literatury a filmu/, kde jsou příbuznosti a obdoby nejnápadnější. Ale po pořádku. Nejdřív první dojmy:

"Dcery národa", scény ze života mladých žen, aneb facka aneb rozinkový koláč. Představení Hadivadla Na chmelnici, hra z cyklu autorských hereckých výpovědí. Záznam:

Improvizace obou hereček před začátkem představení, "před oponou", zdánlivě improvizovaná předscéna kombinovaná se skutečnou improvizací. Je to neudělané, dost konfušní, nepohotová reakce, chvílemi amatérsky stydlivá a polykaná výslovnost, nahodilosti bez tvaru. Pokud měl ten dialog vyvolat v hledišti pocit přepínaného očekávání, minul se cílem. Spíš se pocit trapnosti, který měly herečky z nezvládnutí záměru, přenášel do hlediště - tomu bylo trochu trapně za ně. Něco podobného, ale o velké poznání líp, dělá Břetislav Rychlík před začátkem představení Rutovy hry "Dnes naposled".

Výtvarníkův nebo režisérův nápad s figurínami trčícími ztuhle a zplihle jako strašáci na scéně po celé představení mi připadá nedomyšlený. Pokud mu myšlenka předcházela, není čitelná. Nemám rád záměrné nedomyšlenosti, které předstírají hypnotizující pohled hluboké mysli tvůrců a naznačují divákovi, že je pitomec. Chytrý a funkční znak se musí během představení složit ve význam. Figuríny jsou taky dost ohyzdné - buď je tak splácali, že to líp neuměli, nebo záměrně. Tady se snad lze domýšlet proč. Dejme tomu, že to mají být lidé, okolí, dům, svět - trochu pantoptikum, které se v životě nejbliž dotýkají hrdinek, a že je tu záměr ukázat kus toho odřeného, otřepaného, ohmataného a groteskního života, jak na něj ženská naráží a motá se tu mezi ním jak je den a měsíc a rok a život dlouhý. Ale mám dojem, že tu Goldflamovi fandím. Mívá to výtvarnictví dost náhodné a halabala, viz například představení "Útržků z nedokončeného románu". Jednou jsem, pravda, viděl v Hadivadle scénu supervymyšlenou a důmyslně fungující jako patafyzický stroj kdysi v Havlovi. Ale to bylo hodně dávno, nevím, jestli to představení dělal Goldflam. Scénograf byl ovšem Milivoj Husák, a to je intelekt nad jiné inteligentní, a mohlo to být z jeho hlavy. Představení byl ovšem horor nepochopitelných veršů, zámlk, významů, lezení, padání, prostocviků a světelných atmosfér. Pamatuju se, že někde na oslepivě bílém horizontě vytrvale jezdil lyžař, a že jsem nerozuměl vůbec ničemu. Bylo to, tuším, v mém rodném Prostějově. V sálku bylo natřískáno a mladé publikum mdlelo nadšením a bouřlivě tleskalo.

Ale k Dcerám národa. Na poslech divák hned uhaduje, že si spoluautorky textu, dvě dcery tohoto národa, zvolily za demonstrační pomůcku ke své "výpovědi" čítanku pro děti a další podobné socialistické texty, jak pro děti i dospělé uměl zvlášť pěkně spisovatel Hostáň. Dělalí s těmi blankytně idylickými texty přímo explozivně účinný trik, pěkný základní nápad celé hry: předvádějí ty bukolické potěmkiády v konfrontaci s živým reálem: čtou, vyprávějí a recitují je jako stříhy ze života "dcer národa" - dvou mladých žen v trvalém rozkyvu mezi stresem a touhou po klidném krásném životě, mezi sebevraždou a vztekem, mezi, řekněme, toužením těla i ducha a neschopností adaptovat se na společenskou přetvářku a lež, na trvalý strach, na bezcharakterní přizpůsobivost jako podmínku úspěšné existence, a na televizně konzumní životní realismus. Zkrátka mezi uondaností a štvanicí, která se ustavila jako řád jejich světa a vysněným andělským zvoněním vánočním, tichem, pravdou a krásou.

Poloha idylickosatirická, přecházející neustále do žíravého a zlého sarkasmu, o to ničivějšího, o co zběsileji ty dvě křičí, ječí, řvou, kvílí, sténají, pláčou, vzlykají, chroptí a chechtají se - a o co víc zmítáním těla, přehnaným /i úměrným/ gestem, křečemi lámaných pohybů, svíjením, padáním, myšími úprky uvnitř pasti - o co víc tím vším staví tu názornou stavbu kruté blbosti, v níž žijí.

Nadané herectví /Iva Klestilová, Hana Müllerová/, ale polo-profesionální a poloochoctnické, snadné, provokované sebedrážděním, náhodné a nepořádné, extatické. Spíš než dvě vytvořené postavy a individuálně vybudované herecké výkony, dva vibrující nástroje rozkmitané na pokraji hysterie jako ladička, nachvívajících hlediště do téhož rozčilujícího kmitočtu.

Otázka: Co sdělují nebo mohou sdělit, a které části vnímatelovy bytosti to zasahuje? Jaké je úhrnné poselství hry a představení, kromě konstatování stavu, kromě karikování a černého humoru na pozadí debilní záře čítankového optimismu?

Odpověď: Možná jen to, skutečně jen cosi z nepravé extatické černé mše, onen druh masového omámení, z kterého se procitá s bolením hlavy. Ale to bych v sobě nesměl mít až do této chvíle

zároveň zřetelné poranění a divné slitování, nevím s kým: s těmi dvěma? Sám se sebou? S hledištěm? S tímto národem? Nebo s celým lidstvem? Jitka Válková má obraz "Poslední dotek": zabíjené dokonávající dobytče se v posledním pohybu sklání k smrti a dotýká se posledním dotekem zabíjejícího člověka. Je to dotek, který pozdvihuje býka k jakémusi vysokému, skoro mýtickému a prapřírodnímu významu rituální oběti, ale zároveň sugeruje sbratření zabíjejícího s obětí. Je v něm slitování a žal nad něčím, co je přesahuje oba: nad během světa, v němž zabíjejíce, jsme se zabíjeným zároveň zabíjeni i my.

Seděli jsme Na chmelnici, vlastně spíš v hledišti arény z holých lavic než v divadelním amfiteátru. A odehrávala se zde, kromě bolesti štvaných obětí na jevišti - aréně, i bolest smíchem ryčícího a zároveň trochu traumatizovaného obecnstva, které přihlíželo mukám, jimiž je mučeno denně i ono. Jakési pocity podivné příbuznosti Jitčina obrazu a tohoto představení, přestože se ty metafory vůbec nekryjí.

Ale mohlo to být i něco daleko míň vznešeného. Prostě divadlo jako alergická vyrážka. Červená skvrna na těle, které něco nesnáší a brání se tím šarlatovým znaménkem, a horečka se během večera přenesla na hlediště. V potlesku skoro extatickém bylo cosi takhle horečnatého, neuvažujícího, spíš jen primárně, pocitově uhranutého.

Divadlo Futurum, Ivan Vyskočil: Křtiny v Hbřbích. Záznam:

Vyskočil vpadne na jeviště s vyzkoušenou profesionální suverenitou, vystřelí do svého obecnstva tirádu jako přepadení a drží hlediště v hrsti. Od té první palby až do konce představení má jeho výkon dokonalou profesionalitu. Spíš než zafixovaná a do definitivního tvaru vybroušená stavba monologů, replik,

tempa a rytmů, mi to připadalo jako právě vznikající myšlení, zviditelněná práce intelektu napjatého jako motor a znovu a možná s mnoha změnami právě teď a tak produkujícího, nikoli re-produkujícího, tvar role a postavy. Ta postava má v programu jména, ale to jsou krycí jména pro postavu Ivan Vyskočil, který ve shodě s Diderotem, je postava, zároveň se vidí jak hraje postavu, a ještě kousek za Diderota se navíc vidí jako spisovatel, který tu postavu napsal, a nádhavkem se zas ještě vidí jako někdo, kdo vede celý život s divákem nepřetržitou řeč, o kterou mu jde.

Žádné emocionální sugesce, naopak: rozjasňování hlav, trénink myšlení, hravá racionální schola ludus, bombardování divákovy mozku předváděním nepředvídatelných absurdit v prostoru někde mezi legrací k popukání a napětím před chystanou vraždou. Vyskočil tím otáčí jako Rubikovou kostkou, kombinuje, vrací, zastavuje, pouští dál.

Snad se dají Křtiny v Hbřbích pokřtít satira, ale je to vysoko nad satirickým útočením, uskakováním, obraznými narážkami, odhalování společenského systému atd. Je to spíš hurónský řehot nějakého krutého božstva brandy, parodie na výrobně osvětové tematiky. Je to obraz olbřímího blbství a smrtelně vážné triviality absurdit a stereotypů, přesahující hranice režimů nebo systémů. Je ostatně na "repertoáru" - s přestávkami - už dvaadvacet let.

Vyskočil má dva inteligentní spoluherce nebo spíš partnery a spoluhrače ve hře - jako lištičku chytrou a profesionálně dobře vybavenou slečnu Vlastu Špicnerovou a Otu Roubínka. Ten podává výkon sympaticky myslivý, který však, co do té profesionality, *laisse à désirer*.

Protagonista večera je ovšem zavaluje, mají co dělat, aby je nezavalil úplně.

V celém tom vesele zlém sarkasmu a nemilosrdnosti je ovšem hoře z rozumu a vespod se táhnou nitky smutku - a divákovi se nabízí skrytý model věcí pravých. Jaká zhoubná inverze, ti dva bratři: jeden snil o dobytku, pachu chléva, polích a hospodaření, a stal se profesorem, rektorem, činitelem. Cítí se v té profesi mizerně. Druhý snil o studiu, vědě, dobrodružství ducha, a stal se předsedou družstva, a moc mu to nejde. Po nocích touží oba marně po blahodárné inverzi zpátky k sobě samým.

Otázka: Jedna soukromá, mně samému: Kdysi jsem bez pardo-
nu v Literárkách zavrhl Vyskočilovy Smutné vánoce. Nepamatuju
se dost na ty Smutné vánoce a matně se pamatuju na svůj pocit,
že jde o dekadentní horor, cosi černě makabrálního proti mému
citu a rozumu. Zřejmě mi tam chybělo něco jako pozitivní proti-
pól nebo optimismus, už nevím. Četl bych tu hru dnes stejně?
Nebo bych se dnes usvědčoval ze slepoty a mravoličného ideologi-
zování v tehdejší společenské situaci, kdy Vyskočil viděl už to-
též, o čem dnes hraje v Křtinách? A ještě otázka: Proč mi před-
stavení Křtin připadalo mezi inscenacemi současných malých diva-
del jako něco, co mě neobyčejně zajímá přímo žongléřskou dokona-
lostí, ale zároveň pořád jako malé divadlo /tedy nejen text/ z
atmosféry šedesátých let, kterému chybějí tykadla nahmatávající
cosi úplně jinak současného, po čem všelijak neuměle šátrají dne-
šní malá divadla? A proč mi ta umělecky tak účinná virtuózní ra-
cionálnost, jediný možný způsob Vyskočilova divadla, připadá
skoro klasicky studená, spíš jako dokonale propočtený, ale neoby-
vatelný duchovní projekt, než jako zvoucí a důvěrně zařízený pro-
stor k přebývání těl a duší?

Přemysl Rut: "Dnes naposled", Hadivadlo • Na chmelnici.

Když už padla slova zhoubná a blahodárná inverze, s nimiž
tak překvapivě zachází prozaik Michel Tournier, rád bych ve smy-
slu jeho úvah zapsal pár slov k vynechanému záznamu o představe-
ní Rutovy hry Dnes naposled. Kde se smysl ideologií vyprázdnil
jejich deformací a praktickým popřením, říká Tournier, a kde
symbol ztratil původní vznešený význam, dochází ke zhoubné inver-
zi: vyprázdněná ideologie pokleslá ve frázi, a symbol devalvova-
ný v bezcenný brakový znak, se ujímají samozvaně vlády věci.

Jakkoli se mohou zdát dávno prokouknuté, diskreditované, zkroce-
né a směšné, jsou ve skutečnosti stále vraždědně nebezpečné. Ru-
tův hrdina, noční hlídač nedostavěného objektu Jan Maruška, vzal
ideje denního tisku a význam symbolů doslova, denně se za ně anga-
žoval, konfrontoval s nimi svou nedostatečností, a zdrcen pocitem
viny z neschopnosti je realizovat, podstupuje dobrovolně popravu.

Otázka: Nad touto hrou, která se mi náhodou zařadila do pro-
gramu několik dní po představení Vyskočilových Křtin, zní asi tak:
Poetika Rutovy hry je původní, dá se, po jeho druhé hře, už na-
zvat rutovská, i když nezapře, zhruba řečeno, východiska absurd-
ního divadla. Rutova slohová osobitost je v důmyslném braní slov
za slovo, je konstruktérská, intelektuálně hravá a, zdá se, ještě
důsledněji racionální než Vyskočilova. I u Ruta zažívá divák roz-
koš z virtuozity a logických her se slovy, ale není si při tom
dlouho jist, jestli zážitek z představení je divadelní, jestli to
není spíš brilantní a znamenitě zahraná /Břetislav Rychlík/ filo-
sofující úvaha založená na nápadu o převráceném smyslu hrdinovy
angažovanosti. Nakonec ta pochybnost diváka opustí: autor i herec
vybudovali mnohorozměrnou postavu. Z Křtin jsem odcházel s obdi-
vem k autorovu intelektu s klidnou myslí. Z představení Rutovy
hry nejen zaujat, ale i zasažen. Proč?

Odpověď: Jistě proto, že dva různě založení autoři napsali
různé a různě účinné hry. Obě hry jsou, mimo jiné, protest a apel.
Ale zdá se mi, že v různosti toho apelu rozeznávám i různé genera-
ční citění. Vyskočil je nezranitelný, vládne svým postavám, posta-
vy jsou jeho fungující výmysl. Žene je proti zhovadilosti, jsou
razantní usvědčující soud, i když jim zatvrzele říká hra. Rut je
zranitelný, skládá pomalu svou racionální logikou iracionální po-
stavu, která se jeví nejdřív jen jako nápad a idea, ale obroste
postupně tělem a duší a vysloví autorovo poranění. Její bezbran-

nost je z rodu Myškinovy bezbrannosti, pravda, ve střízlivé české podobě. Apel a protest je o to účinnější. Nesmyslnost té viditelně krvavé smrti dělá inverzi v divákovi - před tribunálem, který kdysi za jevištěm odsoudil Marušku k smrti, stojí v divákově mysli místo snaživého hlídače nad soudci. Jiné generační cítění je zřejmě ve způsobu protestu. Podobně jako Rut, i jiní autoři malých divadel už nemají potřebu jako v 60. letech mnoho malých a postupně i velkých divadel usvědčovat dávno usvědčené, ničivé společenské klamy, viditelné lotry a lháře. /Vyskočil také ne - ten mi dnes jen přivolal *středověké hádání*.

Zajímá je spíš zneužitelnost naivity, čistoty lidí, kteří jsou věčně obětí něčeho, co nechtějí, a neumějí se dost bránit. Zajímají je způsoby sebeobrany, jejich důvěřiví hrdinové si kladou otázky a tím je kladou divákovi. Druhá Rutova hra "Takový beznádejný případ", zviditelňuje proces neustálých inverzí ještě názorněji. Po způsobu středověkých hádání - Duše s Tělem, Rozumu se Štěstím, Secláka se Smrtí atd. pustí autor na jeviště dvojici: hrdinu a jeho Naději. Inverze jsou názorné jako rány palicí do hlavy: hrdina toužící po bezpečnosti hledá s jásotem v duši bezpečnost v domě označeném VB! Za chvíli se mu ovšem brutální policajt před očima změnil ve Spravedlnost jako v pohádce obrácením kabátu naruby - a vzápětí, týmž převlekm zpátky v trestající moc. Jediné, co může Naděje hrdinovy hry nakonec poskytnout na té pouti za koutem bezpečného a dobrého života, je, že se proměňuje v Jistotu neúnavného tázání, hledání a domáhání se svého. Z bezbranné oběti je houževnatý odpůrce.

V Turbově "Deklaunizaci" jde o likvidaci nebezpečné choroby, kterou pro svět představují klauni: bezelstní, zlobiví, naivní a s čistým srdcem na dlani. Deklaunizátor pověřený de-

klaunizací skupiny klaunů plných rozvernosti, fantazie a nespoutatelného svobodného chování, odvádí spolehlivou práci. Nabízí jim zabezpečený reglementovaně šťastný blahobytný život, a každého jednotlivce učí přizpůsobivé kázmi: zbavuje ho osobitosti. Důvěřiví klauni se dají balamutit, dokud nepochopí, že nejde o další zábavnou hru, ale že jim berou svět jejich svobody. Lstí se vracejí ke svému životu beze lsti. Klauni v Turbově představení skvěle předvádějí násilný pokus o inverzi klaunské svobody v úředně řízené chování, a divák je prožívá s nimi. V představení nejde nijak zvlášť o Deklaunizátora. Jde o Klauny, o obranu přirozenosti, o sebezáchovu ve světě.

V Goldflamově Agátománii /Viola/, zpovědi a svědectví v monodramatu pro dvě herečky dochází k proměně dobrotivé ženy /výborný výkon Ljuby Skořepové/, posedlé neúnavnou ochotou vyslechnout kdečí stížnosti a neštěstí, radit a účinně pomáhat, ve stále dobrotivou zbohatlici, zbohatlé na důvěře zástupů v její zázračnou léčitelenskou moc. Je to proměna naivní dobroty ve zvláštní druh prostituce, jakoby bezděky srovnávané s proměnou druhé ženy, skutečné prostitutky, přecházející s touž naivitou od svého poctivého řemesla k prostituci s pány od zprostitované tajné moci. Herečka propadlá činění dobra, agátománií, žasnoucí nad obratem ve svém životě, který ztratil nevinnost, klade sobě i publiku otázku, jak a proč se to všechno mohlo stát.

I lacině podbízivé /profesionálně slušné/ představení komunální satiry, jak je předvedlo Slovenské račošínské divadlo, se dotýká tohoto druhu vnucovaných proměn: skupina pacientů v psychiatrické léčebně se chystá zahrát pro televizi psychodrama - běžný způsob terapie zveřejněním scukromého traumatu.

Diváci uvidí psychodrama plné tragických příběhů na první zkoušce, a vzápětí jeho vnucenou optimisticky přejinačenou podobu pro televizní verzi.

Ve všech těchto složitých a různých proměnách, jak je ve vzduchu cítí a v různých dramatických formách předvádějí tato i jiná divadla, je zakódována generační zkušenost lidí, jejichž vědomá lidská i tvůrčí zkušenost začala někdy uprostřed nebo koncem 60. let, ještě v době před zastavením dějin. Pokračovala a pokračuje v době bezmoci, strachu a vnucovaného způsobu života v 70. a 80. letech.

Jejich protest sebeobranou v globální podobě nejvýrazněji vyjádřil, myslím, před časem, jejich společný projekt, "Cesty a jízdní řády - společné představení Divadla na provázku, Hadivadla, Ypsilonky a Divadla na okraji. Byla to volná improvizace na dané téma. Jako projekt je v podobě teoretických úvah a hledáním schůdných realizačních možností dlouho připravovali vedoucí osobnosti divadel. Prakticky pak představení vzniklo jako neobvyklý experiment v atmosféře pokusné komunity, když se všechna divadla dohromady usídlila ve volné krajině na břehu rybníka, přespávala pod stany a zkoušela nejdřív odděleně a potom společně pod spíše koordinačním než režijním závěrečným vedením, kdy se dospělo k jeho konečné podobě. Pokus měl zřejmě několikery záměr. Volná krajina, léto, voda, plenér a tolerantní veselé soužití měly sugerovat a skutečně sugerovaly pocit volnosti - byla to na chvíli jakási uměle stvořená enkláva možného svobodného života. Měla uvolňovat fantazii a provokovat k nejosobnějšímu sdělení životního pocitu, k volnému sebevyjádření, k nejosobnějšímu divadlu. Režiséři a dramaturgové dospěli spolu se všemi herci k

upřesnění jen globální formulace tématu. Všichni herci jednotlivých divadel měli vymýšlet hlavou, perem, ale i slovní a fyzickou improvizací spolu se svými vedoucími nejlepší tvar pro to, k čemu došli jako k úhrnné režijně i herecky vyjádřené sumě osobních zповědí. Zkoušky byly dobré i špatné, veselé i svízelné. Docházelo k věcem, které strůjci pokusu předpokládali - nahlížení do sousední dílny, pomalu překonávaný stud divadla před divadlem, neúspěšné varianty nápadů atd. Nakonec představení vzniklo.

"Cesty, jízdní řády", společné představení čtyř divadel Na chmelnici. Záznam:

Záznam je kusý, dodatečně mi vybavuje úryvky předváděných scén, dynamického choreografického přeskupování, kousky výkonů a atmosféru večera.

Hadivadlo začínalo, tuším, s muzikou, veselým ironickým pochodem s praporky, něco mezi dětským pochodováním bubeníčků s čáčkou a bubínkem a nekonečnými oficiálními průvody s nahnanou účastí. Celým úsekem příběhů vyhrazeným Hadivadlu běhal donekonečna hopkavými ptačími poskoky herec mávající pažemi jako křídly, neustále se chystal vzlétnout a vykřikoval staraně a zoufale: "Tak co? Tak jak?" Jiný herec dupal suverénním krokem, měl sebevědomě otlepený výraz a vykřikoval druhý refrén této části: "To jsem já, to jsem já, já ta držka pažravá!" Z umělé kupky sena vyjel nakonec bez souvislosti a beze smyslu na jakémsi vehiklu režisér v brýlích a s holou hlavou.

Provázci předvedli singl scénu muže váhajícího má-li nebo nemá-li podepsat, a hromadnou scénu čekání na vlak jako čekání na pokleslou variantu Godota. Cestující čekají marně, vlaky nejezdí, ale odpovědný nádražní činitel jim s jízdním řádem v ruce dokazuje, že jízdní řád je platný, že železniční doprava funguje, že chyba cestujících je v nedůvěře v jízdní řády. V závěrečné scéně staví Divadlo na provázku stavbu z vlastních těl, samo sebe používá jako staviva, staví úporně, vydupává samo/sebe - vydupali jsme divadlo - divadlo stojí, drží se jako vysoká stavba

z těl s mírně nejistou rovnováhou.

Z produkce Divadla na okraji mi utkvěla herečka v roli vlastního trápení se životem - vypravovala přítomsměšnotragický příběh všech životů půl v potlačovaném pláči, půl v nezvládaném smíchu. Mám v sešitě dál ještě záznam výkřiku či písničky Měšťáku, už tě máme na háku, komunální scénku o marnosti spěchá- ní, á chorál, tuším, na Nerudova slova z Kosmických písní, zesí- lený technikou jako skoro vesmírná klenba mystické naděje nad předváděným údělem lidí v této zemi.

Ypsilonka hrála také scénu jakého si dlouhého čekání, seřa- zování a přeřazování s kritickým podtextem, vložila technicky zábavnou boxerskou vložku/s nohejbalovou vložkou, u nich se, ne- mýlím-li se, odehrávala scéna vyznívající v konstatování, že český národ je sice talentovaný, ale má málo šancí: buď ho ne- pustí k práci, nebo ho věčně nějak mordují.

Představení Cest mělo mohutný symbolický závěr: všechna di- vadla se v náhlém sbratření seběhla a promíchala na hrací ploše a shora z výšky amfiteátru k nim za zvuků velebného chorálu se- stupovali s patetickou slavnostností tři z herců večera, kteří nesli vysoko nad hlavou hořící housle a hořící křídla.

Inscenace pak končila jak začínala, scénou pomalu zanikají- cího plačícího smíchu herečky, která se zpovídá ze svého život- ního údělu.

Otázka nad představením tohoto Společného projektu: Insce- nace byla zřetelně nedodělaná, ■ drhla režijně i choreograficky, herectví co chvíli plné ochotnických nešikovností, jen jednotli- vé profesionální výkony, spousta nezvládnutého hemžení. Neúměr- ně naddimenzovaný hymnický závěr, zápalná oběť, úpěnlivá mýtická modlitba do uší neslyšících manažérů života. Symbol po lopatě černokněžnické sugesce. Ale: Proč člověk odchází při všech kri- tických výhradách z představení jaksi proti své vůli přece jen trochu omráčen, vyprovokován k úvahám o osudu divadla v naší ze- mi? A dál, s přihlédnutím k jiným divadlům tohoto typu, i k úva- hám o novém divadle nové doby? Nejsem zajatcem hotových generač- ních představ o divadle? Neptám se, z výšky patetické apostrofy

divadla, kterou jsme otvírali první číslo tohoto časopisu, jestli je tohle všechno vůbec divadlo a ne pouhá alternativa divadla z nezbytí, cosi jako "učělej si sám", kde to jinak nejde, v zemi řízeného života, řízené kultury a panického úředního strachu ze svobodné myšlenky? Dívám se skutečně jenom na jednu z dalších historických efemér, jak je dějiny divadla znají od začátku? Na zanedbatelný krátkodobý a krátkodechý a neartikulovaný jev? Jako na řídkou travu, která se uchytila na písku a dál neporoste?

Odpověď: Mám generační tendenci se na tahle divadla tak dívat. Méně drasticky než jsem právě napsal, ale s neochvějným přesvědčením, že skutečné divadlo je složitě vybudovaný profesionální organismus vrcholného řádu, který zrcadlí dobu a v němž se doba děje. Který vyjadřuje smysl lidského bytí a lidských osudů. To všechno divadelním tvarem silných, co nejdokonaleji napsaných her autorských osobností, jaký je s to vytvořit jen režisér mohutného ducha s vědomým souborem zanícených a profesionálně vyzbrojených herců. Že je jen jedno dramatické autorství - autora schopného vyslovit jedinečným tvarem dobu a člověka v ní, a jen jedno skutečné herectví - emocionální i myslivé, ale bez ustání trýznivě zdokonalované k vrcholné profesionalitě.

Ale nejsem si, zdá se mi přece jenom, tak zcela jist, jestli je toto mé přesvědčení skutečně naprosto neochvějné. A jsem navíc přesvědčen, že lidé jako například Oslzlý, Scherhauser, Kovalčuk, Rut, Talská, Goldflam, zástupně za další osobnosti této i mladší generace, nedělají své divadlo jak je dělají, jen z čirého nezbytí. Mají jen jeden život a určitě nežijí s pocitem, že zkoušejí pod tlakem cenzurních a jiných opresivních podmínek zatím jen cosi dočasného, jen zkušební etudy ke skute-

čnému divadlu, až se situace uvolní a podmínky zlepší.

Toto divadlo už dávno není dočasná subkultura. Ptá-li se z jeviště naléhavým refrénem: "Tak co, tak jak", a vyměňuje-li spolu s Nadějí naivní doufání za vůli k vytrvalému naléhání na obyvatelné místo v životě, klade možná základy k novému divadlu své doby, které vznikne z jiných generačních pocitů než jsou třeba moje. Vůbec neodmítají divadlo předchozích epoch, zažili a mají v sobě Radoka i Krejčů, Havla, Kačera i Grossmana, Vyskočila, Smočka, Suchého, Vodňanského, Turbu, Polívku, ale jsou svázáni se vzniklým alternativním životem slohem myslících lidí této společnosti a s jejich životním pocitem. Mrtvá oficiální divadla naplňují náboráři. Jsou z nich instituce vyhovující subvencovaně požadavkům vyprázdňené ideologie s herci a režiséry placenými za službu v těchto institucích, ale většinou rozpolcenými mezi tím, co v divadle, ve filmu, televizi atd. dělají, a co by rádi dělali, kdyby. Divadla, o kterých píší, mají natřískáno kde se objeví, v malých sálkách i ve velkých arénách. Nedávné velké slavnosti Divadla na provázku například se staly, jak slyším a čtu, nevídaně širokou a mnohotvárnou kulturní akcí, kterou žilo celé město. Na Provázek a na Hadivadlo nedostanete Na chmelnici lístek, na Turbovu Deklaunizaci se slétala celá Praha jako vosy na cukrový špalek.

Do slohu, který se možná rodí v těchto divadlech, je integrálně vepsána neokázalá mravnost a velice subjektivní revolta, která vyúsťuje v ono tak diskutované autorské divadlo: v diletantské autorství a viditelnou nedokonalost skoro všeho, co se na těchto jevištích předvádí. V těchto divadlech se sdružují lidé střední i mladé generace, kteří v sobě mají nechuť k čemukoli vnucovanému, k ideologizujícím oficiálním textům, k nájemné dramatice. Hledají své generační autory spřízněných názorů, ale

jak často se narodí vynikající autor? A tak docházejí k pokusům, textům a představením hmatajícím po uměleckém tvaru a po způsobu režírování a hraní, adekvátním jejich vědomí doby a člověka v tomto světě.

Znám příliš málo inscenací těchto divadel a prací jejich dramaturgů, režisérů a herců, abych se pokoušel už pojmenovat nebo dokonce zobecnovat, co se mi jeví jako náznak vznikajícího divadelního slohu těchto generací. Spíš se jen dohaduji nebo tuším, že by něco už mohlo dostat jméno. V trochu nepořádných režiiích Arnošta Goldflama například, vidím pokusy najít způsob, jak režijně vyjádřit záměrnou neukončenost, nedefinitivnost výpovědi jeho textů. V "Útrácích" třeba nabízí přímo na jevišti možné varianty osudu jednoho z hrdinů. V Agátománii končí otázkami do hlediště. Je to obava před jednoznačným konstatováním, před uzavřenou hrou jako návodu k životu. A potřeba otevřenosti k neustále nepředvídatelnému životu. Líbí se mu, chce-li roztrhnout list papíru, nesložit ho přesně do hrany a nerozříznout čistotně nožem - radši ho vezme do rukou, roztrhne a dívá se, zaujat, na to nepravidelné roztřepení vzniklé hranice plochy. Dovedu si představit s těmito záměry napsaný dobrý a dobře zrežírovaný i dobře v témže duchu hraný text jako něco, co má náběh k osobitému slohovému vyjádření všech nejistot a pocitu zaměnitelnosti tak mnohého v moderním světě.

I u jiných režisérů cítím přívšší nedokonalosti výkonu potřebu jakési ich-formy režie, vyžadující totéž po hercích. Potřebu rušit konvenci profesionální oddělenosti divadla od diváků, rituální vznešenosti a velebné vzdálenosti mezi celebrováním na jevišti a konzumováním krásně sestrojeného umění na jevišti.

Může a nemusí to být zárodečné stadium vzniku jiného a nového divadla. Ale je to pohyb a neklid, z jakého vždycky něco

vzniká. Nenápadně například z toho pohybu vznikl za posledních deset, patnáct let nový typ moderního "ambulantního" herce, buď odskakujícího z mateřského divadla někam, kde může realizovat svou představu divadla, anebo nomáda, potulného kejklíře, který se nechce nikde vázat a nemá ctižádosti ani nároky hvězdy. Sdružuje se dočasně s tím nebo oním režisérem, divadlem, skupinou, a hraje - bez schizofrenie zajatců oficiálních scén - svůj život v umění. Není ten návrat k původnosti potulného komedianta, od středověku nahoru, znamením jakéhosi slohového posunu v pojetí smyslu herectví, který s sebou bude nutně přinášet změny i ve způsobu dělání divadla? Ostatně přibývá i režisérů, kteří se takto "trhají" z oficiality, Kačer režisuruje tady, Schorm tamhle, Bělohradská v Řeznické, Rut v Trojické, jiní po klubech a přidružených scénách.

Jsou to všechno nová znamení současného divadla a tvořivé sebeobrana proti nařizovanému životu a jeho stereotypům.

II.

Představení Baletní jednotky Křeč "Baletní jednotka Křeč na laguně Varadéro?" v Branickém divadle pantomimy.

Citáty z textů v programovém listě vytištěném na hlazeném křídovém papíře formátu 0,75 metru x 0,50 metru a 34 fotografiemi, dvěma kresbami, množstvím článků, interviewů, dopisů, inzerátů, úvah, idylických popisů humoru, hravých persiflází, sportovních zpráv, tučných titulků, hesel, výkřiků, vtipů, veselosti, manifestů, vyznání, krvavých zpráv, reportáží i vědeckých pojednání, vše ve znamenité grafické úpravě a skvostném provedení, vše v poloze pobavené ironie.

Z článku "Rozhovor s režisérem":

Režisér: ... děj to má vcelku jednoduchý, jacísi povolání bossově seshora se objeví zde na zemi, aby provedli jako každoročně změny ve hvězdném obsazení veřejného života mezi námi lidmi. Vyberou ty, jež pohasínají, co pohasli, dosadí nové, některým dají ještě odklad, a s těmi, co končí, se vrátí zpět, kamsi... Je to dost absurdní myšlenka, ale vychází z lidské pošetilosti, pro kterou je typické bezhlavé shlížení se ve svých idolech, formování se do stád, vyvalování očí, rvaní a mávání rukama, aby posléze jako na povel změnilí směr svého zájmu a omdlávali před hvězdou, která právě vyšla...

... To, co na nás působí a o čem je tu řeč, je zcela protikladné; celé to dění obdivujeme a zároveň jím opovrhujeme... Podívejte se, jsou věci, které nemají výrazně kladných hodnot, a přesto si získávají sympatie - vojáci, násilí, vulgárnost, ale i hloupé dobrodružné filmy, comics, disco píseň atd. atd. Je v nich něco, dynamika, šmrnc, punc neznáma, exotičnosti, strachu apod., co člověka většinou pasívně zúčastněného vzrušuje, dráždí, bere. Zdravým rozumem /pokud je vlastní/ to odsoudí, ale pocit zůstává. Film je často snůškou takových snů, nesmyslů, ale člověka potěší...

... zjistili jsme, že dost diváků má určité "rozsahoměry" emocionálních kontrastů, které jsou schopni přijmout. Větší kontrasty pak divák nepřijímá z prostého odůvodnění "kdo to kdy viděl, aby...". Když jsem slyšel, že po tragédii v Bruselu byl zápas stejně sehrán, uvědomil jsem si, že je to typicky lidské - mrtvoly byly odklizeny, karneval může pokračovat... To jsou kontrasty, z kterých mrazí! A jaký je to kontrast! My pracujeme s daleko menšími...

Stejně je to s tempem představení, rychlé změny apod. Je jiná doba, na zažití určitého prožitku stačí málo, tak proč se s tím zdržovat. Necháváme se unášet nápady, hudbou, tempem, atmosférou....

Divadelní manifest Mini Money

Nám nikdo rozhodně nevadí
 My se jen tak bavíme
 Náš názor je, ať si každý dělá co chce
 Každý má právo se někomu líbit a někomu ne
 Když to lidi zaplatí, ať se to dělá
 Horší je, když ne
 Ale když si to zaplatí sami, proč ne
 Nám se líbí spousta věcí
 A některé také ne
 Ale za to přeci nemůžeme
 Nemáme nic podstatného proti nikomu
 Nám prostě nikdo nijak zvlášť nevadí

bjk

Co je to divadlo Průvan?

Tento typ u nás často nastává v okamžiku, kdy máme dostatek nápadů, situací, částí a sekvencí, které však nevíme jak k sobě a v jakém pořadí připojit. Pak nezbyvá než otevřít okna, a průvan to vyřeší za nás. My sbíráme a tím je dramaturgická struktura vyřešena.

Jaro 1985

Hovořili jsme s vedoucím dramaturgické jednotky Křeč.

Úryvek z článku:

Dynamičnost, útržkovitost života prolínající se se zmatkem, práce s cizí hudbou, nekonceptnost, vyhledávání atmosféry, uskutečňování svých představ za každou cenu, dějová fabule postrádající jakýkoli dramaturgický zásah, přehrávání herců, bezmyšlenkovitost a nestravitelná kontrastnost dějů, to jsou základní kameny této gigantické stavby. Ale obávám se, že právě tyto kameny mohou způsobit pád. V čem vidím hlavní problémy. Bohatá náplň a ideové poslání nebylo dramaturgicky dotaženo a tak dílo jde jen po povrchu, nikoli do hloubky, což je myslím na škodu...

"Baletní jednotka Křeč na laguně Varadéro". Představení v Branickém divadle pantomimy. Záznam:

Směs cajdáků z Červené knihovny, disca, sentimentálních i brutálních filmů, řevu, rytmů, civilizačních zběsilostí, ječení muziky a barev a hrubé útočné i kultivované tělesnosti. Vyrábění idyly, touhy po sladkých ostrovech v medrých mořích, kombinované s brutalitou: jednu chvíli vtrhli do jakéhosi pseudoantického, primitivně nakaširovaného městského exteriéru vojáci s přilbami na hlavě, ve stylizovaných uniformách trestných expedičních sborů, rozpoutali na jevišti smrtelnou honičku a rachotící válku. Nakonec se obrátili, rozkročení, k jevišti, namířili proti divákům samopaly a bez milosti spustili palbu. Zhysterizované hlediště fandů křeče řičelo rozkoší. Představení je fungující násilnická mašinérie, obžerná sebezábava plná pchybového talentu i strakaté prabídné ochotničiny v rozvíjení chudičké limonádové fabule, mizerné, zato sebevědomé herectví, hromasění záměrně ironické, ale i bezděčné triviality a nevkusu. Nástroj rozpoutávání davové psychózy, terorizování hlediště, složeného z domácích i zahraničních ctitelů ostré show. Na jevišti suverenita, ztělesněná filosofie "utrhni, urvi, užij teč, dnes večer, v tuto hodinu a vteřinu co můžeš." Pohyblivá asambláž, rozpoutaná koláž nesourodostí a disharmonií, Neue Wilde v akci. Dohromady jakási záměrně provokativně splácaná pokleslá postmoderna, či co. Lidé jdou z představení s třešticí hlavou, zeuforizovaní, zdrogovaní, pobavení a znásilnění.

Otázka: Co s tím? S tou zpupnou suverenitou, s tou masovou orgií, extatickou radostí z rozpoutané, z řetězu utržené představy o umění jako o jarmarku, tržišti senzací, bengálu svobodné kombinace čehokoli s čímkoli? A s hledištěm, které si pro tu extázi chodí?

Je to divadlo nebo sociologický jev? Je to svoboda punku s provokativně ostříhanou hlavou, se zrzavým hřetínkem na vyholené lebce, s náušnicí v uchu, s prsteny na ruce, se stříbrnými knoflíky na prudce zelené vojenské blůze s červeně lemovaným límcem po pradědečkovi a s řinčícími ostruhami na vycíděných pállitrech? Je to právě tento druh suverénního pohrdání vžitými konvencemi v módě, v chování, v představě o nezávislosti? Je to tento druh demonstrace dnes už "povoleného", protože společensky nijak ne-

bezpečného folklóru?

Odpověď: Nevím, k té paralele to svádí. Mám ovšem příliš zřetelnou tendenci člověka jiné generace, jiné výchovy, jiných představ o divadle, pokládat to za úpadek a nesmysl. Za lesklý brak, jen a jen za zdůrazňovanou lhostejnost ke všemu, co je člověku vnucováno, a za okázalou potřebu dávat najevo, že se tu prostě přestalo brát na vědomí cokoli mimo osobní libost. S heslem "Půl království za dvě hodiny decibelového mládí v transu dnes večer na jevišti!" Není v tom beze sporu ani stín politického protestu. Politika se, naopak, demonstrativně nebere na vědomí. Slogan proč ne, kdvž nám to zaplatí, je dost výmluvný. Nezdá se mi, že se mýlím. A přece, přes to všechno, z té bláznivé, dobře secvičené veleshow cítím cosi, co se nedá pominout: v tom, co lidé z Křeče píší v těch nepřijatelných uvedených citátech, i v tom, co předvádějí na jevišti, tuším aspoň potřebu netvářit se pokrytecky, vyřvat při vší, jako ovečka mírné, občanské poslušnosti, aspoň generační stav své mysli. Potřebu na něco se neskrývaně vykašlat, nedělat nic mimo sebe a z jakékoli cizí vůle.

Cvoci: "Kasaštyk" v Branickém divadle. Záznam:

Pantomima kombinovaná se slovem. Gagy z němého filmu. Hrdinové, dva malí ušlápnutí lidé procházejí nejdřív čtyřmi ročními obdobími líčenými z tlampače stylem tklivého vyprávění jako z persiflované Babičky, a vzápětí věčnou brutalitou životních etap a situací. Zálibu ve starých časech demonstruje od začátku paravan se secesním písmem. Masívní hudba, 20. léta. Většinou nerafinované primární prostředky, elementární reakce na zimu a horko, na nebezpečí a úskok, na nečekaně vznikající situace. Humor bílý a černý. Velice dobrá technika.

Základní situace hrdinů: ohrožení. Neustále je někdo okrádá, chystá proti nim násilí, podraz, jde jim po krku jako v rodokap-
sech a westernech. Kontrast idylického spojovacího vyprávění a

razantní revolverové pantomimy. Ve vzduchu je neustále vražda. Mnoho zbytečných tříštících se nápadů. Tuláctví životem. Jakási voda, nebezpečí ohně.

Představení divadla "Mimóza", Branické divadlo pantomimy.
Záznam:

Program uvádí programový citát z pera písíciho malíře Jaroslava Róny, upravený graficky do tvaru dvou šestiveršových strof:

HELE SALAMANDR
JAK SE KROUTÍ
JAK HEJBE HNÁTAMA
KUJÓN JEDEN
DĚSNEJ KUJÓN
SALAMANDR SRANDISTA

HELE SALAMANDŘI
JAK SE KROUTĚJ
JAK HEJBOU HNÁTAMA
KUJÓNI JEDNI
KUJÓNI SALAMANDŘI
JAK SE KROUTĚJ

K tomu dodává program informaci: Toto představení vychází převážně z kolektivní improvizace, exhibice a náhody. Jednotlivé etudy se zde spojují a kombinují bez výrazné dějové linky, vše je spojeno pouze náladou společnou všem členům Mimózy.

Živé, neustále pádící představení bičované rytmem hudby a zvukařské techniky. Volný sled většinou dobře dělané pantomimy. Základní poloha jemná persifláž, blboučkový úsměv nad blboučkou holčičkou s velkým míčem, nad pitomým sněním tlustocha u aparatury. Krutost s pobaveným úsměvem, citace Fialkova honění motýlka jako idylky, korigované životem: imaginární motýlek nad kytičkou /parodie na Fialkovu blahojímevost/ je lapen, mim mu s nevinnou dětskou hravostí utrhá křidýlka, nožičky, tykadýlka, a sám se promění v osekaného, bezrukého, beznohého motýla. Následuje zmrtvýchvstání, údy narůstají, motýl ožívá. Neustálé ironizování naivity, neustále viditelné zmítání, padání na čumák a vstávání. Celé představení svazuje motiv revolveru - tam a zpátky přes scénu

přebíhá muž s revolverem pronásledující bezbranného muže, na otočce se role vymění - z útočníka je pozpátku prchající oběť, revolverem teď míří původně pronásledovaný. Hry s revolverem, revolver jako samozřejmá, život stále ohrožující rekvizita. Krutost, jinak, ale stejně všudypřítomná jako u Křeče i u Cvo-ků. Má to všechno inteligentní humor, vykupující hrůzu z nesmyslnosti.

Skupina "Nonsens" z téhož divadla /viděl jsem ji v Lhbačovicích/, virtuózně technická, ale chvílemi nevkusná /debilní metař chirurgem/, ohromující černým humorem krutých anekdot /dotěrné dítě vesele a s úlevou vyhozené z okna horního poschodí činžáku na ulici/ má duchaplně nesmysl v titulu, ale předvádí konzumní zábavu bez valného ducha.

Otázka: Jak se dá po shlédnutém představení pojmenovat "ná-lada společná všem členům Mimózy"? Druhá otázka: Proč si ten soubor mimů říká divadlo. Je to divadlo?

Odpověď: Společná nálada by se dala pojmenovat Sbohem panto-mimo Pierotů a Kolombín, Sbohem Marcelle Marceau - to říkáme s nostalgií, a Sbohem Fialko, falešný utěšitelé - to říkáme s iro-nií: Konzervovat a napodobovat dětskou bezelstnost mima z Mar-ceauových časů a z Marceauovy filosofie tady a dnes nelze: Svět, který žijeme, léčí mima z naivity. Naše hry jsou teď už vždycky tragikomické a groteskní. Míří na nás revolver civilizace, podvodu a lsti. Život nám nastavuje nohu. Padáme, ale vstáváme. Bavíme se, chceme žít, ale víme o revolveru i o idiocii vražed-né jako revolver. Nekřičíme to, jenom směšně padáme jako Chaplin v groteskách, vstáváme a neztrácíme náladu.

Jestli je to divadlo? Proč by nebylo. Hraje se v něm o na-šem osudu. Řeč těla a řeč hudby ovládá tato jeviště. "Řeči slov se nedá už dlouho věřit." To mi řekl jeden z herců.

"Malý nezbeda", hra autorů Jaroslava Róny a Tomáše Vorla,

divadlo "Mimóza" v Branickém divadle pantomimy. Záznam:

Řeči slov se zde nevěří přímo demonstrativně. Dominantní složkou představení je dunivá, vše zavalující hudba. Řve z reproduktorů zesílená aparaturami skoro k nesnesitelnosti, sugeruje prostinkému příběhu na jevišti chorálovou osudovou závažnost. Příběh je zábavně bizarní. Odehrává se tu jakési symbolické putování Malého nezbedy, vypadajícího jako divně přerostlé nemluvně nebo růžový vyboulený moučný červ. Je to nezvedenec rodiny, nešika, zvědavá a hravá duše. Je neustále na útěku před otcem, chodícím stereotypem stupidního válečného hrdiny, který ho pronásleduje "za to, že nemá smysl pro válečné řemeslo". Zároveň jsou mu v patách matka se sestrou, bylinkářky symbolizující ochrannou lásku a spojení člověka s přírodou. Nezbeda /citováno z časopisu Branického divadla/ "na útěku před otcem prochází různými zeměmi" - zemí primitivních lidoopů, zemí krutých bojovníků, zemí těch, kdo unikají do erotického opojení, i zemí vzpomínek ve vlastní rodině. Všude se chová jako narušovatel, nikde není doma, je nezařaditelný a nesmrtelný ve svém protestu."

Mravoličný příběh navlečený na prastaré motivy putování člověka dějinami a světem ctností a neřestí se hraje primitivně až Bůh brání, lidoopové nemotorně zdvihají kaširované balvany, středověcí válečníci předvádějí soubor jako rytířnu z pimprlového divadla, říše erotického svodu se předvádí palbou kýčovitého barevného svícení a jakýmsi komíháním barevného dýmu, vlásečnicových trsů, či čeho, sladce rozvlněných těl a chobotnicovitého popínání úponků exotické rostliny s jakýmsi falickým stvolem atd. Vlastně se na to nedá koukat, připomnělo mi to kýčovité alegorie a živé obrazy z dětství na jakémsi jevišti, tuším Intimního divadla v Prostějově, tekoucí sentiment světla, podmalovávající hudbu.

Ale koukám se na to, poslouchám těch pár tu a tam vkládaných dialogů a podléhám, zdá se, nepravé sugesci hudby. Sleduji jednoduchý stylizovaný a krásně tanečně postupující krok obou žen. Pamatuji si melodii refrénu: "Poputujem dál, koukej, už se rozednívá". A znovu mě rozčiluje neustálý útok hudby a pohybu té ukazovánky z kramářského morytátu na divákovu nervovou soustavu se zřejmým úmyslem ji roztrást a extaticky zburcovat. Místo příběhů lidí existenciální situace v podobě barvotiskových znaků, místo režie spíš choreografie.

Prostředí divadla: Čmáranice po chodbách, plakáty, výzvy, legrace, duchaplnosti, kreslené vtipy, demonstrování protikonvenčnosti /nápís - Hamlet: Proč mě ještě nehrajete?/. V hledišti dívka v černém jezdeckém kostýmu, medové vlasy, černá sametka. V ruce držela celé představení jako svátost čtyři žluté narcisy. Mládenec s chlebníkem přes rameno. Dandy s černým motýlkem na volné bílé košili. Cestou z divadla děvče - jde přes silnici a dál po chodníku s flétnou. Šla a hrála si pro sebe.

Otázka: Jak to? Samá nepravá sugesce a kýč a představení ve mně přesto trčí? Dodnes. A viděl jsem je dávno, někdy v květnu. Herečky hrají s ochotnickým půvabem, herci plus mínus pod psa. Řeč zde není dramatický dialog. Spíš je to krajně jednoduchá naivistická prostořeč. Ale proč potom ten neustále amatérsky hraný rozkyv od čehosi tragicky zvěstovatelského ke komicky prostoduchému nakonec na člověka působí?

Odpověď: Jarmareční zjednodušení stupidního ničivého principu se dotýká základní lidské situace v každé době. Pronásledovaná bezbrannost, pronásledující blbost. Divák zabírá na ten primární způsob, který má v sobě něco z primitivních epinaských obrázků nebo z vyprávěcích středověkých dřevořezů v prapodivně svůdné kombinaci s masívní moderní hudbou ze zvukové aparatury. V jedné úvaze tohoto čísla je to spektakl hodný opovržení. Pro mě ne.

"Kabaret Staré party", společné představení divadel Křeč, Kolotoč, Vpřed, Mimóza, Sklep Na chmelnici. Záznam:

Hospodské stolové zařízení, sál sedí, mírně konzumuje nápoje, číšnice se proplétá mezi stoly. Hopkaví a běhaví konferenciéři vyrábějí dobrou náladu s "rozkošnou" gestikulací a s profesionálními úsměvy na způsob konferenciérů na tingl-tanglech a starých lidových kabaretech. Program jede nonstop, všechno barevné, lesklé, hlučné, parodie, persifláže, recese, satiry, sen-

timentální zpěv, tance, tanečky, harmonika, všechno v trochu ironické poloze, s nádechem společně vyznávané války proti "stupě" a "prudě", to jest bezděčné i zákonité absurditě avšude viditelné stupiditě a proti nekonečně oblbující nudě, proměněných v estetické kategorie explozivní zábavnosti pro jejich vyznavače. Stupa například v klasickém podání slovenské herečky v roli psycholožky žvanící duchaplně o ničem, pruda ve stejné klasické podobě staropartácké epopoje o hájení Ještědu obsazeného Turky a rytířské záchraně vlasti. Staroslovansky stylizované masky. Turci v turbanech, zdolouhavost rituálů, mýtická velebnost, smrtelně vážná rytírna k nepřechkání.

Stejně sáhodlouze nudná scéna na nejsoučasnejší téma umrtvující blbosti ve scénce o stavbiádách, oděviádách, neckiádách. Tanec skotský, tanec staropartáček s mohutnými kónickými zvětšeninami poprsí a pozadí, dokonale sehnaný tanec skupiny se skelně vytřeštěnýma očima, zpěv vzorně vyslovované originální písňe francouzské a ruské, "Tros viperos negros" - tanec tří černě obrýlených tanečníků s nebžpečným, tuším zeleným dlouhatánským hadem, duo artistů Felix a Lízi, Psí tanec. Bojovnice armády spásy procházejí občas celým programem s umravňujícími proslovy, zakončenými striptýzem, "intelektuální humor na štaflích", parodie na pokleslé napodobeniny V + W : "Pro mě je každý jablko tak trochu poznání", časy rozloučení, krůpěje slz, atd. atd. Václav Koubek do toho všeho hrál nevídaně krásně na harmoniku a krásně kvílel své kvílení a hněvivý žal.

Někde uprostřed večera veselého i neúnosně dlouhého jsem si majednou uvědomil, že to všechno vlastně dávno znám! Že jsem tohle vídal už ve svém pradávnu, v naivní původní podobě na šibřinkách někdy začátkem 30. let v sokolovně malého města a na kabaretech s místním králem komiků Drahošem Krapkou. A znovu se mi celá ta skládačka složila do pocitu, že se v té společné merendě Na chmelnici demonstruje princip postmoderního umění - pravda, v malém, zdemístním a chabém, ironicky i poklesle - ale se vším všudy. Jak je to všechno současné, tady teď, a zároveň plné citací a reminiscencí na věci dávné a důvěrné: na zahradní restaurace s harmonikou, na ohmašný nálevní pult, na pouťové vyvolá-

vače, na číšníky v ošoupaném smokingu, podobné těm dvěma konfenciérům, na dlouhou dětskou nudu nedělí přesevětlených sluncem jako přesevětlené sekvence v Marienbadu, na kutálky a skeče, jak se dělávaly a jak je už tihle nemohou umět, na Maurice Chevaliera ve slamáčku, tak naivně šarmantního, že by se skvěle hodil do téhle šibřinkové reminiscence, na skutečné dvojice Armády spásy na rohu městské ulice s flašinetem a mravoličnými proslavy, na kejklířské produkce, na skutečné psí tance s pejskem na zadních, na kouzelníky a kolovrátkáře s opicí. Seděli jsme s Vaškem u stolu s účtenkou, pobavení pozorovatelé, vyslanci vyššího umění než je tohle, na které se díváme. Neměli jsme pivo ani viržinko, mírně kriticky jsme v duchu hodnotili jednotlivá čísla, a uvažovali jsme o podobě a smyslu takového divadla. A jen občas nám z Koubkovy harmoniky nebo z nějakého hopsání slečen v minimálním lesklém odění, které mohly utéct z kabaretu dvacátých let, ovanulo velké křídlo nostalgie, kterou ten postmoderní kabaretní slepenec kýčů s uměním, sentimentu s brutalitou a nevkusou se vkusem, jakoby nechtě přivolával.

x

Architekt Lucien Kroll navrhl komplex kolejí lékařské fakulty v Lovani. Stavba byla realizována za pět let. Spíš než kolej je to jemně barevné městečko, v němž se spojuje nezbytný statický řád s hravou fantazií, kombinují se zde různé a nesourodé stavební systémy a materiály, každý pes jiná ves, dleba se rozběhla po zemi, ale nezastavila se, běží dál po fasádě jedné budovy, je to plné jakýchsi skleníků, nepravidelně a proti dobrému vkusu, a je to obkládané kdečím. Studenti, kteří stavbu sledovali, si prosazovali v dohodě s architekty bizerní přání, vedeni odporem k sousedním stroze moderním konstruktivistickým budovám:

přáli si schodiště běžící zvenku po budově - připomínalo jim důvěrné pocity, které si přivezli ze svých domovů, z bydlení v domech s křivolakými schodišti a pavlačemi a s atmosférou domácího bezpečí. Architekti přáním vyhověli. Ty velké stavby najednou zdůvěrněly, je v nich plno nepravdělností a dokonce humoru, jako by si je postavili spolu s lidmi skřítky z pohádek, zedníci se ke hře přidali, otiskovali do mokrého betonu nástroje a nářadí, stopy a dlaně.

Architekt Ricardo Bofill realizoval obytný komplex Abraxas v Marne-la-Vallée. Místo činžáku běžného typu si vymyslel monumentální fasádu členěnou řadou obrovitých stylizovaných sloupů s třípatrovými hlavicemi připomínajícími renesanční napodobeniny antiky nebo sloupy odněkud z egyptských zřícenin v Karnaku, které obesklil, a jezdí mu v nich výtahy nebo bují zeleň zimních zahrad. Do komplexu se vchází iluzivním řeckým portálem. Je to celé slavnostně předimenzovaná monumentalita, pompézní a neústrojná vzpomínka na antiku jako protest proti odlidštěné nudě sídlištních škatulí na bydlení.

Čeští architekti Králíček a Brix postavili v Jihozápadním městě v Praze /vedoucí architekt Ivo Oberstein/ hospodu podobnou malé bazilice, která "je bazilikou, divadelní budovou, nádražní budovou 19. století". Má důvěrný interiér citující něco snad z časů Hašlerových písní, snad z hospod ještě starší atmosféry v materiálu i tvarech nábytku.

Rakouský malíř Hundertwasser si navrhl a dal postavit ve Vídni dům, jehož dispozice a vnitřní skladbu si ušil na míru svého nejosobnějšího životního slohu, zvyků a zálib, a obvyklou moderní fasádu prolomil nepravdělně rozházenými okýnkami a pomaloval zčásti velkými vesele barevnými plochami připomínajícími dětské obrázky pohádkových chaloupek.

"Adhocismus je vlastně poslední verzí eklektismu a u jeho zrodu stojí zážitek právě tohoto světa, tvořeného překrývajícími se fragmenty minulosti jako ve všech našich městech... Ad hoc, podle těchto postmoderních autorů znamená užití věcí k určitému účelu bez obvyklé specializace a hierarchizace prostředků a "dobrého vkusu", který by tomu bránil."

"Na rozdíl od 60. - 70. let se nová vlna umění zbavila ctižádosti rozšiřovat skutečnost o něco nového a neopakovatelného, vzdálila se její složitosti, ztratila rozmrzelost z jejího chátrání jako bezcenného haraburdí, fobie z prachu a špíny, opustila i utopie harmonického a barevného neklidu, vytrženého ze souvislosti a zbaveného obyčejného publika. Obrátila se naopak k danostem, akceptuje opět tuto skutečnost jako svou vlastní, a známým manýristickým posunem přenesla centrum na okraj a periférii do centra. Padla-li důvěra ve velké estetické a morální ideály, padlo s ní i rozdělení vysokého a nízkého. Greenbergovy avantgardy a kýče a koneckonců i nemožnost začlenit umění do soudobého života. Srovnaly se tak klasický a primitivní způsob vyjadřování. Oba jsou stejně srozumitelné a použitelné."

"Obrazy... se netrápí zákazem porušit nepřekročitelné hranice, kladou vedle sebe živé i mrtvé, animální i lidské, oběť i obětující, duální sexualitu, minulost i přítomnost, překračující propast po způsobu mýtu."

/Všechny citáty z objevených studií teoretiků architektury a výtvarného umění, Jany a Jiřího Ševčíkových, o světovém i domácím postmoderním hnutí./

"Domnívám se však, že postmodernost není tendence vymezitelná chronologicky, ale kategorie duchovní, kunstwollen, operativní modus. Dalo by se říci, že každá doba má své postmoderní umění, stejně jako každá doba má svůj manýrismus... Minulost nás podmiňuje, naléhá na nás, vydírá nás... Avantgarda ničí minulost, znetvořuje ji: Demiselles d'Avignon, to je typické avantgardní gesto, pak jde avantgarda přes ně a zničenou figuru vůbec odstraní, dojde k abstrakci, k informelu, k plátnu čistému, plátnu protřebenému, k plátnu spálenému, v architektuře jsou to budovy jako stély, čisté rovnoběžnostěny, v literatuře je to destrukce

diskursivního toku až po Bourronghsovu koláž, až k mlčení, až k čisté nepopsané stránce, v hudbě je to přechod k atonálnosti, ke hluku, k absolutnímu tichu.

Nastane však okamžik, kdy avantgarda /moderní umění/ už nemůže dál... Postmoderní odpověď na moderní umění záleží v uznání, že minulost nemůže být zničena, protože zničení vede k mlčení, a že je třeba ji znovu navštívit: ironicky a vůbec ne bez zlých úmyslů. Postoj postmoderního umění mi připadá jako postoj někoho, kdo miluje vzdělanou ženu a ví, že jí nesmí říci: "Miluju tě zoufale," protože ví, že ona ví /a že ona ví, že on ví/, že takové věty už byly napsány v Červené knihovně. Řešení se však najde. Může říci: "Miluju tě zoufale, jak by stálo v Červené knihovně". Vyhnul se falešné nevinosti, když řekl jasně, že nevině se už mluvit nedá, ale stejně neřekl, co jí říci chtěl: že ji miluje, ale že ji miluje v době ztracené nevinosti. Jestliže dotyčná žena na jeho hru přistoupí, pak se jí stejně dostane vyznání lásky. Nikdo z těch dvou se nebude cítit neviný, oba přijmou výzvu minulosti, že to, co bylo jednou řečeno, se nedá odstranit, oba budou vědomě a s radostí hrát hru na ironii... Přitom však oba budou moci mluvit o lásce.

/Umberto Eco/

x

Postmoderní hnutí ve světě není tedy nic nového, jak vyplývá z citátu Umberta Eca, ale ani to jeho zjištění není nic nového, protože se vždycky nakonec zjistí, v literatuře i jinde, že všechno už bylo napsáno, všechno už tu bylo, přerůstalo přes ně a mísilo se s ním nové, docházelo k novým objevům a moderním výbojům, a zase odevždy přicházely reakce nespokojenosti s ustáleným novým uměním, s jeho zákony, normami a s názory na ně - i s ustáleným způsobem života a názory na něj. Vždycky docházelo ke kacířskému porušování čistoty uznávaných a prosazených hodnot, rebeliemi proti tabuizované nedotknutelnosti. Vznikaly vždycky z téhož důvodu: z nespokojenosti s daným stavem, tíhnoucím ke strnulosti, s vžitými názory, se zaběhnutou konvencí zavedených

slohů, zavedeného literárního i životního stylu. Vždycky, jak je známo z dějin všech umění, se proti velekněžům a strážcům jedině správného vyrojili barbaři, kterým byla proti mysli aseptická čistota, nedostatek pohybu, citu, života, a začali s hledáním něčeho, v čem se člověk cítil líp ~~cítil~~ a líp se mu žilo. Docházelo tak odevždy k jevům pokládáným za pokleslé, hybridní, nelegitimní - ale byly zde a měly podivuhodnou životnost. "Pro historika umění... tato zkušenost není nijak novou," píše Ševčíkovi. "Podobné otázky si musí klást u helenismu, manýrismu i velmi u nás ctěné a působivé směsi barokní gotiky. Že dobové spory o toto období, např. v 16. století zběsilé odsudky neklasického směřování "nevkusu" atd. si s dnešními v ničem nezadají, není třeba připomínat."

Právě tak tady vznikla nejdřív pohnutí a potom jako exploze revolty proti modernismu v architektuře - Corbusierovy vily zůstávaly i dál nedostižně krásné, ale vanul z nich pro lidi i architektury chlad, dokonale vyvážená harmonie, nedalo se v nich bydlet; abstraktní umění 20. a 30. let si pěstovalo své vyvolené vnímatele a budilo komplexy nedostatečnosti v obyčejných divácích; moderní romány čím dál víc rezignovaly na děj, zápletku a zábavnost, psaly se supermoderní knížky k nečtení - byly plné experimentální nudy; ve velkých i provinčních světových divadlech se zabydlila mrtvá oficiální konvence a macha, a velcí divadelní reformátoři zase přicházeli s velkým divadlem velkých nových idejí. Od Mejercholda po Brechta se otvíral pro diváka v divadlech strhující projekt nového života, ten "sen o radostném násilí revoluce, která bude sice bolestná, ale půjde o porodní bolest, jež přivede na svět nového člověka, podobného renesančním prapředkům", jak píše ve své studii v tomto čísle Milan Uhde.

Lidé na celém světě se tak od zkušenosti, kterou zažili s velkými koncepty na proměnu světa, s utopiemi i s prosazenými, ale

půlstoletou praxí zdiskreditovanými revolučními ideami, začali postupně obracet ke své obyčejné jednotlivé lidské skutečnosti, kde se cítili doma, v bezpečí, v ověřených jistotách. Začali znovu, jako ve všech těch zlomových obdobích, toužit po lidském měřítku všeho: domů, bytů, umění, životního slohu. Začali procítat z nadšení smělých velkých snů i z nedobrovolné ochoty stát se obyvateli masových projektů života ve jménu velkého řízeného štěstí. Zatoužili stát se obyvateli sebe samých. Vraceli se a vracejí se ke své paměti, ke svému rodu a rodokmenu, zadýchanému a ohmatanému slohu života, jak ho žili v dětství u babičky, na lavici pod lípou uprostřed návsi, v městečku nebo městě s náměstím a kostelem nebo kapličkou uprostřed. Nelíbí se jim dokonalá západní ani nedokonalá východní civilizace, která je žene jako stádo do sídlištních krabic, do obrovských jednotkových obchodů, do masových akcí a průvodů. Ve Francii a v Anglii definitivně zrušili stavbu sídlišť. Lidé chtějí bydlet v domech se zahrádkou a kupovat ve svém koutě města u svého kupce, mít svého ševce, a na rohu pekařský krám s někým, kdo si v něm neodbyvá pracovní hodiny, ale rád prodává svým zákazníkům. A kde to pokročilá civilizace přece jen nedovoluje, jako v té Krollově belgické kolonii studentských kolejí, vtrhnou tam práva živé demokracie, vzniká družnost vztahů a myšlení, zde třeba architektů s obyvateli, vznikne v krásné bizarní nesourodosti kdeco: úniková schodiště, zasklené verandičky, bezpochyby přechodný druh architektonické brikoláže - kutilství, na němž je ze všeho nejdůležitější osobní zaujatost lidí pro věc. Zedníci tam po sobě nakonec nechali veselé stopy - vymodelovali pro studenty pár figur z cihel!

A z touhy po kříšení osobní paměti vzniká pak nezbytně i touha po kříšení vyšší paměti, paměti historické a dál za ní pohádkové a mytologické paměti našich životů. Nic z toho jako

únik ze současného života. Všechno jako stesk po zotvírání všech zapomenutých koutů duše denně manipulované stereotypy moderního života.

To je pravý důvod, proč má tak nevídaný úspěch román *Jméno růže* od citovaného Umberta Eca: ten zamaskovaný, čtenáři složitě a rafinovaně nabízený i podvrhovaný obraz skutečného a zároveň vymyšleného středověkého kláštera, plného doložených dobových dějinných událostí i fingovaných dějin. Eco ho záměrně nabízí čtenáři jako hru, jako útěchu na jeho nostalgii po věcech dávných, po krásně dobrodružném napínavém příběhu, po čtení se zápletkami, které baví kuchařku i filosofa. To je příkladný postmoderní román. Ale ten máme i doma a dnes, v jiné poloze, ale pravý a nefalšovaný - píše ho Hrabal! Včera jsem si v noci četl *Příliš hluchou samotu*. Kde je líp smícháno do třaskavé směsi vysoké a nízké, vkusné a nevkusné, krvavé papíry z řeznictví, staré noviny, papír z pečiváren, tiskopisy, kdejaká makulatura a potřísněné papírové svinstvo - a dovnitř toho všeho jako drahokam vložená *Kanonická kniha ctností /nebo Goethe, Hölderlin, Erasmus se zlatými ořízkami/*, a to celé slisováno do balíku jako přímo básnický artefakt z dílny toho Hantí, nedobrovolně vzdělaného *Kilsovače* starého papíru? A kde je líp než v Hrabalových knihách, víc a hustěji nácpano touhy po minulosti jako mýtu vlastního života - od té maminky se sršícími a větrem vlajícími vlasy až po ten zastavený čas v městečku, které bylo nebylo. A kde je víc touhy po ztracené nevinnosti a víc extatické touhy po vzývání nové nevinné krásy, víc bohoslužby krásy a jedním dechem vzápětí hravé ironie smíšené s laskavou brutalitou a všemožnou hovadností než u Hrabala? Kde je víc nekonečných citací sumy autorovy vzdělanosti, zašlé kultury, odhozených reliktních starých časů? Květoslav Chvatík napsal nedávno studii *"Mistr postmoderny z Prahy"*. Myslím, že by se po světě so-

tva našel větší a lepší věrozvěst tohoto nového myšlenkového a uměleckého hnutí než je Hrabal.

Ale proč to všechno píšu. Protože se mi zdá velice snadné seřvat tu drobnou ~~scenériu~~ sceneriu, jakou je na periférii našeho divadelního života třeba takové divadélko Křeč nebo dohromady celá "silná pětka" malých skupin, anebo vyzývat další malá divadla s mírnou pochvalou ke koncíznější práci, k profesionalitě, k úctě k básníkovi, ke kvalifikovanému textu a k nezbytnosti velkých režisérských osobností, s jejichž pomocí by se z nich mohlo stát něco přijatelného, jak to dělám v tomto článku já a v dalších člancích polovina autorů tohoto čísla, věnovaného malým divadlům.

Je možné a dokonce pravděpodobné, že divadélko, které má ve štítě manifesty o tom, jak je mu všechno volné, hlavně když se samo dobře baví, bude ještě chvílku vesele řídit, tančit a brutalizovat publikum, a potom přejde a zajde jako zašlo v třicátých letech jojo a céčka v sedmdesátých. Ale není, na druhé straně, vyloučeno, že z jiných divadélek se stane něco podstatnějšího, co po sobě zanechá stopu.

Napadlo mě na tom společném večeru "pětky" a odtud zpátky ke společnému projektu "Cest a jízdnicích řádů", že bychom o malých divadlech měli uvažovat víc v souvislostech s životem u nás vůbec a s životem mladé generace zvlášť. Dnes se mezi mladé počítají i čtyřicátníci mimo jiné proto, že jim, eufemisticky řečeno, dějinná a společenská situace sedmdesátých let nedala - s jejich názory a životními pocity - ani stín naděje, že by mohli ~~liberálně~~ svobodně publikovat, hrát, režírovat, malovat, stavět, filmovat. A že jim i pokročilá, znormalizovaná a dokonce přestavbová situace ty možnosti o moc nerozšířila. Jak se má kritik naučit dobře, ostře, inteligentně psát, když psát nesmí, nemá kde, nemá čtenáře, nemá konkurenty, nemá svobodu názoru, nemá zkušenost a dlou-

hou praxi. Jak a kde má jinak myslící mladý spisovatel nabýt profesionální zkušenost, rozvíjet talent, když nemůže v knížkách vydávat svou představu o světě. A jak může malé, jakžtakž podporované a neustále v poloochootnických poměrech držené divadlo vychovat brilantní profesionální herce, jak se v něm může konstituovat velká režisérská osobnost na skvělém textu dramatika, který se třeba rodí, /kolik velkých dramatiků se narodí za století?/ nebo je, ale úřad mu nedovolí nabídnout hru vyvolenému - třeba některému z těchto našich malých divadel?

Díváme se skepticky na ty divné broučky, jak se brání a melou nožkami, na slepence jejich zvláštních životních pocitů, na jejich sklony k věčné grotesknosti, černým mším, křiku a řvaní, ironiím, persiflážím, adoracím západních civilizačních cetek, k brutalitě a idylickému sentimentu - a málo o nich víme?

Jsou jací jsou, protože jsou mladí a mají kousek nad hlavou lis zakazování, nepovolování, umravňování, vyhrožování nebo lstivé vlídnosti, a mají v sobě, nad sebou, všude kolem sebe strach. To jsou základní živiny jejich umění. Jedni to řeší tím, že se vrhají znovu a znovu do pokusů dělat co se dá, rozšiřovat si prostor a pátrat po tom smyslu, který jim tu všichni tak horlivě doporučujeme; druzí se demonstrativně od pátrání po jakémkoli smyslu odvracejí, dělají si varadéro, modré laguny pro své generační potěšení teď, tady, hned, a všechno ostatní ať mi vleze na záda; třetí dělají Malého nezbedu a je to nostalgie po ději, po putování, po mýtech, po hrdinství, po barevné kráse a zalknutí hudbou dunivou jako katedrála. Že to dost nevychází - před chvílí jsem napsal proč.

Víme o nich prostě málo a soudíme - Jaroslav Róna má obraz "Jaro na vsi". Je na něm blankytně modrý rybníček, po vodě pluje bělostná labuť, při břehu je veselé zelené stromoví. Na břehu

stojí velký růžový debílek s vytřeštěnýma zelenýma očima, sloníma ušima, blbým úsměvem a plácá ručičkami. Za sebou má hromádku oblázků, kuliček či kamení. Je to groteska s dvojitou nostalgií a smutkem: krásné rybníčky s labutěmi už nelze vidět jinak než provinile a ironicky jako to vyznání přes kýč z Eca, a nepovedené dítě nevzbuzuje soucit - stává se symbolem hrozivé stupidity. V Rónově pozdějším období, na jeho nedávné výstavě, jsem viděl novou, ještě jinak postmoderní polohu téhož malíře. Hnědý, hliněný, Permekeho hnědi připomínající svět jeho přeludné osobní mytologie. Těžká perfekcionistická malba znázorňuje jakýsi prาสvět velkých šelem, dávných hrozivých tvorů, divných, jakoby praslovanských totemů, vchodů do hrubě roubených síní či chrámů, horstev připomínajících erodované sopečné homole, dalekých požárů, pohřebišť s jehlany z kostí, které hlídá šelma s vyceněnými tesáky, ptáků ve spárech pratygra atd. Základním symbolem Rónovy sochařské práce je spousta variant obrovité sloní nohy, drtící svět. Je to celé mohutná a masívní, energií vzdutá obrana života, která odmítá abstrakci, kdejakou modernu jako něco planého a vlastně sebeckého a frivolního v okamžiku strašlivého ohrožení světa - celého světa planety, na které žijeme.

Při této generace se chodilo dívat několikrát na vymyšlený mýtický středověk v Excaliburu, ságu o rytířích krále Artuše, čtou Tolkienovy hobity a Pána prstenu. Krmí tím svou nostalgii po světě divného nárůdku s neokázalou a nevyhlašovanou mravností a svou touhu po nekonečném dobrodružství hledání prstenu, po opálových dýmech nad mlžnými i slunečnými krajinami, horstvech, průrvách, zázračných stromech atd.

Jiní pořádají teatrální záhrobní slavnosti v smutečných úborech v plenéru, ještě jiní kostýmované hrdinské boje uprostřed kamenitých krajin, další si pořádají přednášky o krajním znehrocení

jako o výchozím bodu k radostnému vnímání světa. Další mají klub obdivovatelů zapomenutého německého romantika Jeana Paula a jeho světa cynických podivínů s laskavým srdcem, světa plného paradoxů, kuriózních úvah o "epickém zobrazení naprostého štěstí v omezení" a zásadní ironické nenávisti k idylickému sentimentalismu. Biblií těchto čtenářů je Paulova kniha "Doktor Škrtikočka jede do lázní". Zkoušejí na ní odolnost a pravost čtenářů, kterým ji nabídli k přečtení.

Opakuji, že nic z toho není pasívní únik ze současného života. Je to naopak aktivní touha rozmnožit ho o věci vždycky platné, vzácné, nezařaditelné, vázané k místům, tradicím a dobám. A touha po obyvatelném světě.

Čas ukáže, co z divadel naší doby zůstane, co nezůstane. Ale je jisté, že i přechodná období a dočasná vzepětí ducha včetně jevů hybridních, přehnaných a nedokonalých, zanechávají po sobě stopu. A víc. I směry, proudy, osobnosti a díla, etapy a slohové zvraty, které přijdou po nich, jimi budou v něčem určitě poznamenány a pozměněny. Vojanovo herectví je na dnešním jevišti sotva myslitelné - kde by ten velký tragéd hrál a jak by obstál - a přece objevil své době věci nové a nevídané. Filmové herectví českých filmů z 30. let je pro nás hrůza, a současníci je cítili jako přirozené a krásné.

V létě jsme se byli podívat ve Žďáru na Santiniho areál s kostelem. Je obnovený - ztuhli jsme nad ním úžasem z toho důmyslu, který stvořil stavbu podobnou živé bytosti a krásu z pohádek a z legend. Zavilý stoupenec čisté gotiky i zavilý stoupenec baroka by ho v jeho době za ten kostel, kříženec mezi gotikou a barokem, poplival. A co by asi říkal Santini konstruktivistickým krychlím? My umíme ocenit Santiniho, renesanci, secesi i konstruktivismus, obdivujeme Corbusiera, ale kdoví, jestli dost postmoderní

stu Američana Richarda Meiera, který Corbusiera láskyplně cituje - a tvoří zároveň jiný svět, jiného životního pocitu, který chce zbavit moderního člověka traumata jeho doby. Totéž u nás dělají Šrámkovi, Bahna, Králíček, Brix, Helcl, Kerel a celá řada mladých architektů stejného vyznání - a totéž je bezděky, podvědomě, pocitově obsaženo v efemérních "křečovitých" brikolážích i ve snažení nejnadanějších tvůrců malých divadel této doby.

Psáno pro časopis "O divadle".

1212

J a k   c h u t n á   A n a n a s

Student medicíny Jiří Vlček zavraždil svou tetu. Neměl k tomu žádný zjevný důvod. Byla trochu sentimentální, okázale kulturní, kdysi psala verše a malovala; k vraždě došlo překvapivě a vlastně bez motivu.

Zní to jako exposice detektivky nebo dušespytné studie, ale to by byla matoucí stopa. O vraždě se totiž ví. Vlčkův profesor na těle mrtvé tety demonstruje různé anatomické jevy a srovnatelnými náznaky prozrazuje, že zná pachatele. Jiří Vlček tetiny pozůstatky rozporcuje a za pomoci své přítelkyně se chystá rozeslat je po částech vánoční poštou. Po nezdaru tohoto pokusu je ukrývá v kufru, přičemž vznikají scény plné černého humoru. Nakonec se Jiří Vlček autoraky podílí na večeru mladé poezie v jakémsi sávodním klubu; přečte vlastní básně, ve které se suše a věcně vysná se své viny. Vzápětí je vyšetřován, nikoli však pro vraždu. Tou se vyšetřovatelé vůbec nezabývají. Zajímá je skandál, jež Vlček způsobil nebo mohl způsobit na večeru navštíveném mnoha důstojnými osobnostmi.

To je vůdčí motiv představení, které v Brně uvádí Ochotnický kroužek a které má název Ananas. Autorem a režisérem je J.A. Pitínský, z jehož dílky jsem před nějakým časem viděl neobyčejně zajímavě a ambiciózně koncipovanou dramatisaci Kafkova románu Amerika. Ananas, svou skladbou připomíná revue Voskovce a Wericha, ale jen velmi vzdáleně a nejspíš i polemicky. Revuální forma jako by byla součástí auterské a režisérské lsti. Jádrem hry je velmi vážný prožitek.

Je situována do roku 1959. Představení cituje dobové šlágry a kostýmy, jména dobových básníků a jejich básně, dobové jsou různé všednodenní lapálie, potíže a spory, dobový je i ananas, jehož vzácnou chuť si pamětník dohře vybavuje.

V roce 1959 byli mnozí nespravedlivě postižení lidé ještě ve vězení. Byl mezi nimi také Jan Zahradníček, jehož verše zařazuje autor do textu hry jako hořké memento.

Zdá se mi, že je to klíč k celé inscenaci.

Motiv vraždy podbarvuje jednotlivé epizody. Ať už se odehrávají v kavárně, na plovárně, v tanečních hodinách, ve vysokoškolské učebně nebo v předvánoční domácnosti, vždy pod nimi proudí temná řeka se stopami krve a vtahuje děj i s postavami do říše kruté černé grotesky.

Autor je sžíravý a přísavý a poskytuje přitom režisérovi příležitost vést inscenaci v lehké poleze a spestrňovat ji jakýmsi konferenciérakými vstupy a komentáři. Jako příslušník generace dnešních třicátníků nemá proč být sentimentální vůči těm, kdo v devětapadesátém roce spásali máhrobní tráva a tvářili se jako kritikové společnosti.

Necítil jsem se v hledišti příliš příjemně.

V roce 1959 mně bylo třidvacet. Nosil jsem uniformu vojáka základní služby, ale na jaře příštího roku jsem už byl redaktorem literárního časopisu, psal básně, připravoval první knížku a prožíval krásné a bezstarostné měsíce. Jejich atmosféru jsem v Amasasu neomylně rozpoznal.

Toho jara jsem v naší redakci zaslechl jméno Jana Zahradníčka. Byl právě propuštěn z vězení. Starší redakční kolegové a pravidelní návštěvníci ho osobně znali. Říkali, že jeho rodina prý nemá z čeho žít. Byla řeč i o jeho dětech, které před nějakou dobou zemřely na otravu houbami. Básníka prý pustili na pěkřeh, čekalo se, že se už do vězení nebude muset vrátit, ale musel. Teď je tedy na svobodě, jenže vážně nemocen.

Pamatuju si na ten rozhovor, jako by to bylo včera. Byl jsem

svobodný, plat jsem měl sice nevelký, ale mohl jsem snadno postrádat peníze, které by básníkovi pomohly.

Nenapadlo mě, že je to můj nemocný, a když o několik měsíců později zemřel, nepokládal jsem ho za svého mrtvého.

Ananas mi to připomněl. Nejednou za večer jsem měl sugestivní dojem, že v koláži dobových citací, parafrází a parodií musí každou chvíli zaznít nějaký můj text. Nezazněl, asi nebyl tak výrazný, jak by hra potřebovala, ale patřil by tam. Cestou domů mě jsem vymýšlel, který bych vybral a kam bych ho vmontoval.

To není flagelantství, nýbrž prosté poznání, že ~~jako třidvacetiletý nebo čtyřicetiletý mladý autor~~ spadám do světa Ananase jako groteskní figura.

Brňanům a jejich hostům doporučuju: Zajděte si na Ananas. Reprizuje se zřídka, ale stojí za to si zjistit kdy. Hraje se v sále Osvětové besedy na Šelepově ulici, v takzvané šelepárně. Je to hra o nemocné společnosti a nemocné kultuře. ~~Švanda~~ Švanda jako v márnici.

Milan U h d e

Andrej Stankovič:

DVOJÍ IKONOGRAFIE DEBAKLU

/Ke klubové přehlídce nových a dříve zakázaných sovětských filmů/

V listopadu uplynulého roku se poprvé ve větší sérii, avšak zdráhavě a ve velmi omezené distribuci, objevily v československých kinech filmy, které uvolnilo nové vedení sovětských filmařů a trezorů, naplněných zejména v posledních patnacti letech. Nikomu, kdo se o to zajímá, nemohlo ujít, že premiér v rámci tzv. Měsíce čs.-sovětského přátelství, dříve privilegia, se tentokrát využilo k tomu, aby z našich biografů zase co nejrychleji zmizelo, co nepatří do jejich koncipované přihlouplé dramaturgie. Z uvedených snímků už v polovině prosince nebylo v pražských kinech na programu nic a ve vánočním týdnu se zřejmě poprvé po čtyřiceti letech nehrál ani jeden film z SSSR. Zato Zápačočeský kraj se současně těšil návštěvě sesazeného filmového načasťva Sergeje Bondarčuka, významně ohlášené veškerým denním tiskem.

Kromě toho proběhla za téměř nulové propagace /tituly byly oznámeny jen na klubové vývěsce přímo v kině/ a tedy za jenom omezené účasti zainteresovaného publika v pražském filmovém klubu velmi neformální přehlídka, sestavená ze dvou filmů připravených k uvedení a několika nezakoupených /bez titulků a většinou dosti neuměle ústně překládaných/. Program přehlídky - odmyslíme-li si, co bylo zakoupeno - vznikl poměrně nahodile /z toho, co se našlo v našem filmovém archívu/, nicméně podle všeho s přáním ukázat alespoň něco z tvorby neruských kinematografií SSSR. Jediný ruský snímek přehlídky, pokus o komickou sci-fi "Kin-dza-dza" /režie G. Dančlija/ byl standardně trapným předvedením minimálního ruského smyslu pro filmový humor a žánrovost. Vybrán byl opravdu libovolně a snad na "vyvážení" hluboce depresivního vyznění ostatních filmů.

Na programu se dále ocitla tato díla: ukrajinský snímek z roku 1986 "Znamení neštěstí" /režie Michail Ptašuk, nezakoupen/, lotyšský dokument z téhož roku "Je lehké být mladý?" /režie Juris Podnieks, zakoupen ve třech kopiích, promítán v rámci FFP-zima 1988/, gruzínské filmy "Cesta domů" /z r. 1981, režie Alexandre Rechviašvili/ a "Uoálost" /1978, Gela Kandelaki, oba nezakoupeny/ a konečně dva snímky z ruského prostředí kazašského re-

žiséra Vadima Abdrašitova a gruzínského scénaristy Alexandra Mindadžeho "Hon na lišku" /1980, naší distribucí neuveden/ a "Plumbum neboli Nebezpečná hra" /1985, zakoupeno v jediné kopii/ !/, též na programu FFP-zima 1986/.

Dva z filmů mají historické náměty. Ukrajinské "Znamení neštěstí", které je adaptací novely běloruského autora Vasila Bykava, známého i u nás svými psychologickými prózami z druhé světové války, se odehrává za německé okupace. V reminiscencích hrdinů se dotýká též období násilné kolektivizace zemědělství na přelomu dvacátých a třicátých let. Gruzínská "Cesta domů" volně alegorizuje na téma životních osudů gruzínského filosofa ze sedmáctého století Antimoze Iverieliho. Jakkoli první z filmů je barevný a alespoň u hlavních postav se snaží v intencích autora námětu o psychologickou drobnokresbu, zatímco pojetí druhého je esteticky studené a skoro grafické, oba pojí tradiční byzantsky černobílá monumentalita, s níž podávají zprávu o svých národních kulturách v okamžiku, spatřeném jako okamžik jejich zániku. V obou případech tvůrci přesvědčivě sugerují divákovi, že tento zánik je jen prvním příslibem příští obecné apokalyptické zkázy.

Poslední elementárně slušná bytost mezi samými zplozenci nejprve bolševického /kolektivizace/ a posléze nacistického /kolaborace/ pekla, útrapami předčasně zestárlé a zhrublá vesnická žena Stěpanida táhne v neurčitěm čase, těžko říci zda v předjaří či pozdním podzimu, s nadlidským úsilím několikasetkilovou bombu. Získala ji výměnou za nejdrahocennější co měla, selátko, které dokázala skrýt i před Němci. Jen proto, aby ji zakopala - čistý nesmyslný existenciální čin - kousek za svou chalupou, aby tam zůstala přichystána "až přijde její čas". Když to vyjde nejevo, patrně zradou, raději se ve svém stavení upálí, než by prozradila, kam ji schovala, třebaže je jí slibována beztrestnost. Film končí, válka a požár zuří, leč bomba nevybuchuje, bomba - ta je oním znamením neštěstí - opodál čeká...

Tvůrci "Cesty domů" volí rovněž sarkasmus: než se dopraví mudrci-poustevníkovi, žijícímu na nepřístupné skalní plošině, primitivním výtahem do jeho výšin voda, všechna z dřevé nádoby vyteče. On si však z toho nic nedělá. Asi pro něho není tak absolutně životně nezbytná, jak se zprvu zdálo. Jinde: čtyři písmáci, hledající marně místo, kde se shromažďuje národ k poslední bitvě, se rozejdou jako evangelisté do čtyř světových stran.

Někteří nadobro zmizí, jeden z nich, mladý filosof Antimoz Iverieli, zbloudí zpět do stejné pasti lidokupců, ve které už jednou uvízl, ač se původně vydal opačným směrem. Bezvýchodnost je podle všeho povahy globální. Dobro a zlo působí bez sebe-
menšího vzájemného dotyku paralelně, přičemž navenek je patrné jen dílo zla. Vyjádřeno je to důrazně tím, že tvůrčí období Iverieliho života je ve filmu úplně pominuto. Ani filosofova poprava na tomto základním dualismu nic nemění. Natolik je to pojetí v duchu tradiční ikonografie východního křesťanství statické. Dovídáme se o ní, zatímco na plátně jsou jenom myslitelovi kati; oběť nevidět.

Společná posedlost požárem jako kataklysmatem - sotva tu něco opravňuje k tvrzení, že očistným - ostatně katastrofismem vůbec vrcholí /s odkazy k tzv. stříbrnému období ruské kultury před říjnem 1917/ vrcholí v současně premiérovém filmu "Loučení" podle novely Valentina Rasputina, který režíroval nový šéf kinematografie Elem Klimov. Zde již je na příkladě sibiřské vesničky Maťjory, ležící na ostrově, jenž má být zatopen při stavbě elektrárny, předvedena kompletní chňová zkáza celého světa patri-
archálních vztahů a tradiční morálky. Kdepak "Hoří, má panenka!"! V neproniknutelné mlze, která vše zahalí než ostrov zpustošený erárním žhářstvím je zaplaven, lze rozpoznat mlhu v její absolutní dimenzi z Nápravníkova "Obestínu": "Mlha je mlha, a co se vytrácí, to se už nikdy pak nazpátek nevrací. Pokud se vrací, tak pouhí a zvrací a namísto paměti má dutou kouli." To tak, "Rusko v mlze" E. G. Wellse! U ideového /nikoli však estetického/ předchůdce zmíněných filmů, Sergeje Paradžanova, zaplavuje v "Stínech zapomenutých předků" v okamžiku vraždy plátno rudá barva; vůbec mi nepřípadla jako krev. V "Znamení neštěstí" a v "Loučení" tato "rudá" zcivilněla a odestetizovala se: stala se "reálnou" potopou ohněm, ekpyrósisis.

- - -

Kazach Vadim Abdrašitov /se svým gruzínským scénaristou Alexandrem Mindadzem/ je na rozdíl od předchozích nepatetickým, avšak i nelítostným kronikářem stejně nezvratných dějů. V "Honu na lišku", který je generální pitvou "policajtské náтуры" průměrného "nového sovětského člověka", je ve vyústění příběhu ještě sotva znatelná stopa kompromisu. Ta ale předchozí pronika-

vou analýzu takové mentality může už sotva znehodnotit.

Své téma přivádí Abdrašitov k dokonalosti s oslnivou intelektuální brilancí a bez nadbytečných vizuálních efektů v pravděpodobně nejlepším filmu přehlídky "Plumbum aneb Nebezpečná hra". Plumbum je "světská" přezdívka ohavného teenagera, skrčka s vysokým IQ a bez skrupulí a v "občanském životě" vzorného středoškoláka Ruslana Čutka, který je obrazem toho, jak se teď Pavka Morozov v sovětské realitě transformuje v Jamese Bonda, aniž by pozbyl kterékoliv ze svých mohutností. Naopak, doba je náročná a úvazek větší: denuncuje nejenom otce, ale i ubohé standardní somráky, skrývající se před hněvem pracujících lidí po kotelnách, gang falešných hráčů, jakož i nepoctivé zelináře; otce ne že jen udává, sám ho i dopadne a vyslychá a na jeho staromódní výhrady namítne, že takový postup je v Sovětském svazu přece něčím zcela běžným; a konečně také vydírá mane-kýnu-televizní star, do níž se pubertálně zamiluje. V patách fízla, fízlovštějšího než rutinou už unavená kriminálka, jde jako vždycky smrt, tato mentalita strhává druhé do záhuby vždy: spolužačka svedená jeho kejkli se zřítí při společném pronásledování "nepřítele" se střechy.

Ukazuje se, co je v kořenech "loajality" a "smyslu pro spravedlnost" pubertálního pomocníka /vzpomeňme tu na Kafku/, kterého se instinktivně štítí i ten policajt, co cynicky využívá jeho služeb: nejspíš infantilní patologie parchanta utrápivšího zvířátko, které mu koupili rodiče domů na hraní, prodlužovaná a stupňovaná často až do nejdelší smrti. A tedy i v kořenech policejního systému. Důkaz toho je proveden s lehkostí a nevtíravostí, s trpce humornou střídomostí, jaká je zřídkakdy k vidění. Stává se prý ostatně běžně, že hlavní hrdina filmu je sovětskými diváky považován za kladného hrdinu sui generis. I to svědčí o preciznosti práce jeho tvůrců.

Podobně kriticky se staví i mezinárodně známější a hodně diskutovaný lotyšský dokument Jurise Podniekse "Je lehké být mladý?". Zpočátku může působit dojmem, že v něm půjde o mělké traktování generačních pseudoprobémů typu barrandovských "Pavučin" a "Proč?". Záhy jsme však vtaženi do většinou neradostných individuálních osudů, nasloucháme např. rozhovoru s budoucím studentem medicíny, plným plánů, a pak s jeho matkou, která v slzách

hovoří o tom, jak syn zemřel na chybu v terapii při banálním lékařském ošetření, nebo s nemocničním personálem, který se chová jako tribunál, když má něco říci o dívce, pokusivší se o sebevraždu skokem z balkónu. Jsme svědky toho, jak se mladý adept filmové režie s kamerou v ruce propírá tísnivě úzkými chodbami starého domu, kde do výklenků umístil své "mrtvé" vrstevníky, brzy nato rukující do Afghánistánu. Vidíme i, jak se malí Lotyšši "zaučují" do vojenského řemesla tím, že se pravidelně střídají v nepřetržitě čestné stráží u pomníku lotyšských střelců, jejichž oddíly sehrály rozhodující úlohu v Petrohradě v říjnu 1917.

Katastrofické scetství je tu jako ve filmech Abárašitovových předvedeno atomizovaně, na individuálních úrovních, sčítajících se v drtivé sociální trauma novodobých janičářů, "nacmenů", jak se teď v SSSR říká vojákům neruských elitních sborů. Sledujeme jejich nástup s dokonalou moderní výzbrojí a výstrojí k odjezdu na afghánské bojiště. Jaká je reakce lotyšských "nacmenů" po návratu, jak ji předvádí tento výjimečný dokument? Máme co dělat s dříve netušenými vitálními projevy ideologické konvergence /takto si ji, ať už na jedné nebo na druhé straně, jistě málokdo představoval/. Mladí Lotyšši přijali totiž za vlastní hemingwayovskou ideologii vykořeněnosti a výlučné osamělosti hrdinů s jejich "nesdělitelnou" zkušeností, kterou si mohou vyměňovat jen navzájem. Ideologii, kterou už před padesáti lety usvědčil George Orwell tím, jak napsal svůj "Hold Katalánsku". K tomu je ale bohužel nutno neúť na nesprávné straně; v situacích tohoto typu ani ta správná nemusí být žádnou zárukou.

Byla vznesena námitka, že interviewovaným vojákům není ve filmu položena otázka po smyslu, "proč" bojovali. Domnívám se, že zdá se náležitě autory dokumentu pochválit za uměřenost, cudnost a nesenzacektivost tváří v tvář nejpálčivějšímu, neřešitelnému problému. Viděl jsem nedávno slavný dokument o holocaustu "Šoah", v němž se aktérům analogicky rovněž nekladou poslední otázky po smyslu.

Závěrem poznámka o nejvěhlasnějším filmu z této sovětské černé série, "Pokání" Tengize Abduladzeho /rovněž v programu FFP - zima 1988/, neboť toto dílo evropskými prameny své inspi-

race /Buňuel/ se řadí k předchozím třem. Ba co víc, epochálně se jím doplňuje a uzavírá jeden z platných vzorců evropské kulturní tradice. Ketevan, dcera malíře Barateliho, kterého samovládce Varlam s rysy Stalina a Beriji pošle do lágru, kde zahyne, chce po tyranově smrti ozdravit morální ovzduší gestem protichůdným Antigoninu: vykope tyrana z hrobu a zapřísahá se, že nestrpí, aby byl pohřben, poněvadž není hoden země, v níž leží. Zneuctění hrobu je tu paradoxně aktem mravnosti a spravedlnosti, což nakonec, po sebevraždě Varlamova vnuka, uzná i tyranův syn a sám ho potvrdí tím, že hodí mrtvolu supům, jak si to přála mstitelka.

Jefim Etkind, někdejší profesor leningradského pedagogického institutu, dnes v exilu, připomíná žertovnou historku o tom, jak snadné je uveřit z akvária polévku, a jak těžké, ba nemožné, je vrátit potom věc do původního stavu. Jiný publicista podobného zaměření projevil v recenzi filmu "Plumbum" obavu, zda snad z titulního hrdiny a jemu podobných nemohou v budoucnu vyrůst noví Varlamové z "Pokání". Pamětliv blahodárného naučení z Etkindovy historky se cítím ještě více uklidněn poté, co jsem si u sovětského oficiálního publicisty V. Afanasjeva přečetl, že při perestrojce "nepůjde straně o pokání za minulost, ale o očištění". Z nové doby jsme zase zpátky ve starých časech, jen vypustíme-li v tomto upřesnění předponu.

Pokud pak jde o obě skupiny filmů, o nichž referuji, zdálo by se, že druhé, analytické a dynamické pojetí je nám, Evropanům odjinud, bližší. Zoufalství je ale v obojím případě upřímné a nehledané. A není divu.

Leden 1988 /Výtah v Lidových novinách č. 2/

Jan Trefulka

P r a v d a   p o e z i e

"Do dějin vcházejí jen ti zcela upřímní, upřímní a sobě věrní až do flegmaticčnosti; ti, jimž záleží na úspěších na literárně konšském trhu a jeho slávě tak málo jako na lonském sněhu; co nejvíce svoji a co nejméně cizí; ani noví, ani staří, ani zelení, ani žlutí, nýbrž právě: svoji, svoji... A blázni cizích frází a hesel, hastroši cizích póz padají do propadliště, dříve než se po jevišti rozhlédnou; a žalostná jest smrt jejich mezi šváby, krysy, novináři, divadelními režiséry a jinými módními panáky z krejčovských nebo holičských vitrin."

F. X. Šalda, O t. zv. nesmrtelnosti díla básnického

Jako by F. X. Šalda tužil, jak bude jednou česká poezie rozdělená, a to oficiálně, s úředním puncem, před tváří všeho publika. Literární koňský trh byl přece otevřený fermanem o vzniku Svazu čs. spisovatelů, a pokud na něj vešel někdo, kdo byl byť jenom trochu svůj a chtěl svým zůstat, zakázali mu vstup na tržiště nejpozději po osmašedesátém roce. A "blázni cizích frází a hesel" prodávají od té doby své literárně koňské zboží ve velkém, stávají se zasloužilými a národními handlíři, "řídí" literaturu a bdí nad její ideovou čistotou. Bylo by snadné ukázat, jak spolehlivě se jim podařilo rozlít svou bezvýznamnost, odcizení a frázovitost i do oblastí, které mívaly v české poezii tradičně vysokou úroveň a klíčový význam: cizota už vane i z jejich básní o domově, o české krajině a často je to jenom blábol, posešíváný z takzvaně poetických metafor. Bylo by to snadné, ale proč o tom tedy psát?

Mnohem riskantnější, a proto i zajímavější, je pokusit se naznačit proč, jak a čím jsou svoji ti básníci, kteří se rádi neradi, dobrovolně nebo dobrovolně, literárnímu ~~tržišti~~ koňskému tržišti vyhnuli, nebo z něho byli jako nepohodlní rušitelé dobrého kšeftu vyhoštěni.

Na rozdíl od otcovských generací, jejichž životním zážitkem byla první světová válka a po ní osvobozující vítězné zakončení národního obrození, které přineslo zázračně nové možnosti a perspek-

tivy, životním zážitkem generace, narozené kolem roku 1920 a generací následujících, je hluboké národní i osobní pokoření, dodneška neukončený řetěz ponížení, ústrků, vylučování a přijímání, nejistoty a čtvrtinových a polovičních existencí. Žádná generace neměla tolik básníků a spisovatelů zavřených a odsouzených na řadu let do kriminálů, žádná generace neměla tolik jmen různým způsobem a v různé míře na indexu, žádné generaci se tak často nehrabali policajti v soukromém životě i v papírech, žádná neprožila tolik neradostných a pláňných roků a odchodů do emigrace. Tradiční, typicky česká, v základu pořád ještě vlastenecky konstruktivní lyrika, se postupem času mění v kvílení, skřípot a drhnutí, vznikající z úzkosti a úzkost oslovující. A ovšemže to už není jenom česká úzkost, ohrožení je univerzální, nacionalita jako východisko a program ztrácí na významu, zpochybnění existence národa jde ruku v ruce s ohrožením samotné lidské identity, pravdy v člověku a o člověku. Poezie bez ní nemůže být, proto je nebezpečná.

Ideologie, která si dělá monopolní nárok na pravdu ve všech oblastech, nemůže vedle sebe trpět umění, které odedávna vydávalo nejpřesnější a nejkompexnější výpověď o člověku a už dávno odhalilo osudnou vratkost umělých koncepcí, které, ať jsou seberoзумnější, ba tím víc, čím jsou rozumnější, tím jsou absurdnější tváří v tvář prastarým, nesmazatelným rysům lidské povahy. Umění, které neslouží, musí být vymýceno aspoň tak daleko, kam sahá paměť současníků, co nelze z minulosti zapřít, musí být aspoň zdeformováno nebo vykradeno.

Mrtvý Halas musí být exemplárně zavržen, aby mohla být zavržena nebo aspoň zastrašena a vykolejena celá generace, kterou poznamenal svou lidskou laskavostí a uměleckou opravdovostí. Úmyslně se vahýbám jménům, protože tím bych prováděl pošetilý výběr a sestavoval pořadí. Jisté je, že z velkých básníků této generace, kterým právě Halas ukazoval, jak a čím mají být svoji, jenom málokterým se podařilo napsat a vydat to, co by byli opravdu napsat chtěli, jejich knížky vycházely vesměs opožděně, ve změněném pořadí, s přeryvy, pauzami a ještě namnoze díky složité redakční diplomacii. Místo původní tvorby vznikaly v lepším případě znamenité překlady i adaptace cizích látek, v horším případě rafinovaně promyšlené kompromisy, kde se falešným optimismem vědomě platilo za špetky pravdy, a nakonec i veršovaná menu podle ideologického receptu a už tu byly mladší ročníky, děti problematického vítězství, ochotné zastoupit váhající "starce" v oficiální přízni, naivní nadšenci, kšeftaři, ale také už z cizích pádů poučení cynici

a taktici. Za pár let ani oni nebyli ničeho ušetřeni a trpkost, zklamání a ponížení, s nimiž se museli vyrovnávat, přinesly množství hořkých básnických zpovědí, plných sebeobviňování.

Jestliže se generace ořelomu století neustále znovu pokoušely vztah individuum - svět (a ten svět byl převážně vlast, domov, tradice, pokrok) se všemi hořkostmi, ale přece jenom s přesvědčením, že člověk je tu cosi à priori pozitivního, perspektivního, současná česká poezie, od "starých pánů" až k autorům prvních knížek, se od této jistoty neustále vzdaluje, se stupňující se skepsí a zoufalstvím, strhává člověku jednu masku po druhé, stále umanutěji sonduje v lidském nitru a vynáší na povrch nepohodlné pravdy o lidské podlosti a skličující sdělení o nevědomosti a bezmocnosti.

Přináší to samozřejmě hluboké změny v básnickém jazyce i metaforice. Oproti předválečné poezii, která, třebaže v ní byla řada nezapomenutelných osobností, měla v poetice také své loci communes, experimenty současnosti se ubírají často zcela protichůdnými směry. Na jedné straně tradiční zpěvnost a sdělnost básnického obrazu ustupují před úsilím zbavit právě jazyk básně jakéhokoliv klišé, odhodit čtenářsky vděčné rekvizity české poezie, které pocházejí ještě z minulého století, koncentrovat se na sdělení, které samo musí mít sílu básnického obrazu - na druhé straně se jiní autoři vracejí k Máchovi a ještě dál, k baroku. Ne ovšem ve smyslu archaizace a návratu k jednotlivým poetům a jejich přece jenom neširokému slovníku. S určitou nadsázkou řečeno, vznikají dnes neobarokní skladby, které se inspirují dramatickou vyhroceností tehdejších konfliktů a částečně i jejich jazykovým a metaforickým materiálem, aby vyjádřily dramatickosti niterných konfliktů současnosti a jejich metafyzické rozměry.

Jsou tu i návraty k bohatým zdrojům lidové písně, ostatně také převážně barokní. Současní básníci se k ní vracejí ne proto, aby vytvářeli její ohlasy, ale aby principy její metaforické výstavby, spočívající v konfrontaci dění v přírodě s pohybem v lidském srdci, transformovali do současného světa, který člověka obklopuje civilizacími výtvoři a jejich, aspoň potenciálně poetickou dynamikou. Nechybějí ani pokusy demaskovat bezobsažnost jazyka frází rafinovanými slovními variacemi, nebo se prostě těšit z nezvyklých slovních kombinací, které udržují a povzbuzují živý smysl pro mnohovýznamnost slova. Jestliže někteří básníci, ve snaze oddělit svůj intimní okruh od všeobecné, zdrcující vulgarity, přetupují práh sdělnosti a nabízejí spíš tušení než komunikaci, v jiné vrstvě současné poezie se naopak setkáváme s naprosto jednoznačnými, posměšnými, útočnými, lidově stři-

ženými verši určenými pro jeden den a jednu situaci. Ale zas také s osobitým využitím pokleslé hospodské řeči a slabomyslných výroků byrokratů, často systematicky deformujících základní rysy jazyka, k odhalení bídy lidské existence v tomto reálném, a přece v mnoha podstatných stránkách naprosto nesmyslném světě.

Současná poezie autorů, kteří doma nemohou publikovat, je poezií probuzenou ze snů. Básník přestal být národním prorokem a pěvcem, stal se stále zraňovaným, bolestivým místem české duše, které chvějivě vnímá a dramaticky reaguje jak na změnu povětří, tak na vnitřní chorobné procesy v organismu národa. Básník i jeho čtenář si na tuto novou situaci musí teprve zvykat. Lidé se naučili přijímat vysvětlení, že nerozumějí soudobé hudbě nebo výtvarnému umění proto, že nepochopili jejich pracovní postupy, jejich ~~X~~"slyšení" a "vidění", ale těžko připouštějí, že by neměli porozumět textu, psanému v jejich mateřském jazyce. Poezie, která jim nezpívá, která jim neglorifikuje symboly jejich národní identity, která od nich vyžaduje soustředění a vlastní fantazii, musí je přesvědčit, že ~~sextyplní~~ úsilí, které věnovali na to, aby se dobrali jejího smyslu, se vyplatí, že to, co se z ní nakonec dožvzděli, zážitky, které jim poskytla, nejsou jenom zašifrovanou banální zkušeností, kterou znají z denní praxe. Velcí básníci a dobří čtenáři poezie vědí, že v tom, jak poezie vzniká i jak je vnímána, je vždycky kus krásného tajemství a pradávnejší mystiky.

Moderní poezie je neobyčejně složitý a citlivý nástroj lidského poznání, který pracuje s melodií, se zvukem i významem slova, který se jejich prostřednictvím dotýká všech smyslů, ale i krajin citů a rozumu. Proto se současnost, která hledá východisko z totálního ohrožení existence lidského rodu, současnost, v níž už nejde jenom o představbu společenských systémů, ale především o rekonstrukci člověka, vyžadující hlubinné, nesentimentální poznání jeho základních vlastností, pudů, zájmů a skutečných potřeb, nemůže bez své poezie obejít. A to, co dnes slyšíme jako úzkostný, temný, drsný chór, je jenom nutným předzpěvem ke skladbě - navzdory všemu, co kolem sebe dnes vidíme - snad podstatně radostnější.

(Napsáno pro almanach české poezie "Na střepech volnosti", ASYL, řada poezie, 16. svazek, Česká expedice, Praha 1987.)

Milan Šimečka

K jiné nehodě na krátkých vlnách...

Zdeněk Urbánek se ve ^{svém} zdejší, mravně a literárně opevněném postavení, ožene hruběji jen málokdy. Nedávno to však udělal, když poukázal na podivná hodnotící kritéria literárního komentátora BBC Karla Brušáka. A já teď alespoň chápu, odkud se v Londýně bere to, co jinak považujeme jen za zdejší býlí. I mně se už stalo, že jsem se podivil krátkým vlnám, když tlumočil některé Brušákovy literární soudy. Jenže jsem byl zbabělejší než Urbánek a nechtěl jsem dělat zlou krev přes hranice a ještě k tomu přes Channel, za nímž jsem ze staré lásky toužil vidět vždy jen serióznost a určitou velkorysost vůči středoevropským blbým hádkám.

Někdy vloni na podzim, když se v Londýně konal seminář o slovenské literatuře za přítomnosti úředně vyslaných kritiků a literárních vědců ze Slovenska, tlumočila odtud své dojmy Marína Havranová na vlnách VOA. Byla řeč samozřejmě i o Tatarovi a Marína Havranová prostoduše zopakovala Brušákův názor na Tatarovy novější díla: ... není to prý literatura, vždyť i sám autor je si toho vědom a proto to nazývá pouhými písáčkami... jde vlastně o pornografii... Kdoví co ještě Brušák řekl, více jsem toho naštěstí neslyšel. Nevím, jak reagovali na Brušákovy výroky přítomní slovenští vědátoři, vím jen, jak by měli reagovat. Já jsem reagoval tak, že mě polilo horko.

I při různosti vkusů, názorů a náklonností lze zcela jistě rezeznat, co je a co není literatura, zvláště v Londýně by pro to měl člověk mít ty nejlepší předpoklady. Usoudit však z toho, že autor nazve své dílo písáčkami, protože je si sám vědom druhořadosti svých textů, je nehoráznost. Abych Brušákovi nekřivdil, vymyslím omluvu: třeba v rámci všeobecné české ignorance vůči přesnému významu slovenských slov nepochopil, že slovo "písáčky" nemá hrubě pejorativní význam, z českého slovesa psát se nedá stejným způsobem vytvořit ekvivalent. Písáčky jsou písáčky, je to autoraký understatement, podmíněný dobovými podmínkami. Tatarka mi před lety při každé návštěvě ukazoval starý kufr plný zpřeházených rukopisů a říkal: Vidíš, tu są moje písáčky. Nemohl té spoušti v kufru říkat knihy nebo rukopisy knih, protože v té době nevěřil, že z nich někdy skutečné knihy budou. A měl pravdu, kdyby nebylo exilových nakladatelství, tak z nich knihy nikdy nebyly. Proto tomu říkal písáčky a ~~knihy~~ ^{knihy} nemůže vědět, že v tom slově je oáza také hluboký smutek spisovatele, který léta píše v samotě a izolaci, bez naděje, že ^zrukopisů se stane jednou kniha, vytištěná a svázaná a také čtená. Tatarka říkal písáčky všem,

i tis textům, které podle vyhlášky v českém překladu pod názvem "Záměr proti věci". Snímek přeložili redakčně Hlásničky a je při své příležitosti třeba říci, že tyto korektury provedli z Tatarskou slovenštinou český překlad, při čemž jsou neustále upozorňovali na to, že čtu český text, v tajemné podobě jejich přeložili jsou stále slyšel Tatarskou slovenštinou říci. Takže tak je to s přeložením.

Přeložit z ruského jsou čtení, když autor nemá ještě ani obšířně ani vyřít se na jeho se knihy. Jan Hlásnička v celém připravení knihy z vyřít se porouchal tak velmi autorovi i slovenštině literatury. Vzpomíná si však střídání se to, že jsou při čtení opravovaných s opravovaných stránek ani ne křivili nepokynoval s tou, že jsou v té době Hlásnička velmi literatury.

Dlevo paragrafů, které v té souvislosti také píše, se patří si někdy dočkat. Kromě paragrafů od literatury s láskou, silou a věcmi různých nežnosti není nic z toho je každý ani rozumet literaturu od přeložen. Nepřevládá ruský štíl.

Má, pár neobdobných slov nevyvrátí z tohoto stroku. Interesní se přes oficiální iniciativu již dostalo v mnoha literaturách. Tento slovník z českých spisovatelů, s jejichž prací se ani nikdy, ani jsou pravím ušliše Tatarskou svou. Tatarská byl černo výstavou projektů přeložen s logikou se referenčními odkazy na různé spisovatele. Kdožli píšeš nevěstičky inteligence se projeví v této době s obšíř v její se jedná stále, jak mnoho víte z této generace své učitelé s divotou pečujících náš. Boli se přijímá vyřít se kniha, vynaloví každý, přijme i s čtením v celém prostoru přit se se rozumí. Čtení se objeví i učiní. Někdy se některé spisovatele jako nevěstičky čtení i stívá. Některý vyřít se Francii jako Hlásnička slovenska. Tak třeba se stana slovenská spisovatele, že je přeložen se světově jazyk Tatarska by však ani by přeložen ještě z její. Ani vna víte, jak to obšíř. Práv by se ani nějaký štíl najímá s jasně přelivem jeho křivkou, s jeho seobektivizací vepřímky se křívá a vnímání stane se rozšířením, s jeho čtení s významem obfůdností, hostitelský, obcování, s jeho existenciální povstáv vřáb s koncem světa, s jeho čtení ujmání interpretace čtení-strojnou, s jeho současnou rozvolnění přelivem a s jeho vřábem se prostým kolour stívání Hlásničky i patby listy není autor a jeho jsou s Tatarskou knihovnou slovenskou vřábem, jazykem slovenštinou a její tedy salve z čtení sama, která jde se čtení. Takže Tatarska stívání Hlásničky pro svého Hlásnička s tou českou, která učí se lidí číst slovenštinou. V Tatarskou přelivem je jeho existenciální čtení.

Keďže však je, že o literatúri máš jsi bohužiaľ prvot len veľmi slovenská literárna história a literárni veda. Jaka byby tu byť. Je to bohužiaľ, pretože slovenská literatúra má tak bohaté a literárne zjavy predstavujúci výja významnej hranice súčasného spoločnosti, aby si mohli dovoliť navštívať literatúra vo svojich ústach. Ježiš jsi za te jednou bude prečítal stýna.

Literatúra si vždy mále sa svoa vyvíjajúca do jiste nikdy má. Ke však preto, že vceli v literatúre často prvot koncentracie abstrak a te vstúpili do chartovného spoločnosti. I jina slovenskí spisovatelia mali za sebou také účinky. Literatúra je však príliš jina. Je jama náležie sa slovenskí spisovatelia zamýšľajú vo slovenskosti, v tradícii a v jedomi sa predĺžovať sejeti sveta. Jaka literatúra toto zamýšľajú ni vyvodiť do určitého kultúrnej revízy, pričom jsi je jama prednosť a sa osvedčnosť. Ničty neupili počítan nálosti, spoločnosti a prestas roa náliche národa, preskonal, cítil sa s kýmaliiv jama rovný a rovná, svoa slovenskosti predstavoval jama vďaka do literárne kultúrnych konvencií, ktoré v literatúre ale i v seide národnosti byti. I pri tak včas sa celou tu dobu, ac sa zam, neobjavil v jama nitre ani náhľad národného etnocentrického nacionalizmu. Bohom jama nepochopil, jak mohli práve jeho obvinil v päťdesiatych rokoch s burleskným nacionalizmom. Literatúra mári s nacionalizmom s neaprevednosťou očtane sabydlianosť dopadá vo svetových literárach. Jaka ťaha: Viak ten Poliak, najtyja... neho... hia, akí krásni chasníci eti má táto literatúra ... neho ... po... ri, táto ľah, máže Václav/0 navšovi/... Literatúra mári o národnosť jama by sa vďaka tíli s republikou sveta. Jaka sabydlianosť pri... expanzia v Európe je čase jama a proti literatúra vypočuj s bohu. Ica tvari podľa mále i príliš jama tílivo počítan spoločnosti. Bo... ni te počít nevéne čsta, akí si ac náštik päťdesiatych let. Ak s pre... sídli slovensky najtypičtější, s tradícii katolíckeho vernalizmu, s polsko-slovenského panosí, byi literatúra svoje vnútorné usťahovanie, svo... literatúra i príklad stáli s a pečiť sa počítan mále najtypičtější sa slovenskí spisovatelia svoj časovec "včas do sveta" ve staré ex... stenciálna mysla, i čom takí najradikálnejši svoa zbitnosť spruce... val. Časovec takto splova: ale mále čom jama politiky, je te so... literatúra stojajúce drúha, ktoré mále: s čom jama výraznejšie splo... vstali. Jaka sa Slovensko s a človeka, ktorý je čom čom obcovaní mo... liani, čomné húbty.

Literatúra je vyhrančujúci spoločník, ktorého činnosť, mári v svo... hovore vždy sa hľadajú byti, najtypičtější te recepty sa čom jama, ve... stenciálna mále najradikálnejši sa politika v čas mysla, jak sa s ai čom

hľadá kľapafí. Schodi sa prosti pro kľap spiacavetali a rikty se scho-
dil do sloty státnice spisovateľa. Vechay pekny vzatit na tuto clo-
ba akocilly zaiestrafálat, pro teterku

Keas sa vnaraji nove vydati faraki republiky, jedine taturkovy
prazy, ktora je ponocnami detevou divitou v pribady "typickych hrdi-
ak v typickych okolnostach". Tatarke to omite a chco, aby byla vydati
dila a vrebola jeho tvardi draby. Jocke to azja, jak vine, azia. Ke-
ni vbi v dazna preslodi akraje opit niava voli politicki obstaroci:
nie taturkove stjlova a tencilni vyimacni. Va slovenska literaturo,
ktora ni stila jetti klize a tradici realisticke vypravacne pribady,
je tatarke od naklona jil akade jilak. Vypravi oaly livet vlastni jes
svaj vlastni pribad a to uplata, ktory ktapari natovoli vydanocni,
vypravi ho v prvovojicel chodacosti a s ohromjicel uplatacni. Ja v
feti tak i v poci jke taturkovi jes a vlastni ozolagii a o ontologii
prilomocel lidckej tyosti. a somitjicel a fascicjicel jalarita kobe
a boay. kate to pias: kalyi kate a boay spajvala pias. kate kate
a kate oboberala... ke polucela ni kadli, azjeli se, napili se stob-
sej vody a nikody se ni gnilovali ... Jes pias a roby to pias
in a vidia, ke se - cuizinci... etc. Tatarke ni ke akocnata pocijat
tote kate, v romovovaci i v klichu. Kaly ^{Burak} kate kate akoc kate i
tote vbi, kate akocni tote kate a taturky a v slavalet akocni, je-
ko jes treba kaly a uplika. kate by se, ke v taturky oaly kate
kaly akoc naturni pocijatia v serofici chivocni ak ocjicel, je-
kate slova netajicel fascicjicel - akjicel akocni pias, vbi-
jal akocni, kate a slavalet. kate to pocijat akocni, ke
jes akocni kate a, pocijat.

Tatarke kate jak kate ve svaj kate jak kate, pocijat se kate
kate ke pocijat, ktora literaturni vbi v pocijat pocijat kate ke
akocni literaturo akocni. V taturkovi kate se akocni akocni kate
a akocni kate, typicki pro akocni kate akocni literaturo,
L. M. Lyricovaci pias, akocni se a kate akocni kate a akocni a
akocni kate, ktory je typicki pro kate kate akocni kate. T-
aturke akocni kate akocni kate, akocni a ni jak a akocni kate
akocni kate, v jeho kate je kate vbi kate kate kate, ktory
kate v kate kate kate kate akocni. a pias je jeho kate
kate, akocni, opojaj a kate kate kate.

Tatarke kate akocni kate, pocijat vbi, se kate akocni,
ni ni kate, se kate kate kate a akocni kate. a jak kate,
i a kate kate kate kate kate kate a kate se kate. Se-
vbi kate kate kate, akocni se i ni v nove kate vbi. kate-

val však zároveň rovněž a už se nikdy nepodělal. Francouzi se, jak bylo pro ně tolik požadováno, dovolovali. To bylo více než před třiceti lety. Když jsem žil v Praze, vystoupil jsem, sedl si na lavici a četl až do konce. A pak jsem šel pěšky domů a střežil jsem se. Byla to, jak ve starém ardebově romanu: stavba si klavír a vyčníval z něj. Ale všechno tu bylo řečeno a ohromující náležitostí a s fantastickými barvami koloritů, abychom se seznámili i s těmi malými oběťmi. Opravdu se to v představení, že se si vystavit mohou je klavír, že to klavír nějakou zní.

Žádná má být přelata do jiných jazyků už tehdy. Intenzivně však doplnil se nevědomostí světa vůči zahraniční literaturě. I když projev tehdejšího sovětského tisku se světa předkládaly jako literární obsah, že literatura se měla jen soubor nevědomostí. Já jsem měl tehdy dostatek a utvářel jsem se s interní příjím a šel na, jak jsem viděl, že se, souběžně tehdy do literatury valkého světa, objevilo tak intenzivně čile vyrostlé a rudi zkušenosti a se slovesného vědomí. Když jsem se to už poznal let. Nyní již francouzský překlad tohoto již nemohu vrátit k jiné skupině, vypracoval jsem chvilu. Žádná však ještě žádná zabývá svou roli, až v některých jiných zemi budou lidé číst vystavit knihy, což je účelem se všem přiznat, se s tím naplňují výhledy krev v představení.

Takže se krátký vlnitá tuha napomenutí, ale převládající se bude nikdy napomenutí knihy, které se ukazují do něčeho jiného a které se mohou na tváři, kdykoliv někde připomene, jak byl literatura po svém let obilným krutou nevědomostí a jak by se rozvíjelo celé jeho novější dílo. V naší části světa se více více podobného díky zapadá, ale stráž čimžák jsou vždy s více tragitičtější než stráž krevní. Literatura bude mít vždy přetrvávání. Zřejmě si nic jiného, než aby to všechno už seznámilo a aby jak nikdy jiná ani by řekl někde a jant, ale literatura ve slovesné literatuře by, že a bude.

Čas 1992

191

Nahlédnutí pod povrch

Nad sporem mezi "konzervativci" a "pokrokáři" na loňském dubnovém zasedání ÚV Svazu sovětských spisovatelů jsem vysle- vil domněnku, že se do něho promítá starý protiklad Ruska mezi slavjanofily a západníky. Další vývoj spor stále víc ze- střejuje, postoj se vyhraňuje. V ideologii staromilců se o- právněná obrana památek a ucta k tradicím proměňují v mili- tantní ruský šovinismus; ideologie západníků se omezuje na pasivní obhajobu "západního", moderního životního stylu, pop- hudby, rockové hudby atd.. V této při taje a ž překvapivě rychle jako led pod slunečními pa prsky opora oficiální linie - marxismus-leninismus. Co pronikne na povrch z věření "dole" je sice víc než dříve bylo představitelné, a le pořád je to zřejmě jen malý zlomek, pouhý útržek něčeho podstatně jiného, než odpovídá požadavkům strážců neposkvrněné čistoty stra- nické politiky. Třicet tisíc neoficiálních občanských sku- pin, přiznávaných tiskem, vypovídá leccos o tom, jak se- šněrovaná společnost pocituje stále potřebu diferencovat se a sdružovat podle svých zájmů, zálib a zaměření a že jí dosavadní mocensky řízená organizovanost života naprosto nevyhovuje.

Nahlédnout pod povrch publicistických projevů je pro nás ovšem obtížné. O to zajíma yější je každá informace, která umožňuje poznat skutečný, žádnými ohledy necenzurovaný stav věcí. V intelektuálních kruzích Moskvy /a zřejmě i jinde/ obíhal loni opis korespondence mezi historikem N.J. Ejdelma- nem a známým spisovatelem V.P. Astafjevem. Teprve nedávno se dostal k nám. Je nesmírně zajímavý pro každého, kdo jen trochu sleduje duchovní procesy v SSSR.

Ejdelman vytyká Astafjevovi /nar. 1924, autor výborných próz Její Veličenstvo ryba a dosud nepřeložené novely Smut- ná detektivka/ rasismus a antisemitismus. B. Stroževskij /Listy č. 6-87/ má za to, že polemika se vinou Ejdelmanovou omezila na opakování sta rých pravd a že jeho výtky nemohly na Astafjevově pozici nic změnit. To je jistě pravda, ale na jeho pozici by sotva něco změnily sebepádnější argumen- ty. Podle mne je význam Ejdelmanova počínu v tom, že Astaf- jeva "vyprovokoval" k tak otevřeně artikulované zpovědi přesvědčeného antisemity, k jaké by se jinak asi sotva od- hodlal. "Bída liberální tvůrčí inteligence 80. let" /Str- ževskij/ je vskutku v nedostatku původních a svěžích idejí. Jenže kde je vzít po desetiletích myšlenkové ztuhlosti a bázni ze samostatného myšlení?

Člen red. rady čas. Novyj mir a vedoucí rubriky vědecké publicistiky A.I. Streljanyj měl loni v květnu besedu s kom- sšomolci Moskevské univerzity. V odpovědích na dotazy studen- tů jednoznačně prohlásil: "Dokud nebudeme mít nezávislý tisk, nemá smysl mu něco vytykat..." Reakce z publika: "Domníváte se, že tisk musí být nezávislý na stranickém vedení?" Odpo- věď: "Ano, potřebujeme tisk nezávislý na byrokracií a stát- ním aparátu. Nezávislý tisk je takový, který referuje o za- bitých v Afghanistanu, denně přináší přehled o rentgenování v Černobyli, zpravodajství o výkupu obilí, je přítomen na zasedáních politbyra a sděluje, co kdo říkal." Následovalo ovšem to, co se dalo čekat: Streljanyj byl "uvolněn".

Dnešní tisk, přes všechny změny k lepšímu díky ,glasnosti, stále není pravdivou veřejnou tribunou a partnerem politiky, nýbrž jako dosud oddaným "pomocníkem". Sotva tedy může pro-

dukovat původní a svěží myšlenky. Ujišťování, že za názory nebude nikdo pronásledován, jak o tom slyšíme a čteme tam i tady, předpokládá, že to budou názory tzv. konstruktivní; kde vybočí z ~~šik~~ vyjetých kolejí příliš, spouští se starý mechanismus, jěmž zmírněný co do trestu.

A Astafjevova otevřenost umožňuje učinit si představu o tom, jak roztodivný konglomerát se skrývá za vnější fa-sádou, kterou se prezentují mluvčí elity, hlásící se ke glasnosti a demokratizaci. Tento prozaik je označován za jednoho z prvních a nejvýznamnějších "zastánců přestavby a sociálně ekonomického vývoje socialistické společnosti" /V.M. ve Světové literatuře č. 4/87, kde je recenze s ukázkami z novely Smutná detektivka, ale inkriminovaná antisemitská místa jsou pečlivě vynechána/. Jeho dopis je bezděčný důkaz, jak i v intelektuální elitě společnosti násilně udržované v uzavřenosti a jednomyslnosti, degeneruje pojetí mravnosti a humanismu, tolerance a demokracie, o nichž teď tak často hovoří sovětský tisk i literatura. V skrytu, v temných koutech neveřejného mínění bují vesele šovinismus, národnostní a rasová nenávisť, za kouřovou clonou krásných frází si brousí zuby pudová zášť. Nový sovětský člověk ruské národnosti zkrýžil s mužickou mazanosť nejpokrokovější učení všech učení s pravoslávím a dokonce uctíváním carské tradice - neboť nejdůležitější pro něj je, že car byl Rus. Ale odmítání všeho cizího se náhle zastavuje před tím, že jeho žena byla - Němka. Revolucí poražená stará Rus chce zase zabednit okna do Evropy, aby mohla snáz propustat do nové společnosti. Její vitalita je až děsivá. Přitom tyto postoje neventilovány veřejně klesají k militantnosti a primitivismu, jaké bychom u spisovatele Astafjevova významu nečekali. A nepochybně, že promluvil za mnoho jiných - vzpomeňme jen na Šolochova, Leonova aj. M.J.

Dopis N.J. Ejdelmana V.P. Astafjevovi

Vážený Viktoro Petroviči!

Přečetl jsem všechny nebo skoro všechny Vaše práce a rád bych se k nim vyjádřil. Ale nejprve se představím.

Jmenuji se Natan Jakovlevič Ejdelman, jsem historik, člen Svazu sov. spisovatelů, narodil jsem se v Moskvě r. 1930, můj otec byl v r. 1905 vyloučen z gymnázia, protože dal políček učiteli, černosotněnci, pak byl novinářem /psal o divadle/, účastnil se 1. světové války i Vlastenecké války, v letech 1950-55 byl v lágru; má matka byla učitelkou, já vystudoval Moskevskou univerzitu, dlouhá léta pracuji v muzejnictví a školství, jsem odborník na ruské dějiny 18. a 19. st. /Pavel I., Puškin, děkabristé, Gercen/.

Mnoho bodů tohoto mého "kádrového dotazníku" Vám, mírně řečeno, není příliš po chuti, jenže čtenáře si člověk k nevybírání.

Dovolím si vyslovit několik názorů na spisovatele A-stafjeva. Myslím, že po celá desetiletí nikdo lépe než on nevyličil přírodu /Její Veličenstvo ryba/. V Pravdě napsal o válce to, co dosud ne-

řekl nikdo. Nejdůležitější je, že Astafjev je spisovatel čestný, nezná cynismus, jeho smutek a bolest nad Ruskem jsou skutečné a velké; líčí zkázu, rozklad a ztrátu duchovnosti naprosto nemilosrdně. Nemlčí ani o těch, které nenávidí a které považuje za bezprostřední či nepřímé viníky toho všeho... Jsou to intelektuálové, co darmo jedí chléb svůj, "turisti", "busurmanští" křiklouni, Moskvané chlubicí se "když jsem byl ve Varně a v Baden-Badenu". A konečně to jsou cizáci... Je možné namítnout, že Astafjev nemá slitování ani se svými ruskými měšťáky a venkovany.

Je to tak - a není!

Když jde na "kořen věci", zcela určitě se v jeho textu objeví městský zloduch Goga Gercev /jméno a příjmení jsou víc než podezřelá: Gercev připomíná Gercena, Goga zní jako výsměšná narážka na Gruzii/. Život a duše hrdinů Jejého Veličenstva ryby jsou strašlivé, ale Goga je horší než všichni ochlastové a vrahouni dohromady, neboť on je původcem vší té ~~zkázy~~ ^{zkázy}... Nebo jinak: Astafjev popisuje hlad, rozklad a neštěstí Ruska - a najednou čteme: "V Otarově vzezření bylo něco nepříjemného. Kdy a kde se naučil pánovitosti? Nebo byl v kursech jiný než v Gruzii, podoben onomu všem odpudivému typu, o kterém i Gruzíni neradi mluví? Jako olámaná, pichlavá haluz na lidském pni se klátí po všech trzích, až po Murmansk a Norilsk a bezohledně odírá důvěřivý severský lid nabídkou nahnílého ovoce nebo povadlých, polouschlých květin. Je to chamtivec a negramota, ten, komu se v Rusku opovržlivě říká "hamižná duše", všude se roztahuje, všude má nandité, nemytýma rukama zašpiněné kapsy, všude rozhazuje peníze, a-le doma prohání ženu, děti a rodiče pro groš, je blázen do autáků, má všechno jen z dovozu, a zřejmě aby držel krok s módou vláčí s sebou všude své vykrmené děti a v hotelích jsou pak k vidění sedmdesátikiloví osmiletí, dýchaviční Gogiové, navlečení do džínsů, s ospalýma očima zapadlýma v mastných lesklých tvářích" /Lov na hrouzky v Gruzii, Naš sovremennik č. 5/1986, str. 125/.

Slova, jež jsem podtrhl, jsou nesmírně významná: Všichni už mají po krk kavkazských kšeftařů; "hamižné duše" se takřkajíc vyskytují všude, ale u nás nikoli - pouze u nich; na úkor ubohých /"důvěřivých"/ ^{odporný} severanů obrůstá Gogia tukem. Nenávist je tu vyslovována tak naléhavě proto, aby v čtenářích nemohly vzniknout pochybnosti, že právě tito nečetní Gruzíni /je známo, že obchodováním se zabývá méně než 1% lidí/ tvoří zvláštní zlo. A kdyby náhodou se nevyskytovali, důvěřivý severský lid by nemusel shánět nenahnílé ovoce a měl by dostatek nádherných květin. "Ale vždyť v tom je hodně pravdy,"

namítne leckterý prostřáček, takoví Gogiové se vyskytují, a Astafjev není proti gruzínskému lidu, což vyplývá z celé povídky o hrůzách v Gruzii.

Nejsem samozřejmě proti; ale pozor, to bych zapomněl /takovému mistru se nic neodpouští/, že zrno pravdy ve službě vylhanému cíli, ve vylhaném kontextu je už křivda, a možná ta nejhorší. V naší době, za okolností, v nichž žijeme, mohou o sobě takto psát pouze Gruzíni /ostatně tak píší - jejich divadlo, literatura, umění a film nejsou o nic horší než ruské/; taková lyrická odbočka, napsaná ruským perem, je onou lžičkou dehtu, která je s to zničit celé bečky rusko-gruzínského stolního medu. Puškin řekl: "Opovrhuji samozřejmě svou vlastí od hlavy až k patě, ale uráží mě, když cizinec vyjadřuje totéž, co cítím já." Stojí za to zamyslet se, kdo kým opovrhuje a kdo je cizinec.

Ale pokračujme! Mnoho lidí z jakýchsi důvodů vykládá na základě této povídky o "gruzínské" urážlivosti; ale vždyť v ní je vskutku jedna z nejodpornějších, nejnemravnějších stránek naší literatury: "Podle svého divošského zvyku zřizovali Mongolové z pravoslavných kostelů konírny. Rozhodli se zhanobit i tento nádherný a velebný Gelatský monastýr a nahnali do něho chlupaté koně, rozdělali ohně a pustili se do žřanice nedovařené, krvavé koniny, stahovali koně rovnou tady, v monastýru, a opojeni krvavou řezí padali šikmookými tlamami do páchnoucích koňských výkalů, aniž tušili, že stavitelé budují věčné chrámy na zemi pro věčnost" /tamtéž, str.133/. Co o tom říci? Divím se, že Kazachové a Burjati mlčí. Mimochodem, tady je na místě vzpomenout si na jiné mongoloidy - Kalmyky a krymské Tatary, jak v r.1944 ze svých rodných domů, stepí a hor padali "šikmookými tlamami do výkalů"...

Není pochyb, že jsou to rasistické řádky. Po pravdě řečeno, takový text v povídce o nádherném křesťanském monastýru/Gelatském nepůsobí jako o nic menší rouhačství než jeho zneuctění, které je v ní popsáno.

Před 170 lety monarchista, zapálený vlastenec a státoprávník Nikolaj Michajlovič Karamzin sice nebral ohled na city Mongolů a jiných "cizáků", ale vy líčil Batyjáv vpád jinak: když vypsál hrůzy okupace /koňmi rozdupané děti, znásilněné dívky, svobodní lidé odvlékání do otroctví, "živí záviděli mrtvým jejich klid"/, prostě když historik takto všechno vyložil, zřejmě si uvědomil, že vlastní

neexistují špatné národy, ale že v dějinách dochází k tragickým okolnostem, a připojil podivuhodnou větu: "Rusko tehdy procítilo všechno to utrpení, jež prožila Římská říše,...když divošští národové ničili celé kvetoucí oblasti. Barbaři jednají podle jiných horem a uznávají pouze sílu." Karamzin uvažující o strašlivém neštěstí, jež postihlo jeho vlast, se obává, aby se ani tady nezpronevěřil svému obvyklému chápání věcí s nadhledem a přísnou objektivitě. Vždyť hrůzy tatarského násilí srovnává s útoky na Řím, jež podnikali "severští berbaři", přímí předci těch, jež drtí a okupuje Batyj.

Tento příklad není ojedinělý, zde je další. Jistě si pamatujete, Viktore Petroviči, na místo v Hadži Muratovi, kde se popisuje horská víska, zplundrovaná ruskou armádou: "Do kašny bylo naděláno, zřejmě úmyslně, takže se z ní voda nedala brát. I mešita byla takto znečištěna...Staří hospodáři se shromáždili na návsi, sedli si na bobek a probírali situaci. O nenávisti k Rusům nepadlo ani slovo, to, co všichni Čečenci, malí i velcí, vůči Rusům cítili, bylo víc než nenávisť. To nebyla jen nenávisť, pro ně ti ruští psi už nebyli ani lidé a jejich nesmyslná krutost budila takový odpor, hnus a nechápatelný údiv, že je chtěli vyhubit tak, jako chceme vyhubit krysy, jedovaté pavouky a vlky, což je pud stejně přirozený jako pud sebezábrany." L.N.Tolstoj uměl psát! A co když si představíme, že to napsal horal, Gruzín, "cizák"? Tu musíme smutně konstatovat, že v současnosti se mění pojem lidovosti spisovatele: v minulosti vyjadřoval především vznešené myšlenky a tužby, jimiž žil lid; teď může hlásat lidovou zlobu a předsudky, nechápat lidi, ale klesat s nimi níž a níž. Ve srovnání s tím už je pouhá maličkost věta z novely Smutná detektivka, že hrdina studuje na pedagogickém institutu Lermontovovy překlady z němčiny společně s "desítkou žídat". Jenom by mě zajímalo, proč se v textu vůbec objevují, když se předtím ani potom nevyskytnou. Snad proto, že se v městě začíná rozvíjet hrozná, smutná detektivka a deset cizáků /proč deset? Patrně se do pedagogického institutu stáhli? Jak patrně, přijímací zkoušky jsou pro ně mimořádně snadné/ se zabývá zbytečnou činností? Nebo je to obvyklé Astafjevovo zlé ironizování nad literární vědou? Takle "žídata" dokazují, že Lermontov potvořil německou literaturu, ale jsou ona sama lepší?

Takže na intelektuály, Moskvany, turisty, tlusté Gogie, Gogy Gercevy, na šikmooké, žídata a konečně i na dámy a pány z litfon-dovských spisovatelských domovů, na ty všechny dští Astafjev zlobu, opovržení a zatracení. Na ně jako na nikoho jiného - oni jsou ze

všech nejhorší.

Ale vážně, Viktoro Petroviči, jako čtenář a jako odborný historik, zabývající se ruskými dějinami, Vám říkám: porušujete /nejen Vy!/, správněji snažíte se porušit, ale nedaří se Vám to vždycky - vlastní talent Vám v tom brání - hlavní zákon ruské mysli a literatury. Tento zákon, odkázaný nám největšími mistry, spočívá v tom, že při úvahách o špatnostech a hrůzách třeba především a do všech důsledků obviňovat sám sebe, brát je na sebe, uvědomovat si, že lid nelze osvobodit zvenčí víc, než jak je svobodný vnitřně /Gercenův výrok, který měl rád Lev Tolstoj/. Pokud jde o osobní, společenské a lidové pohromy, pak čím jsou větší a strašlivější, tím víc tkví jejich prapůvod uvnitř ^{vysoce} nikoli mimo. Pouze takový mravní přístup vede ke skutečnému ^{vysoce} mistrství. Jiný názor znamená pro umělce sebevraždu, neboť ho odsuzuje k děsivé neplodnosti.

Promiňte mi tvrdá slova, ale Vy sám svými díly učíte čtenáře, aby věci nepřikrášlovali.

S úctou N.Ejdelman,

24. srpna 1986.

Moskva, Novolesní 18-1-110, t. 2509323

Dopis V.P.Astaťjeva N.J.Ejdelmanovi

"Nedej nepříteli jíst a pít -
nevykrmiš ho" - Ruské přísloví.

Natane Jakovleviči!

Ani si neumíte představit, jakou radost mi způsobil Váš dopis. Všude kolem se mluví a píše o národním obrození ruského lidu, ale mluvit a psát o něm je jedna věc, druhá věc ovšem je neobrozovat se jen slovy a na papíře. Každé národní obrození, tím spíš ruské, musí mít odpůrce a nepřátele. Když se tedy obrozujeme, dojdeme snad až tak daleko, že budeme zpívat vlastní písně, tančit své tance, psát mateřským jazykem a nikoli nám vnuceným "esperantem", jemuž se "shovívavě" říká "literární jazyk". Ve svém šovinistickém úsilí můžeme dojít tak daleko, že naši puškinologové a lermontologové budou taky Rusové, a jak strašlivé pomyšlení - i sebrané spisy našich národních klasiků budeme redigovat my sami, encyklopedie a různé redakce, divadlo, film si taky "přisvojíme", a jaká hrůza, jaký děs - my sami budeme komentovat Dostojevského Deníky!

Letos v létě zemřela u Zagorska tetička mé ženy, která nám byla druhou matkou, a před smrtí, když se doslechla o komedii, kterou zinscenovali na sjezdu Gruzíní^x, mi řekla: "Neodpovídej na zlo zlem,

-----
 *Gruzínská delegace demonstrativně opustila zasedání, když se Astafjev odmítl omluvit za ony části své prózy, jež považovali Gruzínci za urážku svého národa. - M.J.
 -----

nepřibude ho..."

Budu se řídit její radou a neodpovím zlem na Váš hanebný dopis, z něhož se vyvaluje hnus židovské, přeintelektualizované nadutosti /Vašeho obvyklého "žertěřství"/, ačkoli bych mimochodem mohl uvést citáty, především ze Stasova, o štěnici, jejíž kousnutí není sice smrtelné, nicméně... Raději rozřeším rozpaky Vaše a moskevských židů nad výrazem "žídata" - odkud se vzal, jakživi jsme ho neslyšeli?!... "Tento Kulikovskij byl z oněch Poláků, které můj otec vyvezl jako malé děti z Polska a přisvojil si je a mezi nimi bylo i několik židáček..." /N.Ejdelman, Dějiny a současnost v uměleckém vědomí básníka, str.339/. Tím končím, ačkoli bych mohl citovat ještě hodně. Předpokládám, že nemám horší paměť než Vy, ale vidoucí oko mám jen jedno, proto píše na čtverečkovaném papíru a pokud možno krátce. Ze všeho nejvíc mě ve Vašem dopise překvapilo nahromadění zloby. Co všechno Vám, starému člověku, zatěžuje duši?! Ještě dobře že se podepisujete celým jménem a nezapíráte svého otce. Stejně zlý člověk jako Vy, ale zcela zkažený ateista Josif Arcnovič Kryveljov i jméno uzmul a živí se ukradenou úpadkovou morálkou. Chlemtá se stolu lži, očičkama nevinně pomrkává a považuje všechny kolem za nečestné a lnáře.

Přeji Vám to, co popřála dcera našeho posledního cara, jejíž verše byly vloženy do evangelia: "Panebože! Odpusť našim nepřítelům!... Panebože, přijmi je do své náruče!" Ona, její sestry a bratr, jenž ve vyhnanství definitivně přišel o nohy, i otec a matka byli zastřeleni, mimochodem Židy a Lotyši, v jejichž čele byl proslulý a ~~zavř~~ zuřivý sionista Jurkovskij.

Takže ve chvílích duševního rozjímání byste se měl zamyslet nad tím, že v lágrech jste byli taky za zločiny Jurkovského a dalších a trpěli jste úradkem "Nejvyššího soudce", nejenom v důsledku Ježovova teroru.

Jak vidíte, my Rusové jsme ještě neztratili paměť a pořád ještě jsme velký národ a ještě nás není možné zničit, a tak nás nutno a spoň sražet... S tím se Vám poroučím. Nechť Vaši duši osvátí nejmi-
 lostivější Bůh!

14. září 1986, Ovsjanka

Dopis N.J.Ejdelmana V.P.Astafjevovi

Viktore Petroviči,

chtěl jste mě urazit, a le zarmoutil jste mě.

Ani v nejhrůznějším snu jsem si nedovedl představit, že "vládce nad dušemi lidí" může být nositelem tak primitivního, živočišného šovinismu, tak pudové arogantnosti. Nejde o to, že zastřelení carské rodiny /už dávno bylo zjištěno, že z velké části byli popravčími jekaterinburští dělníci/ neřídil "sionista Jurkovskij", ale "bolševik Jurkovskij"/sionisti, jak jistě víte, měli docela jiné cíle - zřízení samostatného židovského státu v Palestině/; nejde o to, že ten nevýznamný Kryveljov, představte si, se tak skutečně odjakživa jmenuje /stejně jako spousta stejně sympatických "bojových bezbožníků" různých národností/; nejde dokonce ani o "dědičný hřích/národní" v logice Mein Kampfu /i když seděl-li můj otec za hřích "Jurkovského", pak Vaše osobní svízele jsou tedy odplata za rozdělení Polska, ponižování "cizáků", židovské pogromy atd./ . A konečně nejde ani o to, že jste nebyl s to přečíst můj dopis, neboť jste neodpověděl na jedinou jeho řádku /na filologický původ slova "žídata" jsem se neptal a Vy jste ho ostatně v samostatně vydané knize zaměnil výrazem židci^x- snad jste se nezalekl cenzury?

-----
^xv originále "vejčata", je to zřejmě zkomolený pojem "jevrejčata, vzniklý v~~z~~nechááním některých slabik.- M.J.

Hlavní je toto: V mém dopise se dá najít zloba pouze v citátech, v citátech z Vašich spisů, Viktore Petroviči. Snad jste s-e zmylil a napadáte právě je? Několikrát farizejsky připomínáte křesťanské dobro, ale jste stále nemilosrdný, "oko za oko", jako starozákonní Žid. Takový typ myšlení a cítění už je sám odpovědí na příčiny ruských neštěstí: "Lid nelze osvobodit zvenčí víc, než jak je svoboďný vnitřně."

Náš spor /je-li to spor/ bude rozřešen velmi prostě: dokážete-li ještě psát dobře, ba lépe, a přitom nezměníte nynější způsob myšlení, pak máte pravdu Vy! Ale to nedokážete, budete následovat příkladu V.Bělova, jenž rovněž zničil svůj talent nenávistí a napsal zcela špatnou prózu /viz jeho román Všechno je před námi. Naš sovremennik č. 7-8/1986/.

Bohužel, víc není o čem mluvit.

Hlavní odpověď je Váš vlastní text, jehož kopii Vám vracím, abyste na něj nezapomněl.

28. září 1986.

Ejdelman

P.S. V Praze vyšla v r.1926 a 1930 kniha předrevolučního vyšetřujícího soudce N.A.Sokolova Zavraždění carské rodiny /přel. J.Kessler/, která s úzkostlivou objektivitou předkládá dokumenty a výsledky vyšetřování onoho masakru, k němuž došlo 17. července 1918 v někdejší Jekatěrinburgu /Sverdlovsku/ a o němž se v sovětské literatuře přirozeně příliš nepsalo. Údaje této svědecké knihy korigují jak tvrzení Astafjevovo, tak Ejdelmanovo.

V obsáhlém seznamu věcí, jež byly nalezeny po zavražděných členech carovy rodiny, nejsou uvedeny žádné verše carovy dcery /byly čtyři/ v evangeliu; čtrnáctiletý následník nepřišel ve vyhnanství c nohy, trpěl hemofilií /dědičnou krvácivostí/, byl neduživý, většinou upoután na lůžko, nohu měl oteklou, těžko chodil, často ho přenášel v náruči sám car. Jekatěrinburští dělníci byli sice v strážní četě, jež carovu ~~rodinu~~ hlídala, ale popravy se nezúčastnili; popravili ve ~~existující~~ době velkoknížata a velkokněžny, držené ve vsi Alapajevsku nedaleko Jekatěrinburgu /v knize jsou uvedena přesně všechna jména a uveřejněn skupinový snímek popravčí čtyř/. Popravu cara řídil skutečně čekista "bolševik Jurovskij", nikoli Jurkovskij, jeho nadřízeným byl Chaim Gološčikin, rozhodnutí o likvidaci rodiny zřejmě vydal či aspoň schválil v Moskvě předseda Ústř. výkonného výboru J.Sverdlov. Spěšné rozhodnutí bylo vynuceno blízcími se československými legiemi.

Je fakt, že všichni tři muži bezprostředně účastní na této události byli židé. Mezi jedenácti katy byli ovšem i Rusové a Lotyšů, včetně "lotyšů", tj. neruských bolševiků z řad rakouských zajatců /byl mezi nimi i Maďar/. Krutosti nemá zřejmě na svědomí "světové židovstvo", ale mentalita násilí, triumfující v každé revoluci. Nepřesné informace o této tragédii u obou autorů dopisů svědčí o tom, jak chatrné jsou znalosti historických fakt i u lidí, kteří se o ně zajímají. Nemají však zřejmě možnost ověřit si je v historicko-grafické literatuře. Vznikají proto legendy a mýty, v povědomí nových generací je obraz revoluce takový, jaký vykreslila krásná literatura a umění. V této mlhovině se pravda o historii staré sedmdesát let ztrácí v dnhadech, z nichž si může každý vybrat, co mu vyhovuje, a taky si k nim cokoli přidat,

M.J.

384

Ivan Hoffman:

M U Ž P A R A D O X O V ?

Stál som na chodbe a rozväzoval si šnúrky na topánkach. Vedel som, že už sedí v izbe, do ktorej o chvíľ'u vojdem. Určite ho na prvý pohľad spoznám, bude sa predsa len podobat' /hoci Milan tvrdí, že nie/ na svoje fotografie z knihy "Dopisy Olze". Ak sa neprihodi nejaká nepríjemnosť, čiže ak služobne neprídu neohlásení hostia, čaká ma krásny večer. Rozväzoval som si šnúrky a uvažoval o tom, že v tomto meste je určite veľa ľudí, ktorí by tu dnes mali byť miesto mňa. V duchu som sa im ospravedlnil. Ďalej ma na tej chodbe napadlo, že moje predstavy o slávnych ľuďoch mi vždy privodili sklamanie z reálu. Prezident Novotný, ktorému som ako pionier podal ruku v Lidiciach, sa málo líšil od Donovana v šatni športovej haly. Ukázalo sa, že sú to koniec koncov - ľudia: jeden vystrašený, druhý unavený, obaja však už faktom svojej dostupnosti predurčení v mojej spomienke zovšedniat'. Ako tomuto zabrániť? Dumal som pri vyzúvaní. Našťastie povaha skutočnosti nezávisí iba od našich, často iluzórnych, predstáv. Tento večer som si mal uvedomiť, že vzácny hosť je človek, ako všetci ostatní, no súčasne som sa mal i definitívne presvedčiť, že nie je. Vyzul som si konečne topánky, prešiel pár krokov a vstúpil do izby. Zo stoličky sa zodvihol muž v modrej košeli /akých mám niekoľko vo svojej skrini/ a čiernych plátených nohaviciach /aké som mal na sebe i ja/, odložil do popolníku cigaretu a vystrel ku mne ruku: "Já jsem Havel," povedal.

Deň pred tým som si v autobuse po ceste do práce napísal: "Práve to, čo pohne svedomím, stáva sa predmetom pozorného skúmania a nel'útostnej kritiky. Preto ten, kto hovorí k svedomiu druhých, k svedomiu doby, musí byť pokorný, skutočne posledný." Podobne, ako u Borgesa, kde sa striedajú časy prítomné s minulými a budúcimi v nechronologickom slede, i táto poznámka, ktorú som s istou trpkosťou adresoval sebe, bola na moje prekvapenie introitom nasledujúceho večera a vlastne i jeho pointou. Osobne som spoznal človeka, v ktorom sa tak osudovo stretajú paradoxy tejto doby, že nie je ľahké mu nájsť dvojníka.

Niet väčšej satisfakcie ako zistenie, že to, po čom túžime, naozaj jestvuje. Ale niet' ani väčšej ľútosťi nad tú, že jestvuje i to, čoho sa obávame. Zo sveta predstáv som vstúpil do skutočností, zistil, že tentoraz sa tieto svety kryjú a pomyslel som si: "Čo ďalej? Ako usilovať o to, čo už je a ako sa ubrániť tomu, čo aj tak príde?" Oproti mne sedel muž, ktorý našel kl'úč k dešifrovaniu našej národnej traumy /Moc bezmocných, Politika a svedomí, Príbeh a totalita.../, človek vzbudzujúci uznanie a obdiv tých, ktorí si vzájomne neraz nevedia prísť na meno, spisovateľ', ktorý z najčiernejšej analýzy dokáže vo svojich esejách vykreslať svetlo optimizmu a nádeje a vo svojich hrách z najvšednejšej reality strhujúce, znepokojujúce drámy. V úzkej spoločnosti bol stredobodom pozornosti, ale počínal si tak, akoby si toho nebol vedomý. Jeho reč, ku ktorej zpravidla musel byť vyzvaný, bola obrazom pevnej vnútornej disciplíny. Vety sa rodili zvolna, smerovali k dokonalej srozumiteľnosti a napriek ich neefektности som cítil, ako sa mi v mysli ukladajú slovo od slova, navždy. Hoci dosiahol mnohonásobne viac, než k čomu dávali šancu okolnosti, dokonca akoby tie okolnosti sám tvoril a tak sa ocitol na vrchole pyramídy národného odporu proti totalite, hoci jeho meno pozná celý kultúrny svet a štátnici ho buď citujú, alebo sa ho boja, nevzbudzoval ani tieň závidia. I pre ten krátky dych silného fajčiara, pre to trhnutie v tvári, poznačenej väzením, pri každom ďalšom zazvonení pri dverách, ale hlavne pre ten výraz bezbrannosti, krajnej úctivosti k druhým. Hrdina dnešných dní, napadlo ma, človek, ktorý neznesie obvinenie z nedôslednosti či kompromisu, ktorým sa pritom nemožno vyhnúť, chybujúci človek, ktorý nesmie robiť chyby, človek verejný, ktorý za každú cenu, i za tu krajnú - života, je rozhodnutý byť verný ideálu. Teda človek vystavený v každom okamžiku riziku, že s tým, čo reprezentuje, sa mu vymkne z rúk i jeho vlastná skutočnosť.

Ale kto iný môže hájiť život, proti jeho totalitnému mrzačeniu, ako ten, kto všetky bremená je ochotný niesť na vlastných pleciach? Myšlienku o nedelitel'nosti slobody nikdy nevyslovili /ani nepochopili/ tí, ktorí nemajú odvahu vidieť neslobodu druhého a vystrieť k nemu pomocnú ruku. Výzvu k životu v pravde nikdy nešírili, ani neprijali za svoju tí, ktorí v pravde vidia iba prostriedok relatívneho uchopenia skutočností

a nie jej absolútny cieľ. Od moci bezmocných a solidarity otrasených si nič nesľubujú tí, pre ktorých ľudské utrpenie je neprekročiteľným tabu, tí, ktorých v závere nášho storočia viac trápi nedostatok zmyslu pre humor, ako nedostatok ľudskej dôstojnosti či nedostatok aktívnej lásky k blížnemu. Alarmujúci príbeh v šedi totality nehľadá tí, ktorí sa adaptovali na normalizovanú realitu.

Neraz som svedkom toho, ako ľudia porovnávajú svoju situáciu so situáciou iných. Takmer vždy pocitujú krivdu v relácii k bohatším, úspešnejším, a takmer nikdy necítia provinenie voči cudobnnejším, krachujúcim. Nezaslúžený nedostatok je častejším motívom k úvahe i činu, než nezaslúžený blahobyť. V mene akej morálky, sa človek vymyká z tejto stereotypnej schémy a prirovnáva sa k biednym, nešťastným, slabým, k tým, ktorí väčšmi trpia? V mene čoho človek obdaruje chudobnejšieho, v mene čoho on, zdravý, stratí čas návštevou chorého? Nie je to morálka silných, sebavedomých, morálka mocných. Láska, ku ktorej sa Václav Havel hlási v závere svojej vlastnej obhajoby pred senátom Mestského súdu v Prahe 23.10.1979, sa rodí v opačnom póle ľudskej bytosti: v slabosti, v pokore, v pocite nehodnosti a viny. Ako to, že potom jej nositelia menia svet? Ako to, že z poníženia a utrpenia, z neistoty a váhania, z úzkostného sebaspytovania povstane dúha, ktorá preklenie márnosť nášho pozemského údely silou ducha?

Ale inak to vlastne ani nemôže byť. Iba naliehavý pocit, že nie som dobrý, robí dobro záväzným cieľom, iba trauma nehodnosti nám dáva bezhraničnú odvalu, iba presvedčenie o vlastnej vine nás núti zápasit' o nevinnosť. To je príčinou paradoxu, prečo muž, ktorý denne prijíma troch zahraničných novinárov, s ktorým sa stretávajú západoeurópski ministri a predsedovia vlád s ním raňajkujú pred návštevou u prezidenta, dramatik, ktorého hrajú svetové divadlá, hoci dvadsať rokov nemá kontakt s javiskom, spisovateľ, ktorý hoci je pod neustálym dozorom ovplyvňuje verejnú mienku vo svojej zemi, človek, ktorý je obklopený sympatiou, úctou a dôverou - nie je šťastný. Paradox úspechu: Na falošnej sláve možno mať účasť, možno ju zorganizovať, no naozajstného úspechu sa človeku vždy dostáva neprávom. Jeho nositeľ sa nestáva šťastným odozvou svojich slov, tak ako účinok jeho slov /ich pravdivosť/ nie je daná jeho ši-

kovnosťou. Vo svojom vnútri s istotou vie, že je prostredníkom inej reflexie sveta, než akej je schopný byť autorom, že pravdu nemôže vysloviť, že táto je vždy ním vyslovená, a to k obrazu, ktorý mu nie je dané komplexne uchopiť, pretože je to obraz, ktorý ho nekonečne presahuje. Tak to, čo rezonuje medzi ním a jeho publikom, je spoločná túžba. Rezonuje to nevysloviteľné, pretože skutočné absolútne.

Zhodou okolností som však bol svedkom prvej ozveny tej najsilnejšej rezonancie, akej sa Václav Havel dočkal. Debata bola na jeho prosbu prerušená, aby si mohol vypočúť vysielanie Hlasu Ameriky o demonštrácii ku dňu ľudských práv na Staromestskom námestí. Niekoľko tisíc občanov našlo odvahu verejne prejaviť svoje sympátie k Charte 77 a k Václavovi Havlovi osobne. Čakal na tento okamžik desať rokov, z toho štyri vo väzení. "Ukázali jsme jim, že taky dovedeme zaplnit nějaké to náměstíčko," povedla jednoducho. Spomenul som si na dáždívý deň v roku 1979, keď som počul kamelota v podchode na Václavskom námestí vyvolávať: "Václav Havel odsouzen na tři a půl roku!" Zamračení ľudia si roztržito kupovali Večerní Prahu. Boli bezmocní, hanbili sa a báli. V ten večer on sám v liste hovorí: "... dívám se do budoucnosti s veselou myslí."

To, čo ho oprávňovalo k optimizmu vtedy a prečo je rovnako optimistom i dnes, je jeho presvedčenie, že život nemožno potlačiť, že dejiny vždy budú pokračovať. Intenzívne žije svoju dobu, no súčasne je nad ňou. Tým zlým sa zaoberá akoby v minulom čase, kým jeho nádeje sú časom prítomným. Bráni sa patrit' kamkoľvek, sánží sa byť zodpovedne sebou a možno i preto je prijímaný všade. Čím si však zaslúžil širokú pozornosť predovšetkým?

Ako filozof si prekliesnil cestu usadeninami najrozličnejších terminológií a uvažujúc o povahe skutočnosti vo vlastných termínoch, vyslovil súčasnou rečou dve zásadné úvahy o morálke, ktorá človeka vedie k prekročovaniu samého seba, ktoré ho núti vzťahovať sa k "absolútnemu horizontu": Hovorí, že jej pôvod nepoznáme, a hovorí, že vieme o jej existencii, ktorá nie je nami daná.

Dnešnej dobe sa nemožno účinnejšie prihovoriť. Nedôveru totiž vzbudzujú aj tí, ktorí sa tvária, že metafyzická nádej

vyplýva z prostého pomenovania večného princípu, ale aj tí, ktorí v prospech nádeje pozemskej zatratili večnosť. Skutočne vidíme dva druhy ľudí, ktorí neoslovujú svoje okolie. Prví dospeli k formalizmu, pretože autor sveta sa im stal všednou bytosťou, nevzbudzujúcou už rad bytostných otázok o povahe človeka a bytia, kdežto druhí dospeli do slepej uličky rozumu, teda k neschopnosti pochopiť svet a človeka tým, že existenciu večného princípu, ktorý človeka presahuje, popreli. Sú to dva druhy tej istej pýchy, keď človek rezignuje na svoje človečenstvo, mysliac si, že k nemu definitívne dospel.

Václav Havel sa ťažko skúšanému národu prihovára na hranici jej tradícií kresťanských a demokratických. Ak tieto v minulosti boli národnou dilemou, tak z pohľadu posledných desaťročí sa javia ako diptych vytrácajúcej sa národnej identity. Zápas o slobodu občianskú i duchovnú sa z parlamentu a vlády už pred štyridsiatimi rokmi preniesol do srdca jednotlivca. Moc, ktorá prenasleduje všetko individuálne, pestré a živé, má protivníka v živote samom, ktorý sa mnohokrátymi formami bráni zmanipulovaniu, "znicotneniu" a zániku. Skutočnou, každodennou dilemou nášho občana je žiť v pravde, alebo v nepravde.

Nemyslím si, že Václav Havel je politický stratég, hoci jeho myšlienky pochopiteľne majú politický dosah už tým, že vedú k rozrušovaniu byrokratických štruktúr mocenského monopolu našej nelegitímnej politickej reprezentácie nezávislými iniciatívami občanov. Rozhodne však čítba jeho esejí neposkytuje návod na inú revolúciu, než akou je obroda ducha. Tento návod je však strhujúci. Keď môj brat dočítal Havlove listy z väzenia, okamžite sa dal do štúdia Nového zákona a o niekoľko mesiacov pristúpil k svätému krstu.

Nevidím v tom žiadnu záhadu. Václav Havel svojou poctivou snahou zformulovať problém svojej viery v život, ktorý s ním zdieľa každý, kto hľadá pravdu, súčasne i dáva odpoveď. Zmyslom nášho pozemského bytia je, jednoducho povedané, práve tá poctivosť vo viere v život. Ona vedie k tolerancii a k láske, k hlbokkej účasti na osudoch druhých, k účasti na osudoch národa a sveta. A nutne vedie i k poznaniu našej účasti na večnosti. A tak nadväzujúc na Havlove paradoxy sa mi vidí na mieste povedať, že tak ako bez kríža niet spásy, bola by bez tragédií, ktorými prešli naše národy, nemysliteľná ich dnešná statočnosť,

ktorej práve Václav Havel je príkladom za dlhý rad ďalších.

Tieto neporiadne úvahy na okraj večera s Václavom Havlom sú určené tým, ktorí ho majú radi a neboli prítomní. Píšem ich vo vedomí, že téma je nad moje sily. Ochoťne dám za pravdu každému, kto mi vytkne neadekvátnosť odvahy, s akou som prekročil rámec prostej reportáže. A predsa, nemohol som sa v záujme objektivity zaoberať iba tým, čo odznelo. Človek, o ktorom hovorím, práve preto, že svojimi textami vyráža človeku dych, je z titulu svojej slušnosti povinný pôsobiť na živo - ako suchár. Iba tak je vôbec možný rozhovor.

Tento muž, od ktorého sa všetci zúčastnení chceli dozvedieť, čo nás čaká, ktorého s detskou naivitou prosili o odhalenie budúcnosti, ktorú on akoby zosobňoval v sebe, sa v jednej chvíli usmial a povedal v spoločnosti, ktorej väčšia polovica bola katolíkov: "Já nevím, ale myslím si, že lidem, kteří mají metafyzickou naději, na tom nemusí až tak záležet." Na to sa ozval hostiteľ: "Já ju mám - metafyzickou nádej." A Václav Havel s tichým úsmevom dodal: "Já taky."

16.-31.12.1987

210

Ivan K a d l e č í k

PRIPOMIENKY

/besednica/

Praedeo z matkinej strany Martin, zvaný aj Bosniak, garbiar a mešťan pukanský, bol bruchomlucem. Prezývku identifikovať neviem, azda v Bosne vojenčil alebo vandroval ako remeslník, no prekvapilo ma, keď na moje bližšie určenie ktosi zo starších raz použil slová: to je ten od Bosniakov. Že bol Martin bruchomlucem, viem od mamy. Ale pri excerpovaní rozličných starých novín a časopisov pre potreby biografické a bibliografické Matice slovenskej /tak mi priatelia anonymne pomáhali, keď som bol v rokoch 1971 - 1976 bez zamestnania/ som v Národných novinách z minulého storočia naozaj natrafil na zmienku o výlete takzvaných národovcov na vrch Sitno /1009 m/, najvyšší bod Štiavnického pohoria, z ktorého občas vidno ponad južné roviny až do bývalého anyaországhu - Maďarska; ale aj Nízke Tatry. Mój Martin zabával spoločnosť improvizovaným a fingovaným rozhovorom s rytiermi, ktorí tam spia a vstanú na pomoc, keď Slovákom bude najhoršie: tí rytieri sa zatiaľ nezobudili. Bosniak im kládol otázky, sitnianski spachtoši odpovedali tlmeným hlasom, vychádzajúcim z hlbín - ale čo mu odvetili, už neviem. Zo svojej záhrady budem raz vídavať kamenný veľrybin chrbát Sitna, mŕtvej sopky. Čakať. Legendám, povestiam veriť. Rozprávkam veriť, sakra mordent. Ľahko byť bruchomlucem vo svojej vlasti.

V slovenskej tlači sa v minulosti fejtón volal besednica. Majstrom besednice bol spisovateľ Svetozár Hurban Vajanský /1847 - 1916/. Toľko Slovník literárnovedných termínov. Názov pochádza asi od slova besedovať: debatovať, priateľsky sa zhovárať o všetkom možnom.

V budúcom živote bol som azda aj stromom, už sa ním stávam, stoprstý, stoprstný, prstnatý. Z okna sa vidím od písacieho stola voči oblohe. Príznačky: nerád sa premiestňujem, a nie je to lenivosť, ale hlboký, až šokujúco bolestný pocit, videnie, ba záblesk jasnosti, ktorý ma postihol v autobuse, keď idúc z nejakej porady či školenia... Nehybne sedím, driemem pasívne, iba ak trochu myslím - a krajina sa pohybuje, mihá: načo? prečo? pre čo? kam? Psy-

chopatický zážitok absurdnosti z premiestňovania, z letiaceho tela nezúčastneného, akoby vystreleného, riadeného cudzou vôľou, zdanlivo počľa priania, počľa vlastnej voľby. Voľba jestvuje? Kedysi v kasárňach, keď som samopalom bojoval za mier, podobne intenzívne ožiarenie otázkami: kde som sa tu vzal? prečo?; anti dejà vu, som zároveň káesi inde a inak. A už som stromom, nemusím čakať na minulosť. Korene hlboko v zemi. K nebesiam ruky sa chvejú halúzky keď je vietor vánok víchor prsty ramená prsty /prs a prst je vzťah iba gramatický?/. Lístie mi padá, lístie mi padá až k zemi. Hnije ako perspektíva. Budúci strom, ktorý dávno zomrel. Toto všetko môže byť pravda, ba aj nemusí. Pravdu má asi syn, keď rýmuje:

Najlepší je život krtka,
vo dne spí a v noci - tiež.

Pour féliciter - blahopranie, blahoželanie, žičlivosť, skratka P.f. Novoročenka. Spisovateľ Lumír Čivrný, hoci osobne sme sa nikdy nestretli, ani neviem, aké má vlasy a koľko, akú má telesnú hmotnosť a výšku, a čo si o ňom myslí vrchnosť, mi každý rok "nový" - a trvá to už najmenej desaťročie - pošle ako P.f. pár riadkov nejakého textu vtipného, múdreho, aktuálneho vo svojej nadčasovosti, ako napríklad štvorveršie z Raď starých Čechů:

Medvědu v ucho nedmi
Kašlání vši nenaslouchej
Mezi lžicí a ústy nejez
Z lejna muškát nedělej.

Usilujem sa pánu Čivrnému, ak mám čo, vždy odpovedať. Bratstvo ľudí. Poznajú sa. Ešedujú.

V noci sa prebúdzajú, na škatuľku od cigariet Mars si značím: Príčinou organu je Slnko. Včera v detstve, včela v detstve. Predvčerom, pred včelou? Surrealistický prúd vedomia-podvedomia-nevedomia. Reálny socializmus je už surreálny. Keby človek neumieral, zahynulo by ľudstvo. Kolektívny intelekt včiel, na jednej nezáleží. Ale čo človek? Predvčerom v rodnom dome a záhrade. Čo najpresnejšie stúpam do svojich detských šľapají, všetky sú tam, nechýba jedna stupaj, šľak, odtisk, stopa, odtlačok. Chýba tam vtedajší ja. Zbytočne stúpam, márne ako na márach, rozmarne márnim čas, nie som tam, nestretnem sa sám. Kdeže je už len vtedajšok? Ten istý priestor temer nezmenený, ten priestor trvá. Slnko je Smrť? Do očí mi hľadá, ma hľadá, mi hľadá, ma hľadá. Priestor je ten istý. Ja som sa zmenil? Čas ma zmenil? Nie! Čo je to priesto-

ročas?

Sviatok Troch kráľov, 6. januára, sa viaže k mnohým ľudovým pranostikám, zvykom, porekadlám, k výtvarnému umeniu, k dejinám. Ale v slovenskom kalendári, na rozdiel od českého, je vtedy Antónia, a to som ešte rád, že nie Žaneta alebo Karina. Sme pokrokovjší. Len mladí ľudia nevedia, kedy je teda tých Troch kráľov. Úcta k tradícii, úcta ku kultúre. Nuž, vravím synovi, vtedy, keď je Antónia. Ale to nie je veľmi frekventované meno, takých mien je málo. Reku ani Traja králi nie sú veľmi frekventovaní a je ich ešte menej. A kedy to je? V škole ich to neučia. To máš, synku, veľmi jednoduché: vynásobiš Troch kráľov dvoma a máš šesť, teda 6. 1. Alebo, vraví Jurko, šiesteho delíš - skúška správnosti - dvoma, dostaneš Troch kráľov. Na Slovensku je aspoň veselo. Extra Hungariam non est vita, et si est vita, non est ita.

Ľahko sa človek môže stať spisovateľom-bruchomlúvcom vo svojej vlasti.

Február 1988

93

Významné dny, vybraná data

Ivan Klíma

Mílokdo věnuje této části kalendáře pozornost. Nicméně Významné dny, památné dny, vybraná data 1988, jak je najdeme ve všech diářích a kalendářích, jež lze koupit v našich obchodech, nám povědí o oficiálním myšlení víc než různá prohlášení o novém myšlení či demokracizaci.

Nabídlí nám padesát šest státem požehnaných dní, na něž podle jejich mínění připadá významné výročí anebo se má vzpomenout událost či osobnost. Výjimečně na některé dny připadají dvě významné události. /11. července se ku příkladu můžeme radovat ze Státního svátku Mongolské lidové republiky a Dne Pohraniční strážce./ Nejvíce vybraných dní je věnováno státním svátkům. Vybrali nám států patnáct /včetně našeho/. Mezi státy, jejichž svátky mají pro nás význam, jsou i státy tak blízké našim srdcím, zájmům, hranicím i kulturní tradici jako Laoská lidově demokratická republika, Kampučská lidová republika, Korejská lidově demokratická republika či zmíněná lidová republika Mongolská. Že mají státní svátky země jako jsou Spojené státy severoamerické, Francie či sousední Rakousko nás zajímat nemá.

Významně je i vzpomenuo našich presidentů. Měli jsme, jak plyne ze zmíněné soupisky, celkem čtyři: Klementa Gottwalda, Antonína Zápotockého, Ludvíka Svobodu a Gustáva Husáka. Naše domněnka, že presidentů se vystříдалo za sedmdesát let naší republiky dvakrát tolik, se vážně otřásá. Zakladatel republiky se ani v tomto slavnostním roce do kalendária nevešel. Zato se do něho vešlo několik cizinců. Dva Rusové - totiž V. I. Lenin /ten dvakrát; dnem narození i úmrtí/ a J. A. Gagarin /12. dubna/ a dva Němci: Karel Marx a Bedřich Engels. Proč právě ti a ne Beethoven, Hegel, Tolstoj, Kafka či Einstein začínáme tušit.

Také české historii se dostalo několik míst. Z předválečných kalendářů přežili Cyril a Metoděj a Jan Hus /před válkou ovšem měli svátky/, z dob nejstarších jsou zmíněni Jan Žižka a ke Dni učitelů vzpomenuo i Komenský. Kníže Václav - patron této země Karel čtvrtý /Otec vlasti/ či Jiří z Poděbrad propadli beznadějně.

Z moderních dějin je vzpomenuo vyhlazení Lidic i vyhlazení Ležáků /nikoliv však 15. března, bez něhož by nebylo vyhlazení/, Zahájení Velké mostecké stávk, Vyhlášení Košického vládního programu, Založení Rudého práva, Den znárodnění, jenž 28. října časově nelogicky je zmíněn dříve než Vyhlášení samostatnosti /přehození čas-

vé posloupnosti má bezpochyby zdůraznit nesouměřitelnost obou událostí v očích sestavovatele./ Vzpomenuta je i Martinská deklarace, Květnové povstání a Den Osvobození naší vlasti Sovětskou armádou. /Logicky vzato část naší vlasti zřejmě dodnes nebyla osvobozena./

Z významných osobností po J.A.Komenském krom čtyř presidentů je už zmíněna jen jediná - Vl. Remek. Vzpomenout Remka a zapomenout Havlíčka, Palackého, Čapka ze Slováků /kromě stávajícího presidenta se nedostal na soupísku ani jediný!/ Štúra, Šafaříka a Štefánika, nevzpomenout laureátů Nobelových cen Heyrovského a Seiferta /že by v duchu nového myšlení věděli o Janu Palachovi či Janu Patočkovi, jsem ani neočekával/, nezaznamenat vůbec nejproslulejšího Čecha moderní doby Antonína Dvořáka může jen někdo, kdo nechodil do českých či slovenských škol, anebo do nich sice chodil, ale vlastním národem a jeho tradicemi pohrdá. Ještě v kalendáři nalezneme několik významných dat jako Den čs. raketového vojska a dělostřelectva, Den Sovětské armády a Sovětských námořních sil, zahájení Měsíce knihy a Měsíce československo-sovětského přátelství, Den pracovníků kultury /je to snad, ne-
dejbože, i můj významný den anebo je to naopak svátek ředitelů domů pro potlačování kultury a ředitelů nakladatelství a úředníků ministerstva s obdobným cílem?/, Mezinárodní Den dětí, Mezinárodní družstevní den a samozřejmě i Velká říjnová revoluce. V kalendáři také jako korunu významnosti nalezneme trojjediný den. Po tři dny v květnu /schválně: víte, které to jsou?/ máme vzpomínat založení KSČ.

Počáteční tušení se potvrdilo. Sestavovatel místo občanského kalendáře nám předložil kalendář stranický. Vyjevil tím mimoděk víc, než zamýšlel. Nejen svůj vztah k občanům, také svůj chudičkový obzor. Zveřejnil své pojetí historie i tradice. Svůj vztah k těm, jimž národ vděčí za svoji existenci i za to, že je dosud - navzdory vší zmarňující činnosti - počítán mezi kulturní národy, dokonce i mezi národy s demokratickou tradicí. Co má demokracie s tak zvanou demokratizací společného, předvedl sestavovatel názorně. Kdo je jakkoliv spojen s ideou demokracie ať u nás či ve světě - na soupísku se nedostal. Sestavovatel rovněž ukázal, jak dalece se ho dotklo "nové" myšlení. Hlavní tezí nového myšlení přece je, že žijeme na jedné planetě a musíme ji tedy uznávat za náš společný svět, i když si v některých jeho částech lidé zvolili jiný systém, než vládne v oněch patnácti zemích, které nám předložili jako jediné představitele zaznamenáníhodného lidstva.

Jaro Šolc   Fejtóny pre Hanku

1.

Ako mládenček v tercií či v kvarte reálneho gymnázia dozvedel som sa od svojich profesorov o Diogénovi zo Sinopy, ktorému poslúžil za príbytok na slobodné filozofovanie v Athénach vyradený sud, akiste od vína. Vtedy nám žiakom bolo to predovšetkým smiešne, a ani profesori, azda príliš unavení ťažkou učbárskou drinou, nie veľmi sa namáhali objasniť nám hlbšie zmysel tohoto Diogénovho postoja či východiska alebo gesta. Diogénes zrejme hlásaním zásady maximálnej skromnosti v potrebách a tiež užitočnosti hmotného strádania /a svet ho za to nazval zakladateľom cynizmu/ zabezpečil si pred samým sebou slobodu filozofovania, ktoré ho vnútorne uspokojovalo, ale hmotne len veľmi biedne zabezpečovalo. Len tak možno pochopiť, prečo bol Diogenes šťastnejší v sude, ktorý mu daroval nejaký dobroprajný grécky vinohradník, - než v antickej vile, ktorú by mu bola pridělila akiste rada miestna vláda alebo nejaký regionálny tyranos mestského štátika za cenu - pre mnohých ani nie takú veľkú - mlčania a občasného oslavovania podľa vládneho grafikónu osláv.

Premýšľajme však ďalej o Diogenovom sude. Čo by sa asi stalo, keby bol Diogenes natrafil na ešte väčšieho dobredeja, a ten by mu bol daroval nie deravý, ale nederavý a plný sud dobrého vína primeranej veľkosti, že po vypití obsahu bolo by sa dalo v ňom bývať.

Milý Diogenes by postupne a vytrvale každý deň sud vyprazdňoval, denne by si do nosa litrík dva vínka dával. Čo by sa stalo? Pravdepodobne by si bol na vínko zvykol a k nemu si aj pečienku vyžadoval, a tak potom po ~~krutom~~ vnútornom boji by ponuku miestneho tyranosa bol prijal a miesto do vyprázdneného suda sa dovládnej vily nastahoval, a z tej by síce aj ďalej ľudu

2

atžénskemu potrebu skromnosti, hmotnej nenáročnosti hlásal, ale veľmi priveľmi by sa v slobode slova nenaparoval, len v skromnosti svoj denný prídela vládneho vína a chleba a pečienky konzumoval. Bol by na tom slovom podobne ako dnešný člen korešpondent Akadémie vied novodobých regionálnych tyranov menších väčších štátov. Koniec.

Lukavica, február 1978

2.

Hanka miluje vtákov v prírode. Klietky pre vtákov neuznáva. Nadrobno nakrájala slaninku, kúsiky masla, a dala to na misku do obloka pre sýkorky. Takto ich chcela podporiť a súčasne podplatiť, aby sa jej zlietali na oblok. Takto boli vyložené slaninovo masové pochúťky na ramsu v očakávaní hlfnej návštevy sýkoriek a ich prevelikej lásky či vďačnosti za pohra v zime dost' krutej.

Áké bolo Hankino prekvapenie a sklamanie! Sýkorky si to dost' dlho nevšimli, potom iba tu i tam niečo uchmatli, ale po družnosti a vďačnosti ani stopy. Hanka manévrovala miskou, hľadala pre sýkorky rozličné - podľa nej lákavejšie a výhodnejšie polohy, ale daruo. Sýkorky zase len kuštku po kuštku tu i tam uchmatli a uleteli.

Čo s nimi? Nepasuje im drobenie, vôbec celá príprava na pohodlné zobanie?

Vzal som motúz a uviazal naň dva väčšie kusy slaniny a zavesil na oblok do pozície priaz krkolomnej. A čo sa nestalo?

Sýkorky sa hlfne zleteli. Obletovali, vešali sa na slaninu a uštipkávali si z nej radostne preradostne. Bojazlivosť ich celkom opustila, klopkali na oblok veselo, bystro odlietali a zase priletávali. A ukazovali jedna druhej, a aj nám oboz za oblokom, čo ony dokážu, ako sa ony na ten motúz vedľa zachytiť, slaninky si do zobáka prichytiť, hotové akrobátky ; i bola radosť zo slobodného uštipkávania takého kúska, aký im pasuje. Radosť zo slobodnej vynaliezavosti, d dôvtipu zliala sa s potrebou zachovania života v jedno a to samé: akiste aj človek v prvobytnosti svojej v hľadaní jedlých korieňkov a v love drobných zvierat i potrebu zachovania i radosť z činnosti tejto nechádzal. Ale bol tu aj strach z nedostatku korieňkov jedlých, semiešok a zvierat drobných i v čších, zo smrti hladom. Avšak na pôde obrovského bohatstva a skoro neobmedzených vedecko technických možností našej súčasnosti nenavrátla sa pôvodná jednota pracovnej činnosti

a pracovného uspokojenia Slováka, a je zď skoro neuveriteľné, že pri desiatke osláv najprv revolučného, teraz reálneho socializmu, nedosiahlo sa oslobodenie práce, čo malo byť základom a cieľom socialistickej revolúcie.

Lukavica, február 1978

82

Alexej Pludek: Rozhovor. /Nedělní vydání LD z 30. 1. 1988, s. 5, připravila Andrea Vernerová, název - Dnešek je významná historická kategorie/

Plánek má podtitul: Rozhovor se spisovatelem Alexejem Pludkem o současné tvorbě a jiných aktualitách. A v rozhovoru šteme toto aktuální vyznání /v odpovědi A. Pludka na 4. otázku/:

"Pokládám totiž vlatenectví /společně s Palackým/ za rys charakteru a zazlívám našemu výchovnému systému zanedbání této významné složky duševního života národa. Pokusím se splatit dluh, pokud je jedinec schopný, alespoň něčím:" atd.

Splácení dluhu je věc závažná a proto ocituji, pro ezřejnění úmyslu A. Pludka v tomto směru, odpověď o jeho tvůrčích plánech:

"Současností jsem se zabýval nejen v pečátcích své tvorby, ale i zcela nedávno. Ve smyslu objasněném výše: to je základní zápas o rovnost. Čtenáři mi poslední dobou zvlášt připomínají můj román - spíš větší novelu - Vabank, která vyšla před čtrnácti lety je dávno vyprodána a ani v knihovnách ji leckde nedostanete, protože byla jako epetřebovaná vyřazena. Zdá se, že jí mezi rozumějí teprve nyní. Její hrdina, čestný nestraník, inženýr, se pē letech setkává s několika kolegy z fakulty nebo keleje a s ohromením zjišťuje, že bývalí nesnášeliví ideologičtí sektáři provedli náhle krkolomný skok a proklamují hlasitě reformy, při nichž by jim ovšem zase zůstal monopol mínění, jehož se v době svého sektářství zmocnili, a uchevali si tak dosažené pozice. Čtenářům ovšem nové vydání slíbit nemohu, na to autor nestačí. Pokusím se však o zařazení novely do širšího vyprávění jako prostřední část; první - Rošáda - se bude týkat událostí z roku 1948, druhou bude poněkud uzpůsobený Vabank a třetí pod jménem Pat současností roku 1988. Snad se mi to podaří."

Alexej Pludek tedy doufá, že se mu "podaří" "poněkud uzpůsobený Vabank" vydat i v době "glasnosti". Vždyť: Dnešek je významná historická kategorie! Současná literatura nemůže, než být ve svých oficiálních projevech věrným zrcadlem současné vládnoucí politiky: jestliže se nástupcem G. Husáka stal ten, kdo nejstřeji vylučoval své kolegy z politického života země, pak je logické, že po jeho nástupu k moci nejrychleji se česká literatura pochlubí opět - poněkud uzpůsobeným - Vabankem. Vabank byl totiž literárním počinem, který v české literatuře 70. let ideově nejodpornějším způsobem znevažil období roku 1968: stal se /umělecky nedůstojným/ vzorem, kterak naplnit ve vydávání knih "Počtení z krizového vývoje", na němž stojí celá normalizační politika v ČSSR. Alexej Pludek jako nestraník svým Vabankem dokonce zaskočil KSČ vždy věrné pisálky: Jana Kozáka, Donáta Šajnera, atd. Jeho Vabank

je dílem pokroucené optiky, jakou získává literát vystrašený svými minulými ideovými hříchy. Ty se snaží odčinit; politickou moc vidí dosazenu na místě všemocného Boha a snaží se pak - ve zvrhlém stupování intelektuálního odkazu Augustina Aurelia - přimět moc k výroku /při hodnocení k nobélce noci předloženého díla/: Ó, Felix Culpa! Opravdu šťastná vina - i z hlediska předsedy Revizní a kontrolní komise ÚV KSČ, Miloše Jakeše. Jeho vrstevník zde, v první polovině 70. let a ve sféře umělecké prózy ukazuje ve Vabanku, jak ty statisíce vyloučených straníků hráli - všichni, ~~...~~ - vabank hru, pro udržení svých osobních - "pezic"! Byli to prospěcháři, české umění o tom ve Vabanku podalo čitelný důkaz - a proto byl za odměnu Alexej Pludek jmenován zasloužilým umělcem!

V Rozhovoru z 30. 1. 1988 však tvrdí, cituji, v odpovědi na otázku třetí /"Myslíte si, že literatura dokáže postihnout současný život v jeho plné šíři?"/:

"Literatura bude vždycky dominantním uměním, kontakt mezi lidmi je totiž založen na dorozumívání řečí./.../ Proto je důležitá kulturnost autora, jeho jazyka, zobrazovaných vztahů./.../ Obávám se, že méně kulturní autoři propadají vulgárnostem, laseivitě, primitivnímu řemeslu a laeinné publicistice o aktuálních mimouměleckých oblastech./.../ Myslím, že udílení cen u nás i ve světě je někdy diktované rovněž mimouměleckými zřeteli, a to i nejvyšší z nich, nevyjímaje Nobelevu. Také čestné tituly spisovatelů přežívají už jenom u nás jako v jediné z mála zemí na světě."

A nyní se držím jen podtitulu: Rozhovor se spisovatelem Alexejem Pludkem o současné tvorbě a jiných aktualitách. Jinou aktualitou je v tomto smyslu čestný titul spisovatele A. Pludka z roku 1968: tak v časopise "Skaut-Junák" z listopadu 1968 je hned za úvodním listem otištěna na místě první fotografie Alexeje Pludka. Stojí za řečnickým pultem a za ním je výrazný znak světového skautingu: fotografie je nadřazena v časopise i fotografii prezidenta ČSSR - nehledě k fotografii předsedy vlády ČSSR Černíka či Dubčeka /s rýčem u stromu/. Pod fotografií je uveden čestný titul, cituji:

"Přípravy na III. junácký sněh vrcholí. Předseda ediční rady spisovatel Alexej Pludek informuje oblastní velitele o novinkách junácké literatury".

Ano, ačkoliv vrstevníci Pludek a Jakeš pocházejí z málem shodné oblasti Moravy, Pludek oproti funkcionáři ČSM Jakešovi byl před rokem 1948 - i po něm - funkcionářem Skautu. A jako spisovatel si považoval za čest, že časopis "Skaut-Junák" hned za úvodní fotografií rakve Jana

Palacha etiskl jeho spisovatelský vzkaz. A vzpomínku na "slibový táberák". Cituji z tohoto textu A. Pludka /Skaut-Junák, leden 1969, ročník XXXI, č. 9-10, strana 2 a 3/; věta úvodní:

"Nikdy nezapomenou na ten den... /.../ Je to tak dávno, tak dávno... Ani se mi přiznat nechce k těm třicítí létům - mezitím.../.../ Vím jenom tolik, že to dodnes nosím jako vzkaz dalek /.../, vím jenom tolik, že dodnes mi vzpomínky zvučí bratrstvím oddílové soudržnosti a magií tradic, předávaných z generace na generaci./.../ Měli bychom daleko víc než dosud odkrývat smysl a cíl zkušek, stupňů, odznaků a met, jež má skaut dosáhnout. Nemí v tom ješitnost ani pýcha mít na rukávě označeno to, čím jsme."

Na stejné straně Skautu-Junáka je etišťena připomínka O.A. Kukly /dnešní kmenný autor týdeníku "Signál", řízeného kpt. a "rozvědčíkem" Míraříkem/. O. A. Kukla vyzdvihuje zapomenané tituly pro bývalé ~~skauty~~ skauty-literáty. Článek vévodí kresba Míleslava Bureše a je vyzdvíženo, že, cituji "už když byl rádeem družiny "Vyder", vysloužil si skautskou přezdívku "bratr Poeta", která s ním šlá po všechna léta a předznamenala jeho životní a uměleckou dráhu. Junácký oddíl, jehož byl členem, pořádá např. 11. září 1928 Večer moderní poezie. Zúčastnil se její básník Lacina a "bratr Poeta" tu /.../ spolu s Behuslavem Březovským, dnes rovněž známým českým spisovatelem, jemuž v oddíle říkali "Rezavá Kudla", atd.

To vše jsou "a jiné aktuality" k Rozhovu Alexeje Pludka. Od jedné slibové vaty /táto viděl/ vstupovali do "socialistické literatury 50. let" literáti Lacina i Březovský, atd. /Z časopisu "Vpřed-Rychlé šípy", ročník I., z 28. května 1946, můžeme citovat např. ze s. 10 jména známá z pozdějších Literárních novin - Taras Kuščinjakyj či Jaroslav Pavcovský./Dnes se snaží naznačit, že i z těchto důvodů psal svůj Vabank. Ale jestliže jk - Dnešek je významná historická kategorie - pak i včerejšek na významu neztrácí! Zvláště, když se Alexej Pludek veřejně snaží vyznačovat svůj záměr - "splatit dluh"! A jeho čtenář se diví: ten, kdo "udílení cen" a titulů k sobě přitahuje především - "mimoúmeleckými zřeteli" - najednou proti tomu protestuje. Nemusíme však Rozhovor A. Pludka v Lidové demokracii brát příliš vážně: ve stejném lednu 1988 poskytl Rozhovor Svehodnému slovu. Podtitul: Hovoří zasloužilý umělec Alexej Pludek. /Sv. slovo, 29. ledna 1988, č. 23, s.5/ Zde v odpovědi hned na 1. otázku zdůrazňuje, že jedna z jeho "beletristických prací" získala, či, cituji - "byla jí udělena čestné uznání Premie europees za rok 1983". V odpovědi na 2. otázku pak zdůrazňuje, jak je jemu, A. Pludkovi, společnost ve sležkách ovládaných zřetelně i "mimoúmeleckými zřeteli" - nakloněna! Cituji:

"Také mi pomohlo ministerstvo kultury ČSR kratším studijním pobytem

v Anglii a hlavně opravdu vlídné jednání instituce Tri British Council, která mi můj pobyt platila a s velkou ochotou umožnila návštěvu potřebných míst, včetně Oxfordu".

Tak se dostáváme k další "jiné aktualitě" v souvislostech s názorem A. Pludka, jak je "důležitá kulturnost autora". Vyjevuje se, jak je pro československou kulturu děsivé její rozpolcení na oficiální a umlčenou část. Např. v době, kdy instituce Premio europeo vydávala A. Pludkovi za historickou prázu čestné uznání, proběhlo ~~zhodnocení~~ jeho beletristického díla v čs. samizdatu. ~~ten~~ je však natolik policejně umlčen, že nikdo nezaznamenal kulturně průkazné zhodnocení jedné z Pludkových historických práz jako díla záměrně antisemitského. Antisemitismus projevovaný u spisovatele je v ČSSR dobrou legitimací pro udělení stipendia ze stran současného ministerstva kultury ČSR: proč však stejného spisovatele podporuje finančně i "instituce Tri British Council"? Jaké "minounělecké zřetele" zde převažují? Snad se v anglosaském prostředí prezentoval A. Pludek jako "předseda ediční rady" československého skautingu: každopádně pechybují o tom, že je v Anglii známo jeho kulturní hodnocení /konkrétně ze samizdatového měsíčníku Obsah/. Nebo je antisemitismus /tak nebývale v české literatuře projevovaný v Pludkově romanopisectví, viz např. Nepřítel z Atlantidy, Praha 1981/, doporučením i za západními hranicemi ČSSR? Je tomu prostě tak: ti, kdo jsou veřejně neznámi, nemají nárok na "vlídné jednání". Instituce Tri British Council může poznat jen ty československé spisovatele, kteří mají pas a do Anglie se mohou dostavit. Lidé s platným pasem mají v Evropě důvěru, neboť vždy ji měli. Ti, kdož jsou pasu policejně zbaveni, nemohou být - ani v mezinárodním měřítku - plně kulturní. Tak se v Československu zakázaná kultura stala kulturou de facto neznámou: vítězí s přehledem ti, kteří v sobě vlastně vabanku umějí střídat pozice a vždy jsou přitom hodni titulů a finanční podpory... Ber kde ber: barbarysky? Ne, vždy čestně - a "vlastenecky" - a česky: to je poučení ze současných rozhovorů Alexeje Pludka před národní veřejností.

Svatopluk Veverka: Pár jablek na kámen. /edice Žatva, Čs. spisovatel, Praha 1987, vydání I., s. 208, náklad 3 000, cena 14,- Kčs./

Pražský lékař, narozený 1952 v Rokycanech, zpracoval kroniku života selské rodiny. Je to prvotina blízka knižním počínům samizdatové edice Petlice: bez příkras je sledován nevedobý český Honza /ročník 1925/ a to od r. 1947 až do současnosti. Název - Pár jablek na kámen - předznamenává osud hrdinů této knihy: tím, že za socializace české vesnice admítli vstoupit do JZD a vydrželi soukromě hospodařit do r. 1975, vystavili se jako ta zbylá jablka na stromě - česání - kamenem.

S. Veverka poctivě líčí naprosto všední život této rodiny, která s vytrvalostí hodnou pohádkového českého Honzy čeká, citují:

"jak se rozpadne družstvo a oni budou hrdinové - jediní vydrželi, všichni se budou radovat a veselit, všechno se změní;" /s.104/.

/Poctivost autora u této prvotiny pochopitelně neobstála před krizovými lety 1968-69: násilný vstup vojsk cizích zemí či společenský pohyb zaznamenaný i na české vesnici Veverkova rodina vůbec neuznamenala. Při jejich společenském postavení je absence událostí z r.1968 prozaicky nevěrohodná a čtenář tak poznává, že ~~proza~~ funkční objektivnost autorská je značně předstíraná. Jinak řečeno: autor nehl i v rámci své občanské profese zachytit životní běh chovance současného demova důchodců a tuhle anabazi skutečně žitou ozvláštnit spisovatelsky - uměle - ohlazením hran. Politických.../

Práce má své chyby i stylistické. /Věty typu: "A muži zamířili ke stodole, uvnitř chléva se ještě chvíli plácaly nadávky" - nejsou okrasou moderní prózy, atd./ Přesto považují tuto prvotinu za velmi slibnou. Veverkova rodina selských zatvrzelců je tématem vhodným pro epos. Líčení, jak se celou neděli koná současný český Honza naprosto zbytečnou ~~práci~~ ^{dílem}, kterou si pohansky ozvlášťňuje příblblými zákony vyslyšení vlastní touhy, je z pera skutečného spisovatele. Veverka svým dílem vytváří vědomě obraz českého selského metaření, jak se vyvíjelo do moderní zvrhlé podoby - od konce 19. století - až po rok 1947. V tomto smyslu je důležitá návaznost na českou prózu z vesnického prostředí, jak ji známe od Pohorské vesnice, přes Ráise až po ukončení Veverkou /s.100-101/:

"Babka v černém, sehnutá skoro do pravého úhlu, se opatrně šourala, jako by se úzkostlivě snažila donést tu závěj, co má naleženou na zádech. Teď selka shrábla kočku krátkým pohybem ruky do strany, ani se nepodívala. Vykelébalamse do předsíně. "Á vítám vás, teta, počte dál. Počkejte, očistím vás." A koštětem smetla se za závěj, stejně zametala schody. "Pozdrav pámbůh." Sedlák se prebral, Honza se culil a hladce vyhelené tváře se jen lesklý, selka vykřikovala, co může nabídnout. Život se majednou rozproudil, zavířil a babka, vědoma si své důležitosti,

se sunula k židli... Zavanula z ní zima, ale hned se rozplynula. Henza otevřel kanna a nalezil. "Tak co, teta, jestlipak ste šla v týhle zimě do Mejta do kostela?" Domáci se usmívají. "V neděli jsme jely s Nevou na mši autobusem, její pro nás přijel." "Tam musela bejt zima jako v normě, to aby vám přimrzly zadky k lavicím." Babka shovívavě přeslechne Henzovu neomalenost. "Přišli lidi, přišli a pam farář nám poděkoval, že jsme přes takevou nepohodu nelitovali mámahy..." "Nevšínejte si ho teta, trouby, jo, kdybych já jen mohla na nohy, ráda bych se s vámi ještě do toho kostela podívala, vopravdu ráda." "Co to meleš, člověk ji jakživ neviděl pomodlit se a najednou by se hnala rovnou do kostela, che." "Kuš!" "To byste ještě zvládla, selka, dyť se podívejte na mě." Babka mluví bez zápalu, tohle už slyšela vícekrát. "Ale kdepak, vy ste na tom líp," selka odevzdaně povzdechne, "my pro saňou práci... pomodlete se za nás, my sme takevý..."

Veverka ve svém díle neukazuje východisko /Henza v závěru knihy dává přednost domovu důchodců, kde žije v opovržení, před rodným a tak těžce hájeným krovem/. Autor této prózy zachycuje stav ochromení českého lidového ducha, jaký dopadl na veškerý současný selský stav: činí tak vědomě. V jeho pohledu si ozřejmujeme z starou pravdu z pokladnice naší dávné kultury: není-li vyváženo vytváření hmotných skutečností duchovními zájmy, ztrácí duch schopnost nejen myslet abstraktně, ale ztrácí i schopnost dívat se na život lidsky.

Poslední sedláci českých zemí jsou Veverkou zachyceni ve stavu naprostého rozkladu /politicky tak dává zapravdu vzniku JZD/. Nad síly spisovatele by bylo zachytit /rovněž autentickou/ selskou rodinu, odmítající socializaci rodného statku z důvodů ideově křesťanských. Veverka jako spisovatel publikující za reálného socialismu míjí ve své práci jakoukoliv zmínku o krvavém pronásledování těchto rodin - selských skutečně - po r. 1947. /Český sedlák nebyl jen poctivým pracantem na roli dědičné: jeho lidská kulturnost, v zástupnosti skutek selského stavu, je v českém podvědomí neoddiskutovatelná/ Veverkova selská rodina je pohanská každým coulem: takevé rodiny držele nad vedou /před pádem do hlubin rozkladu/ jen ekolní křesťanské prostředí. Veverka pouze pravdivě zaznamenává, že po rozpadu křesťanského prostředí vesměs a za totalitního socialismu se takevá selská rodina nehla dále udržet. Stala se anachronismem až přespříliš zřejmým...

Nad touto knihou pečičuji nutnost citovat slova Demlova současníka, publikujícího v Prager Presse, Roberta Walsera: "Vůči umění existují pauze dva nefalšované pocity, rozhořčení nebo úchvat. Buď ať se můžeme posmívat, nebo se třást a prahnout. ^{Dyť se m}Publikum jako takevé ší potrpí na něco celého, zaokrouhleného a masivního."

Sv. Veverka svou prázou předložil současnému publiku "něco celého, zaokrouhleného a masivního".

Zeno Dostál: Vrata. /Edice Žatva, Čes. spisovatel, Praha 1987, vydání I., stran ~~KX~~ 152, náklad 4 000, cena 12,- Kčs./

S vzácnou vytrvalostí Zeno Dostál /nar. 1934/ zobrazuje svůj rodný kraj v prózách, které knižně publikuje. Vrata jsou třetí knihou jeho cyklu /předtím vydal Býk, Baran a Váhy /1981/ a Lev a Štír /1983/. Znamení zvěrokruhu je vícero a knih z tohoto vesnického cyklu je Zeno Dostál jistě schopen napsat víc jak tučet. Stránka jeho prózy je rozsekána do jednovětvých sdělení a takto vzniklá řezačka je určena k přečtení značně sečtělého čtenáře. Nač Vrata jsou nabyta přesvědčení, že Z. Dostál četl i Inženýra lidských duší od Josefa Škvěreckého: zabývá se totiž literárně i ůihoštským zázrakem a to tak, že spolupracuje se čtenářem seznámeným s touto problematikou. /Čtenář jeho prózy má vědět, jak Gottwald počítal při projevu na ÚV KSČ s přiznáním faráře z ůihošti Toufara: teprve když se dozvěděl, že už byl příslušníky StB ubit, změnil text svého projevu./ Dostál cituje z Gottwaldova projevu, jeho postavy komentují denní tisk, ale pro čtenáře /semizdatem/ nepoučeného a věducího, že Gottwald je postava v ůSSR stále uctívána, vyznívá ideově próza jako obrana režimu z 50. let. Hlavní hrdina sedlák Prucek navíc /i díky vnitřnímu monologu/ je postava čtenáři v uměleckém záměru autora protivná: tento hamižník a nedůvěřivec a nenávisník je sytě probarvenou karikaturou římského katolíka. Nepochybně takoví lidé existovali: Dostál se však snaží o jakousi objektivitu celou výstavbou své prózy a přitom není schopen zokrazit skutečného věřícího, kteří na vesnicích počátkem 50. let žili. Politicky tabuizovaných míst se tedy Dostál dotýká víceméně v želudu reálně-socialistické ideologie: jeho kulakům /zbohatlým dle popsaných údajů i za okupace, kdy přikupovali pole/ by dal charakterní čtenář nejraději do držky. Z vesnických tragedií skutečně kdysi žitých tak vznikl obraz pokřivených pobežnůstkářů, kteří s puškou v ruce vymáhají /na prahu stáří/ po vlastní ženě sakrální zpověď a to z oblasti sexu. Dostál v knize koketuje s pravdou lidí trpících: co je v knize nedorečnutého, to zamlžuje obratně. Výkřiky jako: "A komunisti pravdu nemají!" /s. 51, atd./ jsou jen spartní ozdobou pro obraz quasisvobody spisovatele z r. 1987. Dostál pouze pokouší něco, nač nemá: politická otevřenost, patrná v SSSR, např. ~~Stalinismus~~ je pro něj pouze nedostižným snem. Takhle se s obdobím

Stalinismus
4 Děti Arbatu

Stalinismu nelze umělecky v ůechách a na Moravě vyrovnávat. Vrata by mohly být vhodným scénaristickým podkladem pro odvážného režiséra, který by teprve z tohoto námětu vytvořil svrchované umělecké dílo: musel by však rozpraskanou omítku potáhnout životaschopnou freskou.

Ludvík Vaculík:

Srpnový Únor

/fejeton/

A počátkem února opravdu vyrašily keře, místy se objevily i kvítky, odsouzené ke zmrznutí. Pádny mráz proti škůdcům ovocí z toho však už sotva bude. Proto jsem koupil opatrné množství jedů, které míním rozptýlit po rybízu. Na stromy nepolezu, abych nespádl větrem anebo se nepostříkal. Ochranných protichemických prostředků se štítím jak civilní obrany ve válce za cizí zájmy. Kterési noci se dokonce zatočila nad Prahou bouřka, při níž do sněhové vánice duněl hrom a blýskaly blesky. Existuje čísi koncertní dechová skladba "Zimní bouře", jíž jsem dřív nevěřil, teď už věřím. Sněhu byl jsem rád už proto, že měla z Francie přijet snacha Izabela se dvěma holčičkami a lyžemi. Do rána však byl sníh pryč.

Ale víte, co se stalo? - Z Londýna volal mi Karel Kyncl, že jsem se zmýlil: ty karatelské modré čáry na dopise z Anglie, jimž jsem se tu vysmíval, dělá britská pošta! Ne co, dobrá. Mně nevadí nasypat si tu na hlavu trochu neškodného popela. Hlavní stížnost platí: proč se to musím devídat od Kyncla a proč si toho nemůžu v té Anglii všimnout sám?

Říká se takovému člověku kverulant, co si pořád stěžuje a "že-ne soud před soud". Mohl jsem, kdybych byl chtěl, zakverulovat si už dávno na pádnějších příkladech. Co dělám teď, je výzkum: zkoumám, zda je vůbec u nás možné dovést nějaký bárs malý protistátní spor až k vítězství jako za Rakouska-Uherska. Co myslíte, když jsem přišel na poštu urgovat reklamaci mé loňské karlovarské nedoručené zásilky Šimečkovi, našel jsem známou vlídnou paní jako vyměněnu Poučením z krizového vývoje. Reklamace se odmítá, neboť nejsem Michail Sergejevič z podacího lístku. "Zaveďte mě za vedoucím pošty," požádal jsem. Zavedla mě k ní: ano, a to mě naladilo ještě hůř, protože jsem hned zacítil proslulou nezpůsobilost žen k vedení logického sporu. A opravdu, začala jak oslice: "Nemůžete žádat náhradu ztracené zásilky, protože nejste jejím odesilatelem." Klidně jsem řekl: "Za

prvé, nechci náhradu zásilky, já chci, aby byla doručena, protože vím, kdo ji má, a za druhé, já musím líp vědět, kdo je odesilatelem, protože jsem ji odesílal, tady je podací lístek." Nelogicky pravila: "Kdo vlastně jste?" Odpověděl jsem: "To vám ovšem můžu říct, ale tomu, kdo měl doručit zásilku, do toho nic není. Půjčte mi, prosím, Poštovní řád." Podala mi ho, byla tam v koutě židle a volný stůl, beze stopy její slušnosti jsem si k němu sedl a opsal si příslušné paragrafy, pak jsem pravil: "Tu nestojí nic o tom, že musím uvádět své jméno, tu stojí, že musím mít podací lístek. Ten mám, budu si stěžovat."

Na ulci mi však napadlo, že když napíšu jméno Michail Sergejevič, každý úředník se nastraží a už neodpoví volně. Bude lepší dostat nejdřív do ruky obecně vzatý právní názor. Napsal jsem tedy Ředitelství pošt Praha tento právní dotaz: "Svému příteli, jenž rád čte sovětského spisovatele Bulata Okudžavu, jsem doporučeně poslal jeho knihu. A abych ho překvapil, napjal a pobavil, poslal jsem mu ji, jako bych sám byl Bulat Okudžava..."

Mám však, jak víte, ještě další poštovní aféru od minula: případ "nepřípustné" knihy The Guinea Pigs od téhož bulata. Zde jsem rovněž zvolil postup klidný a promyšlený: Jedné advokátní poradně jsem napsal, co se mi přihodilo, a požádal o placenou informaci: čím se rozhodování o nepřípustnosti zásilky řídí, kdo je oprávněn tak rozhodnout a jak má správně takové řízení proběhnout. Za padesát korun jsem dostal odpověď: takové rozhodování se řídí určitými předpisy /byly tam vyjmenovány, avšak bez citací/, že však v mém případě zřejmě není jasné, kdo tak rozhodl. - Ale zajímá vás to dál?

Dále jsem tento měsíc uviděl v tramvaji dvě slovácké "dolenky": ženy asi padesátileté, ve faldovaných černých sukních, tmavé jupee a krásném starodávném vlňáku. Obě měly pěkné tenké polní nožky. "Co tu děláte?" zeptal jsem se. "Jsme na rekreaci," odpověděly. "A kde býváte?" - "Tož, v Parkhotelu." - "Máte to tam pěkné?" - "Máme, má-

me, interhotel! Tož samí lepší lidé!" - "Co považujete za lepší lidi?" - "No, finští hokejisté, a tak." - "Tomu říkáte lepší lidi? Lepší lidi jste přece vy!" začínal jsem se zlobit. "My? Měl byste vidět, jak škaredě na nás personál hledí..." - "Na to nedbejte. V interhotelu jsou vždycky zkažení, podřadní lidé."

Izabela z Francie našla sních v Jizerských horách, takže se aspoň prošla na běžkách a holčičky se poválely ve sněhu dost. V Praze pobýly tři dny, což bylo na mě akorát. Jsou totiž holčičky vedeny k západní demokracii, kde je dokonce harant rovnoprávný s rodiči. Zatlínal jsem vlídně zuby, protože kde výchovou prosákla dobrá a milá povaha dětí, šlo to. Ale jejich matka Izabela, mírná, decentní a skromná žena, mě nevědomky a bez viny ponížila. Musela si tu vyměnit dost peněz, chtěla za ně tedy něco koupit: sobě, dětem a Martinovi; například pěknou a drahou koženou aktovku. Za celý den ~~chodění~~ ^{chod} ~~chodění~~ nic vhodného neviděla. Mně to neřekla, jen Martě, která ji provázela, pravila: "Kdo ty ošklivé věci v tom obrovském množství vůbec kupuje?" Jen kdo musí, jen kdo musí, odpověděl bych. Dále prý řekla, mně zase ne, jak je tu všude špinavo a nezdvořilo.

Mně to neřekla, což je dobře, protože neumím vůbec francouzsky a ani jeden z nás neumí dost anglicky: abych jí vysvětlil, jaká je to urážka pro celý národ, žít jen podle cizího povolení a i v jeho mezích mít nad sebou lidi, kteří většinou jsou pod průměrem národa v inteligenci, výchově, vzdělání i v charakteru. A když to trvá už... kolik že to chtějí střílet oslavných z děla salv?

Posledního dne jsem je zavedl na Vyšehrad: Horymír, Šemík. Holčičky to zajímalo, starší hned lezla na tu zeď nad skálou, maminka ji napomenula, marné, sundala ji, a holčička proti ní zvedla ruku. To jsem už nevydržel a zřezal ji. Zato je u nás přísano. Můžete to všude říkat.

Jaroslav Mezník:

O ČESKÉ MALOSTI
/A TAKÉ VELIKOSTI/

Český národ dnes? Většinou upachtění a nespokojení lidé s malými cíli. Dovedou kritizovat, ale vše končí u negace. Usilovat o něco, co přesahuje hranice jejich bezprostředního osobního nebo rodinného zájmu, se jim nechce. "My nic nemůžeme, o nás rozhodují jiní," slyšíme kolem sebe. V tomto postoji se neobráží jen pocit bezmocnosti lidí žijících v nedemokratickém zřízení, ale také národní komplex malosti, výrazný znak novodobého českého vývoje.

Aby mi bylo dobře rozuměno: za projev komplexu malosti nepokládám realistické konstatování, že Češi nejsou velký národ. Velikášství je stejně zvrácené jako komplex malosti a často je jeho rubem. Pro komplex malosti je charakteristické přesvědčení, že nepřiliš velké národní společenství není schopno výrazně ovlivňovat vlastní osud, nemá si klást velké cíle, nemá se pokoušet hledat nové cesty a má se, ve snaze přežít, pouze skromně přizpůsobovat svému okolí.

U některých "malých" národů komplex malosti nenajdeme; jako příklad lze uvést Holanďany, Švédy a Nory. Můžeme si tedy položit otázku, jak u nás tento komplex vznikl. A připojíme dvě další otázky: jak se náš národ pokoušel ve svých dějinách svůj komplex malosti překonat a kdy dělal věci velké.

1.

Romantická představa o věčném a neproměnném charakteru národů je mi cizí. Proto se nedomnívám, že komplex malosti patří k povahovým vlastnostem českého národa již od počátku jeho existence. Ve středověku se s ním ostatně nesetkáváme. Ne že bychom i v tomto období nenašli v českých zemích malé lidi a malé činy, ale to je jiná otázka. Starší české dějiny však opomenout nemůžeme. Položili jsme si také otázku, kdy se náš národ pokusil dělat velké věci, a tak se zastavíme u těch momentů našich starších dějin, kdy události na našem území a činnost našich předků nebyly jen provinciální

záležitostí, ale zasáhly přímo do evropských dějin.

Jeden z takových činů najdeme hned na počátku našeho historického vývoje. Ve velkomoravském období byla u nás zavedena jako bohoslužebný a literární jazyk staroslověnština. To byla v křesťanské Evropě novota, která se pak rozšířila do jihovýchodní a východní Evropy. U nás se tato novota neudržela. Nelituji toho. Příklon k latině způsobil, že se naše země staly součástí středověké civilizace, které se poněkud nepřesně říká Západní Evropa, a to byl celek vyznačující se společenskou a kulturní dynamikou, která v jiných oblastech tehdejšího světa neměla obdoby.

Co následovalo po Velké Moravě, je zajímavé, dramatické a z hlediska českých dějin velmi významné. Vznikl a rozvíjel se český stát, křesťanství postupně pronikalo mezi všechny vrstvy obyvatelstva. Od druhé poloviny 12. století dochází u nás k obrovským změnám v ekonomice i sociální struktuře obyvatelstva. Ve 13. století český stát mohutní a jeho panovníci provádějí expanzivní politiku směrem na jih, sever i východ. Do českých zemí se v masovém měřítku stěhují Němci a ti pak tyto země obývají společně s Čechy až do 20. století; jejich přítomnost v zemi byla jednou z hlavních příčin raného vzniku českého jazykového nacionalismu. Nelze zapomenout ani na rozvoj kultury. Ale přitom je nutno uznat, že naše země ležely v 10.-13. století jen na okraji Západní Evropy a že střediska společenského, ekonomického, myšlenkového a kulturního vývoje byla jinde, daleko na západ a jih od Čech a Moravy.

Ve 14. století dochází ke změně. České země přestávají být na periferii evropského dění. Souvisí to s obecnými proměnami Západní Evropy, ale do jisté míry také s předchozím vývojem českých zemí, s nástupem lucemburské dynastie a zvláště s osobností Karla IV. Český stát se zvětšil a byl evropskou velmocí, český král se - alespoň svým císařským titulem - stal světskou hlavou západoevropského křesťanstva. Souběžně s politickým rozmachem probíhá rozmach kulturní, navazující ovšem také na starší základy. Čechy /a zvláště Praha/ se vyvíjejí v důležité evropské kulturní centrum; svědčí o tom mezi jiným vznik první středoevropské university v Praze a vysoká úroveň tehdejšího výtvarného umění v českých zemích. Nositeli a tvůrci této kultury jsou jak lidé domácí /Češi i Němci/, tak cizin-

ci, ale všeobecný kulturní vzestup umožňuje i rozvoj české kultury v užším slova smyslu, tedy především česky psané literatury. Na periferii zůstávají ovšem české země v evropském životě hospodářském; to je jeden z důvodů, proč výrazný vzestup těchto zemí v politice a kultuře sotva mohl mít dlouhé trvání. Přesto nelze dobu Karla IV. pokládat jen za jeden z předpokladů husitské revoluce. Má vlastní hodnoty a po některých stránkách /politické postavení českého státu, Čechy jako středisko kultury a vzdělanosti/ tvoří nepochybně vrchol českých středověkých dějin.

Dalším - a podle mého mínění nejvýznamnějším - vrcholem starších českých dějin je husitské období. Víím, že v současné době se značná část naší veřejnosti dívá na husitskou minulost svého národa odmítavě. Nepopírám, že husitské období mělo své negativní stránky. Husitské války byly kruté jako všechny středověké války, zahynulo mnoho lidí, bylo zničeno mnoho kulturních hodnot; další kulturní vývoj se u nás vlivem válek a jisté izolace zbrzdil. Ale nelze zapomínat na to, že se Češi i Moravané jako první vydali cestou, která byla v zájmu dalšího vývoje Evropy nezbytná. V zápase o svou pravdu s nejvyššími představiteli světské i duchovní moci prokázali Jan Hus i husité odvahu, která budí úctu. Protože byli první, nemohli se vyhnout kolísání, tápání a nerozhodnosti. Protože byli první, musel se jejich zápas skončit kompromisem. Ale poražení nebyli. Husitství je snad první úspěšná revoluce v evropských dějinách. A revoluce - jak ukázal nedávno F. Seibt - je významný fenomén evropského vývoje.

Z období mezi husitskou revolucí a Bílou horou se zastavím jen u několika momentů. Nelze opomenout poděbradské období a osobnost Jiřího z Poděbrad. Husité museli nadále těžce obhajovat existenci své víry a celkem se jim to podařilo; uvádím-li v této souvislosti jméno Jana Rokycany, činím to proto, že je jeho osobnost u nás podle mého mínění nedostatečně oceněna. Postavení Jiřího z Poděbrad bylo obtížné. Za husitské revoluce se změnil charakter českého státu - stala se z něho stavovská monarchie a panovník byl odkázán na spolupráci se stavy. Kromě toho byl Jiří z Poděbrad králem "dvojího lidu", a to dokonce ve dvojím odhledu: Čechů a Němců, utrakvistů a katolíků. Tuto situaci zvládal mistrně, získal si respekt i

u značné části katolíků a jeho zahraniční politika byla vsutku evropská.

Zmínku si zaslouží samozřejmě jednota bratrská, i když byla u nás vždy jen menšinovou církevní organizací. Vyšla původně z myšlenek Petra Chelčického. To byl skutečně originální myslitel, který má v dějinách evropského myšlení své místo, i když ho přímo příliš neovlivnil. Význam jednoty rostl s tím, jak se od myšlenkového světa Petra Chelčického vzdalovala. Její přínos není v jejím odkazu myslitelském, ale především v mravní opravdovosti a náboženské vroucnosti; není to málo, mravní opravdovost a náboženská vroucnost znamenají někdy více než myslitelská originalita. Proto také bratrství mělo své pozdější pokračování nejen u nás, ale i ve světě. Z hlediska českých dějin nelze pominout kulturní činnost jednoty v 16. století. Tato činnost vyvrcholila ve století následujícím světovou osobností Jana Ámose Komenského.

Velká je tolerance, která se u nás prosadila v 15. a 16. století. Již v kutnohorské smlouvě z roku 1485 byla vyslovena zásada, že víra kohokoliv /tedy i poddaných/ je záležitostí vlastní volby. Touto zásadou dospěly české země mnohem dále než většina evropských zemí v 16. století, v nichž převažovalo pravidlo "cuius regio eius religio". V Čechách byla ovšem tolerance dlouho omezena jen na dvě víry /katolíky a utrakvisty/, je tedy nutno vyzvednout širě prosazenou toleranci na Moravě. Morava patřila v 16. století k nejtolerantnějším zemím v Evropě.

Do evropských dějin se výrazně zapsaly pražské defenestrace a české povstání z roku 1618, ale Evropa nám za tyto události příliš vděčna být nemůže a pro nás je to počátek tragédie. České země byly třicetiletou válkou zpustošeny, počet obyvatelstva prudce poklesl. Bílá hora neznamenalá u nás jen konec tolerance, násilnou rekatolizaci, emigraci části šlechty, měšťanstva a především inteligence, ale fakticky /i když ne právně/ také "konec samostatnosti české". Jistě bylo nesprávné, jestliže se někdy pobělohorské období líčilo jen černými barvami. "Čechy nebyly navzdory provincializaci stále ještě pouští" /Jan Pátočka/, barokní kultura měla své nesporné klady a nechybějí ani významné zajímavé osobnosti /výtvarní umělci, hudebníci,

misionáři/. Ale politická a kulturní kontinuita byla zpřetrhána, horní vrstvy obyvatelstva se většinou poněmčily. V obrozenecké době se vlastně s českým národním životem muselo začít znovu.

2.

Nemohu zapřít, že mám k českému národním obrození citový vztah. Obrozenci mne dojímají a obdivuji je. Většinou z nich nešlo o všelidské cíle, ale "jen" o záchranu českého jazyka, o šíření národního vědomí a o vytvoření české kultury a vědy. Ale jakou obětavost při plnění svého "malého" úkolu prokázali! Také o nezištné obětavosti si myslím, že může znamenat více než myslitelská genialita. Dnes víme, že česky mluvící lid měl všechny předpoklady pro vytvoření moderního národa a že tedy český národ sotva mohl zahynout. To ještě obrozenci nemohli tušit: vždyť v "lepší společnosti" se česky téměř nemluvílo a o českou literaturu měl zájem jen velmi úzký okruh lidí.

Není divu, že za těchto okolností byl komplex malosti celkem samozřejmým znakem rodícího se moderního českého národa. Působilo i to, že se obrozenci pohybovali v prostředí, v němž žila rozvinutá německá kultura. Ve srovnání s touto kulturou se jevila česká kultura skutečně malá. "Někteří Němci dávali českým vlastencům nadřazenost své kultury najevo a k jejich snažení zaujímalí povýšený a posměšný postoj. Přispěli tak k tomu, že Češi začali Němce nenávidět." A nesmíme zapomínat ještě na jednu věc. Český národ se skládal většinou z prostých lidí, případně z potomků prostých lidí. Mělo to své výhody; často se mluví o českém demokratismu /přesněji by bylo mluvit o lidovosti/. Současně však přispěl původ většiny příslušníků českého národa k tomu, že tomuto národu chybělo sebevědomí, které je vlastní národům s nepřerušným plným národním životem, s vlastní šlechtou a s vlastním měšťanstvem. A co více: společenství lidí bez větší kulturní, politické a společenské tradice se nutně vyznačuje menším rozhledem, sklonem k provinciálnosti. Proto přinášely výrazné podněty do českého života osobnosti, které nepocházely z Čech nebo se alespoň po nějaký čas pohybovaly jinde než v českém prostředí: Slováci Kollár a Šafařík, dále Palacký, Havlíček

a později Masaryk.

Obrozenci se pokoušeli překonávat svůj komplex malosti slovanskou myšlenkou s odvoláváním na lepší českou minulost. Představa, že Češi, Moravané a Slováci patří k velkému celku slovanských národů /nebo jsou součástí celkého slovanského národa/, obrozence nepochybně posilovala. Přesto nebylo realistickým východiskem pro překonání malosti. Nejen proto, že přehlížela rozdíly a rozpory mezi slovanskými národy, ale i proto, že nevedla k důvěře ve vlastní síly. Havlíčkovo heslo "Čech, ne Slovan" bylo proto významným činem.

České dějiny měly v myšlení obrozenců a pak i v české nacionální ideologii prvořadé postavení: zajímaly, posilovaly a inspirovaly prosté příslušníky národa právě tak jako tvůrce národních programů. Velkolepě koncipované Palackého pojetí českých dějin přijala - ve zjednodušené podobě a s větším důrazem na nacionální než všelidské - postupně většina národa. Český historismus měl však ve své přepjaté podobě i stinné stránky. Vedl i k činům nemravným /Rukopisy královédvorský a zelenohorský/ a někdy odváděl od aktuálních problémů; Masaryk proti němu bojoval ještě koncem 19. století. Kromě toho přinesl český historismus do českého národního života dva vážné problémy. Obrozující se český národ byl loajální k habsburské monarchii a ve své obrovské většině upřímně katolický. Převládající nacionální pojetí českých dějin obsahovalo prvky jasně protihabsburské a také některé prvky, které nebyly ve shodě s rigorózním katolickým hodnocením dějin. Historismus tak přispěl k tomu, že vznikly dva rozpory: mezi českým nacionalismem a loajalitou k Habsburkům, mezi českým nacionalismem a katolictvím většiny Čechů. Tyto rozpory se ovšem projeví až později. Ten první se vyřešil tím, že většina Čechů postupně loajalnost k Habsburkům ztrácela a nakonec se s nimi při první vhodné příležitosti rozešla. Druhý rozpor byl hlubší a měl negativní následky, z nichž některé pociťujeme dodnes.

Vraťme se do obrozenské doby. Do konce poloviny 19. století se mohlo české národní hnutí vykázat značnými úspěchy, ale o plném národním životě Čechů se ještě nedá mluvit. Český národ se zatím mohl zabývat jen sám sebou, o víc se mohlo pokoušet jen několik jednotlivců. Česká kultura a česká věda byly v počátcích. V Čechách se již národní vědomí dosti roz-

šířilo, ale na Moravě cítila česky jen nepatrná menšina česky mluvících lidí. Čtyřicátá léta přinesla Štúrovu slovenskou jazykovou odluku, a ta zproblematizovala dosavadní představu o českomoravskoslovenské národní jednotě. Mezi horními vrstvami obyvatelstva byli i v Čechách zastoupeni uvědomělí Češi jen řídce. Za této situace zastihl český národ revoluční rok 1848. Nedivme se hrstce českých vzdělanců, z nichž se najednou stali mluvčí národa, že jednali opatrně a hleděli především na úzce národní zájmy. Ale pro budoucnost to znamenalo, že si český národ z revolučního období neodnesl ani tradice boje za veselidské ideály, ani heroické tradice za svá vlastní práva. Takzvaní revoluční demokraté byli slabí a neměli jasnou koncepci. Reputaci národa zachraňoval Karel Havlíček Borovský /a ovšem lidé, kteří ho podporovali/ svým zdánlivě marným bojem po roce 1848. Ale to bylo málo. Rok 1848 byl začátkem nešťastné české tradice, ale přelomové události u něho často končí tak trochu trapně.

3.

Trapně vyznívala často i česká politika ve druhé polovině 19. století: gesta, která k ničemu nevedla /neúčast Čechů ve vídeňském parlamentě v sedmdesátých letech/, pak "drobečková politika" staročechů a oportunistické postoje mladočechů, spojené s radikálním řečněním. Na tomto hodnocení nezmění mnoho ani skutečnost, že česká politika nebyla zcela neúspěšná, nemluvě o tom, že čeští politikové to při hledání správných cest neměli nikdy lehké. Malost se udržovala i v tom, že mnozí Češi spoléhali stále na pomoc někoho jiného: když se na nás neslituje rakouský císař, tak nás zachrání velký ruský národ v čele s báťušskou carem. Přitom se však v druhé polovině 19. století setkáváme i s jevy, které pomáhaly komplex malosti překonávat. Především tam, kde se lidé snažili něco vytvořit sami. Vyrostla velká sokolská organizace, rychle se rozšiřovala síť čtenářských a pěveckých spolků, rozvoj školství čerpal i z vlastních zdrojů. Nelze pominout vznik a rozvoj dělnických organizací. Situace národa se za několik desetiletí radikálně změnila. České národní vědomí se rozšířilo do všech vrstev obyvatelstva nejen v Čechách, ale také na Moravě a nakonec ve Slezsku. Schauerova otázka, zda mělo smysl

usilovat o existenci samostatného českého národa, byla koncem století opožděná a jen čistě intelektuální: národ byl tu a zahynout již nemohl. Teď šlo spíš o to, aby už myslel na víc než jen na vlastní existenci. I po této stránce pokročil. V umění a vědě dohání Evropu, česká hudba dosahuje Smetanovým a Dvořákovým dílem světovosti a také mezi českými vědci jsou velké osobnosti, na prvním místě T. G. Masaryk. Ten programově bojuje proti české malosti již od svého příchodu do Prahy v osmdesátých letech.

O tom, že se český národ během druhé poloviny 19. století alespoň do jisté míry svého komplexu malosti zbavil, svědčí československý odboj za první světové války. Velkoryse koncipovaná a přitom realistická Masarykova činnost byla vedena nejen ideami nacionálními, ale také všelidskými /boj demokracie proti teokracii/. A Masaryk nebyl sám. Co mne na československém odboji /či na československé revoluci/ zvláště fascinuje, jsou legionáři. Riskovali své životy, a přitom byl jejich cíl v době, kdy do legií vstupovali, velmi vzdálený. Takto nejednají příslušníci národa s komplexem malosti! Legionáři sice mezi Čechy a Slováky, kteří měli možnost vstoupit do legií, tvořili menšinu, ale to není nic divného; spíše udivuje, že se jich našlo tolik.

V této souvislosti se musím zastavit u jedné otázky. V poslední době se setkávám s názorem, že si Češi a Slováci svůj stát nezasloužili a nevybojovali, že jej dostali jako dar na základě rozhodnutí velmocí. Tento názor pokládám za nesprávný. Je pravda, že by Československo nebylo vzniklo, kdyby ve válce Německo a Rakousko-Uhersko nebyly poraženy. /To je ostatně důvod, proč se vedoucí českoslovenští státníci i mnozí občané cítili dohodovým mocnostem, zvláště Francii, zavázaní./ Ale musíme si uvědomit, že téměř až do konce války neměla žádná velmoc v programu rozbití Rakouska-Uherska. Vznik republiky byl možný jen proto, že část Čechů a Slováků vyvinula obrovské úsilí, aby samostatný stát vybojovala. V rozhodném okamžiku se pak k tomuto cíli přihlásila naprostá většina Čechů i slovenské politické reprezentace - republika fakticky existovala na svém území dříve, než na ně vstoupil jediný dohodový voják.

Nově vzniklá Československá republika měla ovšem své vady. Žilo v ní kromě Čechů a Slováků mnoho Němců, Maďarů, Rusínů a Poláků; národní rozpory nebyly přitom řešeny optimálním způsobem. Nebyla také státem sociálně spravedlivým. Výčet negativních stránek naší první republiky by bylo možno značně rozšířit. Pro tyto záporny však nelze zapomínat na klady, zvláště když budeme první republiku hodnotit tím jediným správným způsobem, tj. v dobovém kontextu. První republika jako jediný středoevropský stát zůstala demokratickou a spořádanou zemí až do svého zániku. V sociálním ohledu znamenala nesporný pokrok ve srovnání se starou monarchií. Postoj k národnostním menšinám byl - přes všechny chyby - ohleduplnější než v jiných státech. A nezapomínejme: teprve první republika umožnila plně rozvinout slovenský národní život.

Vznik republiky a její existence měly příznivý vliv na mentalitu českého národa. Komplex malosti ustupoval do pozadí. O úkolech malého národa se sice dále debatovalo, ale teprve už takové uvažování nebylo zatíženo pocitem méněcennosti. Český národ se nezabýval jen sám sebou, přispíval k evropské a světové kultuře, vědě, politice a technice. Malost mezi českými lidmi ovšem zůstala; nešlo přitom jen o Kondelíky a Švejky, mnohem horší byl protiněmecký šovinismus. Ale lze předpokládat, že by český národ takové projevy malosti postupně překonával.

A pak přišel Mnichov, pro český národ i pro Československo nejosudovější událost 20. století. Předmnichovská mobilizace ukázala velikost českého národa: nejen tím, že Češi byli ochotni položit za svůj stát život, ale i tím, že problém svého státu spojovali s problémem světovým, totiž s bojem demokracie proti fašismu. Mnichov nepřinesl jen okamžitou ztrátu pohraničních oblastí, změněnou vnitřní i zahraniční politiku státu, a pozdější jeho likvidaci. Zasadil také těžkou ránu národnímu sebevědomí: rozhodovalo se o nás bez nás a my jsme se tomuto rozhodnutí bez odporu podřídili.

4.

V roce 1945 byla Československá republika osvobozena z nacistické okupace. Opakuji: byla osvobozena - toto pasivum

má velký význam. Mám obrovskou úctu k těm, kteří v boji proti nacistům nasazovali život v domácím i zahraničním odboji. Ale přiznejme si, že šlo jen o menšinu, která zahraňovala čest národa. Na porážce hitlerovského Německa měli nebo mohli mít Češi a Slováci výraznější podíl jen ve dvou případech: v letecké bitvě o Británii a ve Slovenském národním povstání. To ostatní bylo mravně velké, záslužné a většinou i účelné, v rámci všesvětového boje však ne příliš významné. Vzhledem k těmto okolnostem a vzhledem k tomu, že jsme v letech 1938 a 1939 nebojovali, jsme museli být za své osvobození vděční spojencům, především Sovětskému svazu, protože Rudá armáda dobyla většinu našeho území. A velmocem jsme museli být vděční ještě za jedno: za rozhodnutí o odsunu Němců. Pokud jsme něčeho dosáhli, nedosáhli jsme toho tentokrát skutečně vlastní silou. Přesvědčení, že sami o ničem nerozhodujeme, se u nás utužilo. Dodnes se projevuje i tam, kde jsme si svůj osud do značné míry určili sami: kolik lidí si myslí, že současnou situaci Československa způsobila dohoda velmocí na jaltské konferenci!

Česká malost dostala ve válečném i poválečném období impulsy i z jiné strany: došlo k značnému rozkolísání mravních hodnot. Už za války dokázali mnozí lidé těžit z neštěstí jiných, po válce pak zvláště vztah k Němcům a německému majetku je věcí, za kterou se musíme stydět.

Od května 1945 byla ovšem pozornost upřena k jinému problému. Komunisté usilovali získat ve státě veškerou moc a v únoru 1948 tohoto cíle dosáhli. Stalo se módou obviňovat nekomunistické politiky a zvláště prezidenta Beneše za to, že tomu nezabránili. Netvrdím, že se nedopustili chyb, ale současně se domnívám, že neměli příliš mnoho šancí. Mnichov a průběh války způsobily, že mnoho lidí /a především většina dělnictva/ pozbylo důvěru v demokratický systém a upnulo naději k zřízení lepší, beztřídní společnosti, jak ji hlásali komunisté. Komunisté nikdy nezískali na svou stranu většinu obyvatelstva, ale stála za nimi více než třetina československých občanů, a to stačilo. Tam, kde se utkávají síly demokratické a nedemokratické, nepotřebují nedemokratické síly k uchopení moci většinu, jednak proto, že jsou ochotny užít prostředků, ke kterým demokrat sáhnout nemůže, jednak proto, že demokraté nejsou nikdy jednotní. Nekomunistickým politikům /v čele s

prezidentem Benešem/ vyčítám něco jiného: že prohráli nedůstojně, že jejich zápas skončil trapně.

Po únoru 1948 se národ rozštěpil na komunisty a nekomunisty. Nekomunisté byli nuceni zapírat své přesvědčení a dělat věci, které jejich přesvědčení neodpovídaly. Pokud tak nečinili, skončili ve vězení nebo měli vážné existenční potíže. Míra přetvářky a podléhání byla různá, ale k malosti byli tlačeni všichni. Také komunisté měli své problémy. Společnost se ne-utvářela podle vysněných představ. Navíc se ukázalo, že jednoduché poučky marxismu v jeho schématické a dogmatické podobě vše nevysvětlí. Někteří ovšem bez pochybností a výhrad věřili dál, někteří byli uspokojeni pozicí, kterou jako komunisté získali, někteří prostě posluhovali. Ale část komunistů si elán v úsilí o vybudování lepší společnosti uchovala a teď jej obrátila i proti kazům současného režimu. Tak vznikl proud, který označujeme jako reformní komunismus. A díky tomuto proudu se v šedesátých letech společenské klima začíná měnit. Výsledkem tohoto procesu byl pak rok 1968.

V dění z roku 1968 se u nás najde mnoho zmateného, nedomyšleného, chybného, malého. Ale základní smysl událostí byl velký: byla zde snaha řešit problémy po svém a dospět k něčemu novému, k jakési syntéze demokracie a socialismu. Velký byl také postoj mnoha lidí v srpnových dnech i po nich. Ale selhala většina politického vedení, a tak nakonec opět velké vzepětí skončilo trapně. Následky zde nemusím líčit. Z hlediska našeho tématu lze jen konstatovat: v šedesátých letech a zvláště roku 1968 se zdálo, že český národ ten nový nános malosti, který od Mnichova přijímal, ze sebe časem setřese; trapný výsledek jeho úsilí jej však nakonec uvrhl v malost od obrozených dob snad nevídanou. Společnost, v níž se nepokrytě hlásá heslo "Kdo nekrade, okrádá rodinu", je nemocná. Převažuje konzumní mentalita, lidé se většinou zajímají jen o to, aby se "měli dobře". To samo o sobě nemusí být zlé /a většina lidí zatím není zlá/, vyšší cíle, vyšší hodnoty však zoufale chybějí. Nábožensky věří menšina; myšlenka, že člověk má něco udělat pro svůj národ, téměř vymizela; lidé touží po svobodě a demokracii, ale málokdo je ochoten pro některou z těchto hodnot něco obětovat; dost lidí se zajímá o umění a vědy, ale zvláště u zájemců o vědu jde často o úzké odbornictví, které nemá šir-

ší perspektivy.

Narozdíl od obrozenských dob neburcuje proti malosti ani národní dějiny. Nejen pro úbytek národního vědomí. Význam velkých momentů a postav národních dějin je zpochybněn. Vyzdvihnout tradici tolerance v netolerantní době nelze. Masaryk je z ideologických důvodů nepřijatelný stejně jako kladné stránky první republiky, o legionářích se nemluví, protože se /pochopitelně jen ruští, a to proti svým původním předsevzetím/ zapletli do občanské války v Rusku. Schématický a jednostranný výklad znechutil mnohým lidem nejen husitství a dělnické hnutí, ale dokonce i odboj za druhé světové války. Lidé se o dějiny zajímají, ale jako o záležitost odlehlou, která se současností nemá nic společného.

Komplex malosti vše ovládá: my nic nezmůžeme, my jsme malí. Národní hrdost a národní sebevědomí skoro neznáme. Vzhledem k současné situaci národa do jisté míry právem.

5.

Smysl českých dějin? Domnívám se, že specifický a trvalý smysl národních dějin u kteréhokoli národa neexistuje. Domnívám se, že by národy měly směřovat k ideálům a úkolům všelidského charakteru, jako jsou spravedlnost, svoboda, humanita, láska, krása, mír a v současné době také ochrana přírody. Smysl života národů pak spočívá v tom, aby v koncertu národů /užívám výrazu Boženy Komarkové/ zazněly jejich hlasy a tyto hlasy nebyly falešné. Své úkoly a svůj smysl si pak musí každý národ hledat a určovat vždy znovu a znovu. Že přitom může navazovat na některé prvky své minulosti, je samozřejmé.

Jaké úkoly si může klást a jaký smysl může hledat národ tak atomizovaný a do jisté míry zkažený, národ s takovým komplexem malosti, jako je současný český národ? Není snad nejlepší si tyto otázky vůbec neklást a řešit problém tím, že se přestaneme cítit součástí českého národa. Toto řešení je dnes mnoha lidem blízké /svědčí o tom i houfná emigrace/, ale pro mne nepřichází v úvahu. Jako Čech a Českoslovák cítím sounáležitost s národem i státem, jehož jsem příslušníkem, a cítím tedy za ně odpovědnost, i když jsem jen nepatrnou součástí obou celků. Jak tedy odpovědět na danou otázku?

Podle mého mínění jedním ze zcela konkrétních úkolů, které před námi stojí, je usilovat o překonání české malosti. Samozřejmě ne tím, že bychom šedé a černé líčili narůžovo, nebo se upínali na občasné úspěchy, kterých Češi a Slováci dosáhnou třeba v umění nebo ve sportu. Musíme se stavět proti morálním kazům, které vidíme kolem sebe, a řídit se přitom Masarykovým "nebát se a nekrást". A především musíme usilovat v rámci daných možností - o prosazování všelidských ideálů a úkolů, o nichž byla výše řeč. Malost nepřemůžeme, když nebudeme směřovat k velkým věcem, i když někdy jen drobnou prací.

Přes všechnu současnou mizérii se máme při překonávání malosti o co opřít. Jsou zde naše dějiny - snažil jsem se ukázat, že obsahují velké momenty a že jim nechybějí velké osobnosti. Ale můžeme se opřít také o některé prvky přítomnosti. Marasmus ještě nepronikl všude a je ještě dost lidí, kteří jsou ochotni poctivě pracovat a poctivě jednat i ve styku mezi sebou. A především: je mezi námi pořád ještě dost lidí, kteří usilují o víc než o to, aby se měli dobře. /Výslovně zde musím zdůraznit, že zdaleka nemyslím jen na okruh lidí kolem Charty 77./

Úkol překonat českou malost není snadný. Je vůbec splnitelný? Tuto otázku nedovedu zodpovědět. Pro mne je důležité na tomto úkolu spolupracovat. Nedojdou-li k cíli, budu mít alespoň vědomí, že jsem se o něco snažil a nečekal na to, až mému národu a mému Československu dá někdo něco jako dar. Snad dojdou jiní.

21.11.1985

/Sborník "Pojetí českých dějin"/

486

